STUDII TEOLOGICE

1-2

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE
DIN PATRIARHIA ROMINĂ

SERIA II-a · ANUL XII · Nr. 1-2
IANUARIE-FEBRUARIE 1960

907/960

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE UNIVERSITARE
DIN PATRIARHIA ROMÎNĂ

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE ORTODOXĂ
INTRAREA PATRIARHIEI Nr. 9, BUCUREŞTI (r. N. BĂLCESCU)

COMITETUL DE REDACŢIE

PREŞEDINTE:

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne.

MEMBRI:

P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, Rectorul Institutului Teologic de grad Universitar din Bucureşti.

P. C. Pr. SOFRON VLAD, Rectorul Institutului Teologic de grad Universitar din Sibiu.

P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, Profesor la Institutul Teologic de grad Universitar din Bucureşti.

P. C. Pr. GRIGORIE T. MARCU, Profesor la Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu.

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. IOAN GAGIU, Directorul Administraţiei Patriarhale.

COLABORATORI

Înalt Prea Sfinţiţii Mitropoliţi şi Prea Sfinţiţii Episcopi; Prea Cucernicii Preoţi Profesori de la Institutele Teologice Universitare, candidaţii la titlul de magistru şi doctor în teologie, studenţii Institutelor Teologice şi Prea Cucernicii Preoţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÎNĂ

C U P R I N S U L

Pr. prof. IOAN RĂMUREANU : Creştinarea sîrbilor sub împăratul Vasile I Macedoneanul 3

N. I. ŞTEFĂNESCU : Chipul lui Iisus 29

Pr. SABIN VERZAN : Cronologia manuscriselor de la Marea Moartă 40

D. RĂDULESCU : Botezul Domnului 60

Magistrand VASILE HRISTOV : Noţiunea de Biserică, după Sfîntul Ioan Gură de Aur 76

Pr. D. FECIORU : Catalogul manuscriselor romîneşti din Biblioteca Patriarhiei Romîne (IV) 93

NOTE BIBLIOGRAFICE, de : Pr. At. Negoiţă, Gh. Alexe, Const. Bărbulescu şi V. Molin 123

SERIA II, ANUL XII
Nr. 1-2 IAN.-FEBR. 1960

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ŞI DE MISIUNE ORTODOXĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte: *P. F. IUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri: *P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. SOFRON VLAD, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu; P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. GRIGORIE T. MARCU, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu.*

Redactor responsabil: *P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Pr. prof. Ioan Rămureanu

CREŞTINAREA SÎRBILOR SUB ÎMPĂRATUL VASILE I MACEDONEANUL

In studiul nostru, «*Inceputul creştinării sîrbilor sub împăratul bizantin Heracliu*», am arătat că sîrbii şi croaţii au început să primească în parte Creştinismul în timpul împăratului Heracliu al Bizanţului (610-641), care dorea să facă din ei auxiliarii imperiului de Răsărit, în lupta acestuia împotriva popoarelor barbare migratoare din Asia Centrală, îndeosebi împotriva avarilor. După relatările împăratului bizantin Constantin VII Porfirogenetul (913-919; 944-959), împăratul Heracliu a cerut preoţi misionari Papei Honorius I (625-638) de la Roma, după terminarea războaielor bizantinilor cu perşii, adică după anul 630, ca să boteze pe sîrbi şi croaţi şi să-i înveţe toată rînduiala credinţei creştine. Cu toate că unii istorici au încercat să pună la îndoială veracitatea afirmaţiilor împăratului Constantin VII Porfirogenetul, noi sîntem de părere, împreună cu numeroşi cercetători şi istorici sîrbi, croaţi şi străini, a căror seriozitate şi valoare nu poate fi contestată, că relatările istoriografului imperial bizantin referitoare la începutul creştinării sîrbilor şi croaţilor de către preoţi misionari trimişi de Roma, corespund realităţii istorice. Aceasta nu exclude, cum e natural, că misionarii bizantini au conlucrat şi ei la convertirea celor două popoare, avînd mai ales în vedere că o parte însemnată a Illyricului făcea parte politiceşte din teritoriul imperiului roman de Răsărit. [1]

Ritul răsăritean se întîlnea cu ritul apusean pe teritoriul Illyricului. In secolul VI, cele două rituri au putut coexista fără să se stînjenească unul pe altul, căci deosebirea neînsemnată dintre ele nu ajunsese să aibă importanţa care a provocat răceala şi conflictul dintre cele două mari ramuri ale Bisericii universale, în a doua jumătate a secolului IX, care s-a consumat apoi prin despărţirea lor la 16 iulie 1054.

Evident, la început, Creştinismul s-a răspîndit la sîrbi, croaţi şi celelalte neamuri înrudite cu ei din Peninsula Balcanică în chip sporadic şi pe comunităţi restrînse, nu în chip sistematic pe întreg teritoriul ocupat de aceste popoare.

---

1. Constantin Porfirogenetul, *De administrando imperio,* cap. XXXI, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 284; ed. J. Bekker, în *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae,* Bonnae, 1840, pp. 148-149, pentru croaţi. Pentru sîrbi, vezi idem, *De adm. imp.,* cap. XXXII, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 289 B-292 A, şi ed. de Bonn, p. 153. Vezi şi ediţia: Constantinos Porphyrogenetos, *De administrando imperio,* Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by J. H. Jenikins, Budapest, 1948. Vezi şi studiul Pr. Ioan Rămureanu, *Începutul creştinării sîrbilor sub împăratul bizantin Heracliu,* în rev. *Studii Teologice,* anul XI (Bucureşti, 1959), nr. 3-4, martie-aprilie, pp. 164-181.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

I. SITUAȚIA RELIGIOASĂ ȘI POLITICĂ A POPORULUI SÎRB ȘI CROAT IN SECOLELE VIII ȘI IX

În timpul împăratului bizantin Leon III Isaurul (717-740), provinciile Illyricului oriental încetară de a mai aparține jurisdicției bisericești a Scaunului roman, căruia aparținuseră pînă atunci. Nemulțumiți de politica religioasă a împăratului Leon III Isaurul, unii călugări orientali, apărători înflăcărați ai cultului icoanelor, apelară în timpul crizei iconoclaste la ajutorul Papilor de la Roma, rugîndu-i să vină în sprijinul apărătorilor cultului sfintelor icoane în Bizanț și să anatematizeze pe iconomahi, în primul rînd pe împăratul Leon III Isaurul, inițiatorul și susținătorul luptei împotriva icoanelor în imperiul de Răsărit. Ca răspuns la excomunicarea dată împotriva sa de Papii Grigorie II (715-731) și Grigorie III (731-741), împăratul Leon III Isaurul detașă în 731 de sub jurisdicția Scaunului roman provinciile Illyricului oriental, Epirus Vetus și Epirus Nova, Illyricum, Macedonia, Thessalia, Achaia, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea (=Dacia Interioară), Moesia, Dardania și Praevalis (Praevalitania), care se aflau sub stăpînirea politică a Bizanțului, iar la acestea mai adăugă Italia de Sud (Calabria), Sicilia și Creta, și le puse sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol. [2]

---

2. Franz Dölger, *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit.* Reihe A: *Regesten.* Abteilung I: *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches,* 1 Teil: *Regesten von 565-1025,* München und Berlin, 1924, p. 36, anul 731, august; *Scrisoarea papei Nicolae I din 25 sept. 860 către împăratul Mihail III al Bizanțului,* în Ph. Jaffé-G.Watenbach, *Regesta Pontificum Romanorum,* t. I, nr. 2682, p. 343. Vezi această scrisoare editată complet în *Mon. Germ. Hist.,* Epistuale, t. VI, fasciculum I, Karolini aevi IV, Berolini, 1912, pp. 433-439, îndeosebi p. 438; Migne, P.L., t. CXIX, col. 773-779 B; Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima colectio,* t. XV, Venetiis, 1770, reproduction Paris-Leipzig, 1902, col. 162-167; *ibidem,* t. XVI, Venetiis, 1771, reproduction, Paris-Leipzig, 1902, col. 59-64.

Dom. H. Leclercq, în lucrarea Ch. J. Hefele-Dom H. Leclercq, *Histoire des conciles,* t. III, deuxième partie, Paris, 1910, pp. 679-680, nota 1, susține că decretul împăratului Leon III Isaurul a fost publicat în anul 732.

V. Grumel, *L'Annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople,* în *Mélanges Jules Lebreton. Recherches de sciences religieuses,* 39-40 (1951-1952), pp. 191-200, afirmă că anexarea Illyricului la Patriarhia de Constantinopol s-a făcut în 756 sub Papa Ștefan II (752-757). Tot V. Grumel, în comunicarea intitulată: *Cause et la date de l'annexion de l'Illyricum Oriental, de la Sicile et de la Calabre au Patriarcat byzantin,* publicat în *Atti dello VIII congresso internazionale de studi bizantini,* t. I, Palermo, 1951, 3-10 aprilie. *(Studi Bizantini a Neoellenici)* a cura di Silvio Giuseppe Mercatti, volume settimo, Roma, 1953, p. 376, rămîne la părerea că trecerea provinciilor Illyricului Oriental sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol s-a făcut mult mai tîrziu de 731, în 752 sau 756, după ce francii ocupară Roma. Deoarece conștiința bizantină nu putea suporta ca episcopii împăratului de Constantinopol să fie supuși unui conducător bisericesc străin, Papei de la Roma, protejat de regi inferiori și barbari, Illyricul, Sicilia și Calabria au trecut sub jurisdicția patriarhului de Constantinopol.

Această teorie mai mult ingenioasă decît adevărată, nu poate rezista criticii științifice, deoarece decretul de anexare a provinciilor Illyricului Oriental la Patriarhia Ecumenică, dat de împăratul Leon III Isaurul, în 731, e confirmat de documentele bizantine și de scrisorile Papei Adrian I (772-795), și Nicolae I (858-867), din 25 septembrie 860, citată la începutul acestei note. Pentru *Scrisoarea Papei Adrian I din 785 către împărăteasa Irina a Bizanțului,* citită în ședința a II-a a sinodului ecumenic (787), vezi Jaffé-Wat-

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

O parte din provinciile de Nord ale Illyricului oriental erau locuite de sîrbi și de neamurile slave înrudite cu ei. De acum înainte, civilizația și cultura Bizanțului, atît de strîns legate de Creștinismul răsăritean, începură să pătrundă și mai mult în viața poporului sîrb și într-o măsură mai mică, și a celui croat.

Cea mai mare parte a croaților se așezară pe teritoriul Illyricului occidental, și după cum știm, aceștia se aflau de la sfîrșitul secolului VI sub dominația avarilor. Către sfîrșitul secolului VIII, croații din provinciile Illyricului occidental și slavii din Panonia reușiră să se elibereze de dominația avară cu ajutorul francilor, dar deveniră vasalii acestora. Campaniile împăratului franc Carol cel Mare (768-814) din anii 791 și 795-796 puseră capăt definitiv imperiului avar. La începutul sec. IX, avarii dispar complet din istorie.

Croații au dat ajutor oștilor france împotriva avarilor, sub conducerea principelui lor Vojnomir.[3] În anul 796, armatele lui Pipin († 8 iulie 810), fiul lui Carol cel Mare, luptînd împotriva avarilor, numiți în izvoarele timpului și huni, atinseră Tisa. *«Hunis intulerat bellum, sic patre iubente... Trans fluvium Tizam gessit, cunctisque fugatis hostibus a francis hunorum regia tota est aequata...».*[4] Avarii au fost alungați peste rîul Tisa.

În sudul Dunării, francii se învecinau acum cu bulgarii, care erau încă păgîni. După cum ne relatează Cronica de la St. Gall, «împăratul (franc) nu s-a atins de bulgari, nesocotindu-i primejdioși, după nimicirea avarilor.[5]

---

tenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, nr. 2448, p. 299; Mansi, t. XII, Florentiae, 1766, reproduction, Paris-Leipzig, 1901, col. 1073; Migne, P.L., t. XCVI, col. 1215-1234. Vezi și *Scrisoarea papei Adrian I din 794 către Carol cel Mare*, în Jaffé-Watenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, nr. 2483, p. 305; Mansi, t. XIII, Florentiae, 1767, reproduction, Paris-Leipzig, 1902, col. 808 sq.

M. V. Anastos, *The transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the jurisdiction of the patriarchate of Constantinople*, în 732-33, în *Studi Bizantini e Neoellenici*, 9 (1957), pp. 14-31, combate teza lui V. Grumel.

3. *Annales Laurissenses* (Lorsch), ed. G. H. Pertz, în *Mon. Germ. Hist. Scriptores*, t. I, Hannoverae, 1826, p. 182; F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, p. 46; H. Pirchegger, *Karantanen und Unterpannonien zur Karolingerzeit*, în *Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschungs*, B. XXXIII (Innsbruck, 1912), 2 Heft, pp. 272-319, aici îndeosebi pp. 272-274.

4. Poeta Saxo, *Annalium de gestis Caroli Magni imperatoris*, liber III, Anno DCCXCVI, în *Mon. Germ. Hist. Poetarum Latinorum Medii aevi*, t. IV, pars. prior., Berolini, 1899, p. 38; vezi și în Migne, P.L., t. XCIX, col. 710; *Annales Fuldenses*, ad. ann. 796, ed. G. H. Pertz, în *Mon. Germ. Hist.; Scriptores*, t. I. Hanonverae,, 1826, pp. 337-415, toată cronica; *Einhardi Annales*, ed. G. H. Pertz, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, t. I, Hannoverae, 1826, p. 182. Alte detalii asupra luptelor lui Carol cel Mare contra avarilor, se găsesc în Analele france, începînd din 788. Vezi A. Kleinclausz, *Charlemagne*, Paris, sans date (1934), pp. 164-169. Louis Halphen, *Charlemagne et l'Empire carolingien*, Paris, 1947; E. Amann, *L'Époque carolingienne. (Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, publiée sous la direction de Aug. Fliche et V. Martin, t. 6), Paris, 1937, pp. 191-194; A. Grecu (= P. P. Panaitescu), *Bulgarii în nordul Dunării în veacurile al IX-lea—X-lea*, în *Studii și Cercetări de istorie medie*, anul I (București, 1950), iul.-dec., p. 225; G. Feher, *Les relations avaro-byzantines et la fondation de l'État bulgare*, în limba rusă, cu rezumat în limba franceză, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest, V (1954), pp. 55-59.

5. Einhardi (Eginhardi), *Annales*, ed. G. H. Pertz, în *Monumenta Germaniae Historica*, t. I. *Scriptores*, Hannoverae, 1826, p. 182. A. Grecu, *art. cit.*, p. 225; Ernst Dümmler,

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Francii n-au ocupat însă efectiv fâșia de teritoriu dintre Dunăre și Tisa, ci se mulțumiră să creeze în Panonia, pînă la est de cotul cel mare al Dunării centrale, *«Marca de Est»*. Frontiera răsăriteană a imperiului franc mergea acum în jos, de-a lungul Dunării pînă la vărsarea rîului Drava, trecea peste cursul inferior al rîului Sava, cuprinzînd cea mai mare parte din Croația, și atingea coasta dalmată la Marea Adriatică.

Voievozii slavi care stăpîneau peste populația moravă și slovenă așezată pe fâșia îngustă de teritoriu, care se întindea între marele cot al Dunării centrale și rîul Tisa, unde mai supraviețuiau încă resturi de populație romanică, se aflau și ei sub protecția imperiului franc. [6]

Über die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern (785-907), în *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*, B. X, I, Wien, 1853, pp. 5-10.

6. F. Lot-Chr. Pfister-Fr. Ganshof, *Histoire du Moyen Âge*. T. I: *Les destinnées de l'empire en Occident de 395 à 888 (Histoire générale*, publiée sous la direction de G. Glotz), Paris, 1928, p. 445; M. Spinka, *A History of christianity in the Balkans*, Chicago, 1933, p. 16, crede că francii au ocupat și regiunea dintre Tisa și Dunăre, complet depopulată, numită *Avarorum solitudines*. O afirmație asemănătoare face și H. Pirchegger, *art. cit.*, p. 272.

Unii istorici cehi și mai ales bulgari sînt de părere că triburile slave care locuiau porțiunea de teritoriu dintre cotul cel mare al Dunării centrale și rîul Tisa, au fost înglobate în timpul hanului Crum (802-814) al bulgarilor, statului bulgar. Vezi dintre aceștia: F. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. (Byzantino-Slavica. Recueil pour l'étude des relations byzantino-slaves)*, Prague, 1933, p. 220; idem, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle. (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves*, IV). Prague, 1926, p. 49; C. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 144, crede că stăpînirea bulgară se întindea, în timpul chaganului Crum, asupra Valahiei, Banatului și Ungariei de Est; L. Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave*, t. I, Paris, 1923, p. 101, afirmă că bulgarii ocupau în timpul lui Crum, Valahia pînă la Prut.

Paul Joseph Schafarik, *Slavische Altertümer*, B. II. Leipzig, 1844, pp. 175-176, afirmă că stăpînirea bulgară în timpul lui Crum se întindea asupra teriloriului dintre Dunăre și Tisa. Istoricul bulgar V. N. Zlatarski, *Istoria na bălgarscata dărjava prez srednite vekove (= Istoria statului bulgar în evul mediu)*, ed. I, t. I, Sofia, 1918, p. 248; ed. 2-a, t. I, Sofia, 1927, în mod cu totul exagerat și fără mărturii istorice serioase, afirmă că stăpînirea bulgară începea în timpul hanilor Crum și Omortag (814-831) de la gurile Savei, mergea în sus pe Tisa pînă la izvoarele ei, ocupa toată Romînia și trecea dincolo de Nistru, oprindu-se în apropierea Niprului. Istoricul sovietic N. Derjavin, История болгарии. t. II: Болгария времени первого и второго царств (679-1393) *(= Istoria Bulgariei*, t. II: *Bulgaria în timpul primului și celui de al doilea țarat)*, Moskva-Leningrad, 1946, pp. 6-7, și harta de la sfîrșit, însușindu-și teoria lui Zlatarski, crede că stăpînirea bulgară se întindea în timpul lui Crum și Omortag asupra întregii Dacii, ceea ce este exagerat.

Unii istorici romîni au admis extinderea parțială a unei stăpîniri bulgare în nordul Dunării, în secolele IX și X. C. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, ed. IV, t. I, București, 1942, p. 279, crede că chaganul Crum a stăpînit Banatul, probabil Muntenia și poate Transilvania. A. Grecu (= P. P. Panaitescu), în studiul său, *Bulgarii în Nordul Dunării în veacurile al IX-lea—X-lea*, în *Studii și Cercetări de istorie medie*, anul I (București, 1950), iulie-decembrie, pp. 223-236, a reluat întreaga problemă și a încercat să arate argumentele istorice și în parte și cele filologice, pentru care se poate admite extinderea stăpînirii bulgare la nordul Dunării și asupra Transilvaniei. La această părere a rămas și B. Cîmpina, în studiul său: *Le problème de l'apparition des états féodaux roumains*, publicat în *Nouvelles études d'histoire présentées au X-e Congrès des sciences historiques*. Rome, 1955, Bucarest, 1955, pp. 180-207. N. Bănescu, în studiul său: *Vechiul stat bulgar și Țările Romîne. (Analele Academiei Romîne. Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria III-a, t. XXIX, Mem. 7), București, 1947, publicat și în limba franceză sub titlul *L'Ancien état bulgar et les pays Roumains. (Institut Roumain d'Études Byzantines*, nouvelle série, v),

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Profitînd de nimicirea avarilor, bulgarii se întinseră sub vestitul lor chagan Crum (802-814), mult spre Apus, de-a lungul Dunării, ocupînd o porțiune de teritoriu la sud de vărsarea rîului Drava în Dunăre, și cursul inferior al rîului Sava. Mai la sud, bulgarii ocupau în acest timp o parte din Serbia de Răsărit de azi, teritoriul de la sud de orașul Singidunum, care și-a primit numele de Belgrad de la ei, și teritoriul de pe cursul inferior al rîului Morava, pînă în apropierea orașului Niș (Naissus), apoi o parte din Macedonia și o parte din Thracia. Două mari triburi, unul slav și unul străromîn Branicevii și Timocenii, nume sub care trebuie să înțelegem populația romanică compactă din valea Timocului, care locuia în Dacia Ripensis din Moesia superior, se supuseră hanului Crum. [7]

Bucarest, 1947, urmînd părerea lui Schafarik, în *art. cit.*, admite o stăpînire bulgară asupra teritoriului dintre Dunăre și Tisa, dar respinge ideea extinderii stăpînirii bulgare la nordul *Dunării*, în vechea Dacie, în sec. IX și X. Marele istoric romîn N. Iorga, *Istoria Romînilor*, vol. II: *Oamenii pămîntului (pînă la anul 1000)*, București, 1936, p. 312, socotește extinderea stăpînirii bulgare la nordul Dunării pînă la Pesta, în sec. IX, *«o idee monstruoasă»*, care trebuie respinsă. De asemenea Ion Nistor, în studiul *Bulgarii dincolo de Dunăre și în Dacia*, publicat în *Revista Istorică*, an. XXVII (1941), nr. 1-2, ian.-dec., pp. 91-99, a demonstrat că «pentru pretinsa dominație bulgară asupra Transdanubiei și Daciei, lipsesc mărturiile istorice pe care ea s-ar fi putut întemeia». Vezi *ibidem*, p. 99.

Maria Comșa, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în secolele VI-IX, în lumina cercetărilor arheologice*, în *Studii și cercetări de Istorie veche*, anul X (1959), nr. 1, pp. 65-80. Indeosebi pagina 73, afirmă că în sec. IX, sub Crum și Omurtag, intra în componența primului imperiu bulgar, Oltenia, Muntenia, o parte din Moldova, Banatul și Transilvania de Sud. Vezi și M. Chisvași-Comșa, *Cîteva date arheologice în legătură cu stăpînirea bulgară în Nordul Dunării, în sec. IX-X*, în *Volumul Omagial C. Daicovici*, sub tipar; K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, pp. 112-137.

Precum se vede, cercetările în problema stăpînirii bulgare la nordul Dunării și aria întinderii acestei stăpîniri, din lipsa unor mărturii istorice clare și sigure, n-au putut ajunge la rezultate precise și categorice.

După părerea noastră, afirmația că bulgarii au ocupat în timpul chaganului Crum regiunea dintre Dunăre și Tisa, nu pare a fi adevărată, căci francii, ale căror armate victorioase au înaintat în imperiul avarilor, după referințele cronicilor occidentale, pînă la Tisa, nu puteau permite bulgarilor ocuparea unui teritoriu eliberat de ei. Mai mult, stăpînirea bulgarilor asupra Transilvaniei trebuie restrînsă cel mult asupra Banatului și sudului Transilvaniei. Recent, slavistul romîn Pandele Olteanu, în valorosul său studiu filologic, intitulat: *Numiri slave în Transilvania de Nord*, în rev. *Limbă și Literatură*, t. III (București, 1957), pp. 185-214, a demonstrat pe baza toponimiei și a unor argumente filologice, că *Transilvania de Nord-Vest și Maramureșul s-au aflat în sfera de influență culturală a principatului Marii Moravii, deci a slavei occidentale, încă din timpul fraților Chiril și Metodiu, «Apostolii slavilor», și a ucenicilor lor*. Peste vechile așezări ale slavilor moravi din cîmpia Tisei și Transilvanei de Nord-Vest s-au adăugat și slavii fugiți din Pannonia din cauza năvălirii ungurilor în anul 896. Problema a fost reluată de Pandele Olteanu și explicată și cu argumente istorice, în studiul său: *Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du Nord et le Maramures*. Extras din *Romanoslavica*, I, București, 1958, pp. 169-197, și în studiul: *Cîteva particularități ale limbii slavone din Transilvania*, rusește, în *Romanoslavica*, t. II, București, 1958, pp. 77-114. Cuvintele slave creștine care au pătruns în limba romînilor din Transilvania au putut foarte bine să vină direct de la creștinii ortodocși moravi care au fost convertiți, după 863, de frații Chiril și Metodiu, în timpul principelui Rastislav (845-870) al Marii Moravii. Aceasta a fost cu putință, cu atît mai mult cu cît deosebirea dintre slava bulgară și slava occidentală moravă era neînsemnată în secolul IX. Bulgarii s-au creștinat oficial în 864, în același timp cu moravii.

7. F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, p. 49; Ch. Diehl et G. Marçais, *Histoire du Moyen-Âge. Tome* III. *Le monde oriental de 395 à 1081. (His-*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

La începutul secolului IX, Bizanțul se întîlnea cu imperiul franc în Dalmația. Raporturile dintre cele două forțe politice internaționale ale evului mediu, imperiul bizantin și imperiul franc, au fost destul de încordate la începutul secolului IX. Împăratul franc Carol cel Mare a început un război contra imperiului bizantin, care se termină în 803 prin pacea de la Königshofen. Prin tratatul de pace încheiat, împăratul Bizanțului, Nichifor I (802-811) cedă lui Carol cel Mare vechea provincie a Dalmației, ocupată de croați, și Istria, rezervîndu-și supremația asupra Veneției și asupra orașelor maritime de pe coasta dalmată, de la Cetinie pînă la Vrbas. Imperiul bizantin păstră astfel orașele maritime dalmate Zara, Trogir, Spalato, Raguza (Dubrovnik), Cattaro și insulele din Marea Adriatică, iar în Italia păstră Calabria, Sicilia, Neapole, Roma și Exarhatul de Ravena. Încercarea lui Carol cel Mare din 806, de a-și întinde supremația peste restul provinciilor bizantine din Dalmația, eșuă complet. Tratatul de pace de la Aix-la-Chapelle din 812, dintre Carol cel Mare și împăratul Mihail I Rhangabe al Bizanțului (811-813), confirmă pe cel din 803 de la Königshofen. [8]

Intrînd în sfera politică a imperiului franc, croații și slovenii se orientară către Creștinismul de rit apusean. Paulinus († 802), patriarhul Aquileei, și misionarii franci, îndeosebi Ursus sau Ursius († 807), făcură misiune la sloveni și croați și reușiră să aibă succese însemnate în opera de creștinare a acestor două popoare. Prințul slovenilor din Carinthia, Boruth și fiul său Cacatius, și Vișeslav (circa 800), principele croaților din Dalmația, primiră Creștinismul. De asemenea, un alt principe al croaților, Vojnomir, care a luptat alături de armatele lui Carol cel Mare împotriva avarilor, se creștină între anii 805-811. [9]

---

toire générale publiée sous la direction de G. Glotz), Paris, 1936, pp. 307-308; L. Bréhier, *Le monde byzantin. Vie et mort de Byzance,* t. I, Paris, 1948, pp. 99-103; A. A. Vasiliev, *Histoire de l'empire byzantin,* traduit du russe par P. Brodin et A. Bourguina, t. I, Paris, 1932, pp. 359, 370-371; G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates,* zweite Auflage, München, 1952, pp. 158-163. Vezi și traducerea engleză a acestei lucrări, sub titlul: *History of the Byzantine State.* Translated from the German by I. Hussey, New-Brunswick, 1957, și *Histoire de l'État byzantin.* Trad. franç. de J. Gouillard, Paris, 1957. Pentru Singidunum, vezi: *Vizantiski Singidunum,* în *Zbornik Radova: Vizantinoloski Institut,* 3 (1955), pp. 1-14.

8. Einhardi, *Annales* ad ann. 812, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores,* t. I, Hannoverae, 1826, pp. 193-194, 199; Einhardi, *Vita Carolis imperatoris,* cap. 16, ed. G. H. Pertz, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores,* t. II, Hannoverae, 1928, pp. 451-452; Einhardi, *Fuldenses Annales, ibidem,* t. I, p. 353, 355; Theophanes, *Chronographia,* în Migne, P.G., t. CVIII, col. 902 C; Ed. J. Classen, în *Corp. Script., Hist. Byz.,* t. I, Bonnae, 1839, p. 770; ed. Carolus de Boor, t. I, Lipsiae (Teubner), 1883, p. 494; Fr. Dölger, *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neueren Zeit,* Reihe A, Abteilung I: Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. 1 Teil: *Regesten von 565-1025.* München und Berlin, 1924, nr. 385, p. 47. Ca studii, vezi: F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle,* p. 47; idem, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance,* p. 261; F. Lot-Ch. Pfister-Fr. Ganshof, *Histoire du Moyen Âge,* t. I, pp. 458-464; A. Kleinclausz, *Charlemagne,* Paris (1934), pp. 321-325.

9. *Anonymi Salisburgensis Libellus de Conversione Bagoariorum et Carantanorum,* ed. W. Wattenbach, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores,* t. XI. Hannoverae, 1854, pp. 4-14. Lucrarea aceasta a fost reeditată de Fr. Pasternek, *Dejiny slovanskych apostolu Cyrilla a Methoda s rozborem a otiskem hlavnich pramenu,* Praha, 1902, pp. 264-274; *Acta*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

În anul 817/818, la cererea împăratului bizantin Leon V Armeanul (813-820) către împăratul franc Ludovic cel Pios (814-840), se procedă la o delimitare între Dalmația bizantină și Dalmația francă. Populația croată și slovenă rămase credincioasă împăratului franc.[10] Principii croaților și slovenilor, Borna (circa 810-821), Vladislav (821-835) și Mojslav (835-845), mulțumiți de stăpînirea francă și cîștigați la Creștinismul occidental prin opera misionarilor franci, obținură din partea Papei *înființarea unei episcopii proprii la Nona* (vechea Anona), azi Nin, cu toate protestele Scaunului de Aquileea, care avea pretenții de jurisdicție asupra acestei episcopii. Un fragment dintr-o scrisoare a Papei Nicolae I (858-867) ne dă posibilitatea să presupunem că înființarea acestei episcopii s-a făcut în anul 852, dar listele de donații ale principelui croat Trpimir (845-868) din 852 și ale principelui sîrb Mutimir de Rascia (850-891) din 892, par să indice existența ei mai înainte de 852.[11] Rațiunea înființării unei episcopii independente la Nona pentru croați se află în dorința Papei și a curiei papale de a cîștiga cel puțin o parte din jurisdicția din trecut asupra Illyricului, pe care o pierdu în 731, prin decretul împăratului Leon III Isaurul al Bizanțului, care trecu provinciile Illyricului oriental sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol.

În Croația panonică, însă, principele Liudevit (810-823) era nemulțumit de stăpînirea francă. El se revoltă în 819 și antrenă în această revoltă și triburile slave ale adobriților (obrodiții) de dincolo de Drava și Sava, ale branicevilor, precum și pe timoceni, neam daco-roman din valea Timocului și din jurul orașului Singidunum (= Beograd), lîngă Dunăre,

---

sancti Ursii sînt publicate de P. D. Farlati, *Illyricum sacrum*, t. III, Venetiis, 1765, pp. 46-55; F. Bulici, *Accensiones et correctiones ad Illyricum sacrum del P.D. Farlati* di P. Seb. Coleti, Spalato, 1910, pp. 45-53; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 77-78; idem, *Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, p. 261; Fr. Șișici, *Geschichte der Kroaten*, B. I, Zagreb, 1917, pp. 60 și 60; idem, *Povjest Hrvata*, Zagreb, 1925, pp. 300 sq.; E. Amann, *L'Époque carolingienne*, p. 192; M. Spinka, *A History of christianity in the Balkans. A study in the spread of byzantine culture among the Slavs. (Study in Church history)*. Vol. I, Chicago, 1933, pp. 15-20.

Pentru creștinarea regiunilor vecine cu Croația, care fac parte din Austria actuală, vezi: Emerich Schaffran, *Frühchristentum und Völkerwanderung in den Ostalpen*, în *Archiv für Kulturgeschichte*, XXXVII, Band (Münster-Köin, 1955), Heft 1, pp. 16-43.

Fr. Dvornik, *L'Évangélisation des Slaves, des Magyars et des Russes*. Histoire universelle des Missions catholiques, Paris, 1957, pp. 142-172, după *Byzantinoslavica*, t. XX (Prague, 1959), 1, p. 197.

10. Fr. Șișici, *Geschichte der Kroaten*, Band I, pp. 61-63; E. Dümmler, *Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien*, în *Sitzungsberichte der Keiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien. Philosophisch-Historische Classe*, XX Band, II Heft. Wien, 1856, pp. 389-393; C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, Bd. I, p. 192; F. Lot-Ch.Pfister-Fr. Ganshof, *Histoire du moyen-âge*, t. I, p. 483.

11. *Epistola Papei Nicolae I*, nr. 140, în *Mon. Germ. Hist., Epistolae*, t. VI, fasc. 1, Berolini, 1912, p. 659. Pentru donațiile principilor croați, vezi: F. Raciki, *Documenta Historiae Croaticae periodum antiquam illustrantia*, în *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 7, Zagreb, 1877, nr. 2, 12, pp. 3, 14, 185; F. Dvornik, *La lutte entre Byzance et Rome à propos de l'Illyricum au IX-e siècle*, în *Mélanges Charles Diehl*, t. I, Histoire, Paris, 1930, pp. 69 sq.; idem, *Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, pp. 261-265; idem, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 77-78; Fr. Șișici, *Geschichte der Kroaten*, Band I, p. 65, e de părere că Timocenii și Branicevii erau triburi daco-slave.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

care făceau parte din statul bulgar din timpul chaganului Crum. Acestea toate se desfăcură în 818 din alianța cu bulgarii — *a societate Bulgarorum* —, cum zice cronica lui Eginhard, și trecură din 819 sub ascultarea lui Liudevit, luptînd pentru independența slavilor din sud. Au fost necesare trei expediții france, în 820, 821 și 822, pentru a învinge pe Liudevit. Acesta se refugie mai întîi la sîrbi, apoi în Dalmația, unde fu asasinat.[12]

Neamurile slave ale abroditilor și branicevilor și neamul daco-roman al timocenilor, rămînînd mai departe sub suzeranitatea francă, puseră imperiul franc în conflict cu hanul Omortag (sau Omurtag = 814-831) al bulgarilor, fratele lui Crum. Punînd capăt războiului început de predecesorul său Crum împotriva Bizanțului, Omortag încheie, în iarna anului 815/816, pace pe treizeci de ani cu bizantinii. Avînd frontierele dinspre imperiul bizantin asigurate, el era liber acum să se ocupe de teritoriile occidentale stăpînite de bulgari, care încăpuseră sub dominația francilor. Intre anii 823, 825, 826, urmară tratative între bulgari și franci, dar acestea nu avură rezultate satisfăcătoare pentru bulgari. Atunci bulgarii invadară în 827 Panonia cu o flotă care urcă pe rîul Drava. Ei devastară regiunea și alungară pe conducătorii franci, punînd în locul acestora pe conducătorii lor — *«ferro et igni vastaverunt, et expulsis eorum ducibus Bulgarios super eas rectores constituerunt».*[13] In 829, bulgarii făcură o nouă incursiune în Panonia, dar, pînă la urmă, nu putură rămîne stăpînii ei.[14] In 838, comitele Ratbod, conducătorul teritoriilor danubiene din imperiul franc, reuși să mențină triburile slave care locuiau între Drava și Sava, în regiunea numită Sirmia, după numele vechiului oraș roman Sirmium (azi Mitrovitza), în Pannonia inferior, care deveni în acest timp oraș al imperiului franc.[15] Bulgarii rămaseră cu teritoriul de la sud de orașul Singidunum, numit după ocuparea lui de slavi, Belgrad, și cu regiunea dintre Morava sîrbească și valea Timocului. Pacea de la Paderborn, încheiată în 845 între regele Ludovic Germanicul și succesorul lui Omortag, Malamir (832-852), consacră pierderea Sirmiei și a unei părți din Croația panonică pentru bulgari.

Mai tîrziu, în 852, bulgarii încheiară o alianță cu regele Ludovic Germanicul (826-876), stăpînitor peste provinciile de Răsărit ale imperiului franc prin împărțirea de la Verdun din 843, alianță pe care o reînnoi în

12. Pentru triburile care s-au despărțit de bulgari, vezi: Einhardi, *Annales*, anul 819, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, t. I, p. 205. Pentru Liudevit, vezi: *Vita Hludovici imperatoris*, cap. 32, ed. G. H. Pertz, în *Mon .Germ. Hist., Scriptores*, II, Hannoverae, 1829, pp. 624-625, și ed. Migne, P.L., t. CIV, col. 948 BC-952 D. A. Grecu, *Bulgarii în Nordul Dunării în veacurile IX-X*, p. 229. Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 77-78; F. Șișici, *Geschichte der Kroaten*, Bd. I, pp. 63-64.

13. Einhardi, *Annales*, an. 827, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, t. I, p. 216; vezi în Migne, P.L., t. CIV, col. 505 A; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, p. 50; N. Bănescu, *L'Ancien état bulgare et les Pays Roumains*, pp. 45-46; Ch. Diehl-G.Marcais, *Histoire du Moyen-âge*, t. III, pp. 308-309.

14. Einhardi, *Fuldenses Annales*, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, t. I, p. 360.

15. *Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum*, ed. W. Wattenbach, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, t. XI, Hannoverae, 1854, pp. 11-12; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, p. 51; idem, *Les légendes de Constantin et de Méthode, vues de Byzance*, p. 260, crede că francii stăpîneau Sirmium încă din timpul lui Carol cel Mare, după anul 800, fapt care nu pare probabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

862 Carloman de Bavaria. Alianța franco-bulgară era îndreptată împotriva principelui Rastislav (845-870) al Marii Moravii, care reuși să se elibereze în 855 de sub stăpînirea francă, și-și întinse stăpînirea pînă la Tisa, ceea ce alarmă pe bulgari. Acesta alungă pe misionarii franci din principatul morav, deoarece odată cu introducerea Creștinismului de rit apusean, ei colaborau la înrobirea politică a țării. Simțindu-se amenințat de alianța franco-bulgară, Rastislav se adresă în 862 Bizanțului pentru ajutor, cerînd curții imperiale din Constantinopol și Patriarhiei Ecumenice, misionari pentru convertirea poporului morav la Creștinismul răsăritean. [16]

*

La aproape un secol de la trecerea provinciilor Illyricului oriental sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol, se produce o importantă schimbare politică și religioasă în viața sîrbilor și croaților și a altor triburi slave, care se aflau sub dominația bizantină. După relatările împăratului Constantin VII Porfirogenetul, în timpul împăratului bizantin Mihail II Bîlbîitul (820-829), slăbind puterea imperiului bizantin, neamurile slave, croații, sîrbii zachlumiții sau zachlumii, terbunioții, canaliții dioclețianii (adică cei din provincia și orașul Diocleea), și paganii, nume sub care se înțelegea atunci tribul slav al arentanilor sau rentanilor (narentanilor), de pe coasta dalmată, denumiți astfel pentru faptul că au rămas mult timp păgîni, *se eliberară de sub stăpînirea bizantină și se conduceau de proprii lor jupani, potrivit obiceiurilor lor.* Cei mai mulți dintre acești slavi nu se botezaseră, ci mult timp au rămas păgîni — «Ἀλλά οἱ πλείονες τῶν τοιούτων Σκλάβων οὐδέ ἐβαπτίζοντο, ἀλλά μέχρι πολλοῦ ἔμενον ἀβάπτιστοι» [17].

Această informație ne este confirmată și întregită și de cronicarul bizantin Theophanes Continuatus. După ce numește triburile slave care au reușit să se elibereze de sub dominația bizantină, menționate mai sus, între care pune și pe rentani sau arentani (narentani), Theophanes Continuatus ne relatează că *«cei mai mulți, arătînd o apostasie și mai mare, s-au lepădat și de Sfîntul Botez, încît nu mai aveau față de romei (bizantini), nici un semn de prietenie și supunere»* = Οἱ πλεῖστοι δέ ἐπί πλέον ἀπόστασιν ἐνδεικνύμενοι καί τοῦ θείου βαπτίσματος ἑαυτούς ἠλλοτρίωσαν, ὡς ἄν μηδέν ἐνέχυρον τῆς πρός Ῥωμαίους φιλίας καί δουλώσεως ἔχοιεν» [18].

16. *Annales Fuldenses,* an. 852, în *Mon. Germ. Hist.*, t. I, cit. apud E. Amann, *l'Époque carolingienne,* în *op. cit.*, t. 6, p. 477, n. 1; I. Nistor, *Bulgarii de dincolo de Dunăre și în Dacia,* în *Revista Istorică,* an. XXVII (1941), nr. 1-12, ian.-dec., p. 95. Fr. Dvornik, *ibidem,* pp. 51, 147-164; idem, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance,* pp. 223-234; Ch. Diehl et G. Marçais, *Histoire du Moyen Âge,* t. III, pp. 324-325; M. Spinka, *A History of christianity in the Balkans,* pp. 29-31; E. Amann, *L'Époque carolingienne,* în *op. cit.*, t. 6, Paris, 1937, pp. 450-452; F. Șișici, *Geschichte der Kroaten,* Bd. I, pp. 65-70.

17. Constantin Porfirogenetul, *De administrando imperio,* cap. XXIX, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 252 AB; ed. J. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1840, p. 129.

18. Theophanes Continuatus, *Povestire istorică despre viața și faptele strălucitului împărat Vasile Macedoneanul,* lib. V, cap. 52, în Migne, P.G., t. CIX, col. 304 D-305 A., ed. J. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1838, pp. 288-289; Fr. Dvornik, *Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byance,* p. 263.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Desigur, în ochii sîrbilor și ai celorlalte neamuri slave înrudite cu ei, Creștinismul venea odată cu dominația bizantină, de care ei doreau să scape. Apoi, le sta în față exemplul bulgarilor păgîni, care reușiseră să întemeieze un puternic stat în timpul chaganilor Crum și Omortag.

Văzînd cum se întărește puterea bulgarilor și sîrbilor în Balcani, bizantinii dorind să-i slăbească, reușiră să provoace prin intrigi diplomatice un conflict între cele două popoare de aceeași rasă. Chaganul Malamir al bulgarilor încercă să pătrundă în Serbia și s-o supună. Între anii 835-860, sîrbii se aflau sub autoritatea principelui lor Vlastimir (ὁ Βλαστέμηρος) ca popor independent.[19] Apărați de natura muntoasă a terenului de o parte, iar de alta bine organizați, sîrbii știură să reziste trei ani împotriva lui Malamir și să-și apere independența. Victoria sîrbilor mări prestigiul lor în ochii celorlalte triburi slave și atrase totodată atenția Bizanțului asupra lor. *Din acest timp, sîrbii intrară pe scena istoriei ca factor politic activ.*

II. CREȘTINAREA SIRBILOR SUB IMPĂRATUL BIZANTIN VASILE I MACEDONEANUL

Prestigiul Bizanțului începu să se ridice din nou în a doua jumătate a secolului IX, sub energicul împărat Vasile I Macedoneanul (867-886).

În anul 866/867, corsarii saracini (arabi) atacară orașul Raguza (Dubrovnik), de pe coasta dalmată, dar, datorită puternicelor sale ziduri și curajului apărătorilor, n-a putut fi cucerit. În timpul asediului, care dură cincisprezece luni, raguzanii cerură ajutorul Bizanțului. Atunci împăratul Vasile I Macedoneanul le trimise în ajutor, la începutul anului 868, o flotă bizantină de o sută de vase, pusă sub conducerea patriciului Niceta Oryphas, cel mai bun dintre amiralii Bizanțului, care apăru în fața arabilor «ca un fulger care nimicește totul». La apariția puternicei flote bizantine, corsarii arabi ridicară îndată asediul din jurul Raguzei.[20]

Neamurile slave, din aceste regiuni, obișnuite din timpul împăraților bizantini Mihail II Bîlbîitul (820-829), Teofil (829-842), Mihail III Beți-

19. Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. XXXII, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 292 B.; ed. J. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1840, p. 154; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, p. 54.

20. Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. XXIX, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 253 AB, și ed. I. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1840, p. 130; *De Thematibus*, liber II, Thema XI, Longobardiae, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 138 AB și ed. J. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1840, pp. 61-62. Vezi și noua ediție a lui A. Pertusi, *Constantino Porfirogeneto, De Thematibus, Introduzione* — Testo critico — commento. (Studi e Testi, 160), Città del Vaticano, 1952, pp. 97-98; Johannes Karayannopulos, *Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung (Byzantinisches Archiv*, 10), München, 1959, pp. XI-XX, foarte bună bibliografie; Theophanes Continuatus, *Povestire istorică despre viața și faptele strălucitului împărat Vasile Macedoneanul*, lib. V, cap. 53, în Migne, P.G., t. CIX, col. 305 BCD și ed. Bonn, pp. 289 A-290 D; G. Kedrenos, Σύνοψις ἱστοριῶν (= *Historiarum Compendium*), ed. Imm. Bekker, Bonnae, 1839, pp. 219 A-220 C, și ed. Migne, P.G., t. XXXI, col. 1105 BC.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

vul (842-867) și al coregentei sale, împărăteasa Teodora (852-856), să se considere libere și independente, începură să se orienteze din nou spre Bizanț, dorind să devină aliații imperiului bizantin. Sîrbii, zachlumii, terbunioții, canaliții, diocleii sau diocletianii (locuitor ai orașului și provinciei Diocleea), precum și o parte dintre croați, s-au împăcat cu bizantinii. După cum ne informează împăratul Constantin VII Porfirogenetul, ei au trimis soli, după toată probabilitatea la începutul anului 868, la împăratul Bizanțului, Vasile I Macedoneanul, *«cerînd și rugîndu-l ca aceia dintre ei care nu s-au botezat să fie botezați și să devină ca la început supușii împărăției romeilor (bizantinilor). Acel fericit și strălucit împărat, ascultînd cererile acestora, le-a trimis un delegat imperial* — βασιλικός —, *împreună cu preoți, și i-a botezat pe toți din neamurile amintite mai înainte, cîți nu erau încă botezați. Iar după ce i-a botezat, le-a rînduit conducători pe cei ce i-au voit și ales ei din neamul pe care-l iubeau și le plăcea mai mult».* «Επί δέ βασιλικοῦ τοῦ φιλοχρίστου βασιλέως ἀπέστειλαν ἀποκρισιαρίους ἐξαιτούμενοι καί παρακαλοῦντες αὐτόν τούς ἐξ αὐτῶν ἀβαπτίστους βαπτισθῆναι, καί εἶναι ὥστε ἐξ ἀρχῆς ὑποτεταγμένους τῇ βασιλεία τῶν 'Ρωμαίων' ὧντινῶν εἰσακούσας ὁ μακάριος ἐκεῖνος καί ἀοίδιμος βασιλεύς, ἐξαπέστειλε βασιλικόν, μετά καί ἱερέων καί ἐβάπτισεν αὐτούς πάντας τούς τῶν προῤῥηθέντων ἐθνῶν ἀβαπτίστους τυγχάνοντας' καί μετά τό βαπτισθῆναι αὐτούς, τότε προβάλετο εἰς αὐτούς ἄρχοντας οὕς ἐκείνοι ἤθελον καί προέκρινον, ἀπό γενεᾶς ἧς ἐκείνοι ἠγάπων καί ἔστεργον» [21].

Sîrbii se aflau în acest timp sub conducerea jupanului Mutimir (850-891) de Rascia. Acesta recunoscu suveranitatea Bizanțului. Mai existau apoi și alți jupani sau conducători provinciali ca cei de Diocleea, Trebinie sau Terbunia (Tribunia), Hum, care a fost vechiul nume al Hertzegovinei pînă în sec. XV, și Bosnia. Primele trei ținuturi erau provincii maritime, iar Rascia sau Rasa, centrul principal al Serbiei medievale, și Bosnia, erau provincii interioare.

Arentanii sau narentanii (rentanii), numiți și pagani, care locuiau în așezări muntoase inaccesibile pe țărmul Adriaticei și se ocupau cu pirateria, au rămas un timp nebotezați. «*Mai tîrziu, însă, și aceștia, trimițînd la acest strălucit împărat* (Vasile I Macedoneanul), *au cerut să fie și ei botezați. Și trimițînd preoți i-a botezat și pe ei*» = Μετά δέ τοῦτο καί αὐτοί ἀποστείλαντες εἰς τόν αὐτόν ἀοίδιμον βασιλέα, ἐξητήσαντο βαπτισθῆναι καί αὐτοί' καί ἀποστείλας ἐβάπτισε καί αὐτούς» [22].

Informația că sîrbii și neamurile înrudite cu ei au fost creștinați prin misionari greci, trimiși de la Constantinopol de împăratul Vasile I Macedoneanul, ne este confirmată și de cronicarul Theophanes Continuatus. Vorbind despre creștinarea sîrbilor și a neamurilor înrudite cu ei, cronicarul bizantin amintit ne relatează că Vasile I Macedoneanul a trimis acestora *«preoți și un delegat imperial, ca, mai înainte de orice, să-i scoată din primejdia sufletului, să-i întoarcă la credința de mai înainte*

21. Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. XXIX, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 252 B, și ed. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1840, p. 129.
22. *Ibidem*, col. 253 A, și ed. de Bonn, p. 129.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

și să-i elibereze de greșalele făcute din neștiință sau nebunie» «καί ἱερεῖς εὐθέως μετά καί βασιλικοῦ ἀνθρώπου σύν αὐτοῖς ἐξαπέστειλεν, ὡς ἄν πρό τῶν ἄλλων τοῦ ψυχικοῦ τούτους κυνδύνου ἐξέληται καί πρός τήν προτέραν πίστιν ἐπανασώσηται καί τῶν ἐξ ἀγνοίας ἤ ἀνοίας ἀπαλλάξῃ πλημμελημάτων αὐτούς» [23].

Delegatul imperial — βασιλικός ἄνθρωπος — care a fost trimis împreună cu preoții greci de Vasile I Macedoneanul, reprezenta puterea politică a Bizanțului. Primind Creștinismul, sîrbii recunoscură totodată suzeranitatea Bizanțului.

După cum reiese din relatările lui Constantin Porfirogenetul menționate mai înainte, bizantinii s-au mulțumit deocamdată cu o stăpînire nominală asupra sîrbilor și a celorlalte neamuri slave înrudite cu ei, lăsîndu-le oarecare autonomie, sub conducerea propriilor lor jupani. Ei fură tratați ca aliați ai Bizanțului, nu ca învinși. În caz de război, trebuiau să pună la dispoziția Bizanțului contingente de soldați, îndeosebi pentru a se duce lupta împotriva arabilor, care ocupaseră sudul Italiei și importantul oraș Bari, din 841. [24]

În vederea apărării coastelor Greciei, Albaniei și Dalmației de incursiunile corsarilor arabi, se încheie o alianță între împăratul bizantin Vasile I Macedoneanul și împăratul franc Ludovic II (850-875). Sîrbii, croații și celelalte neamuri slave înrudite cu ei, se angajară să participe la lupta împotriva arabilor. Papa Adrian II (867-872) luă de asemenea parte la alianța franco-bizantină.

La 2 februarie 871, împăratul franc Ludovic II reuși să cucerească de la arabi orașul Bari, poarta Adriaticei și cheia strategică spre Veneția, Ravena, Ancona și orașele Dalmației. La cucerirea orașului Bari, potrivit înțelegerii cu bizantinii, au dat ajutor de asemenea, sîrbii, croații, zachlumii, trebunioții, canaliții, ragusanii și locuitorii din celelalte orașe ale Dalmației. După referințele împăratului Constantin VII Porfirogenetul,

---

23. Theophanes Continuatus, *Povestire istorică despre viața și faptele strălucitului împărat Vasile Macedoneanul,* lib. V, cap. 54, în Migne, P.G., t. CIX, col. 308 B, și ed. J. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.,* Bonnae, 1838, pp. 291 C-292 A.

24. Fr. Dölger, *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit.* Reihe A, Abteilung I: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches...,* München und Berlin, 1924, an. 868, nr. 476 și 477, p. 58; Theophanes Continuatus, *Povestire istorică despre viața și faptele strălucitului împărat Vasile Macedoneanul,* lib. V, cap. 55, în Migne, P.G., t. CIX, col. 309 AB și în ed. Imm. Bekker, în *Corpus Script. Hist. Byz.,* Bonnae, 1838, p. 293, rîndul 13: „κελεύσας καί τάς ὀλίγῳ πρόσθεν μνημονευθείσας χώρας τῶν Σκλαβηνῶν συνεπιλάβεσθαι τοῦ ἔργου, διά τῶν οἰκητόρων Ῥαουσίου καί τῶν παρ' αὐτοῖς ἐγχωρίων πλοίων περαιωθέντες τό πέλαγος Δαλματῶν" G. Kedrenos, Σύνοψις ἐστωριῶν (= *Historiarum compendium*), în Migne, P. G., t. CXXI, col. 1108 B, și ed. Imm. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.,* t. II, Bonnae, 1839, p. 220 CD; Albert Vogt, *Basile I-er, empereur de Byzance (867-886) et la civilisation byzantine à la fin du IX-e siècle,* Paris, 1908, p. 307; Jules Gay, *L'Italie Méridionale et l'empire Byzantin depuis l'avènement de Basile I-er jusqu-à la prise de Bari par le Normands (867-1071). (Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome)...,* Fascicule quatre vingt dix), Paris, 1904, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

ei au participat la lupta împotriva arabilor, din porunca împăratului bizantin — «οὗτοι γὰρ πάντες βασιλικῆ κελεύσει παρῆσαν» [25].

Bizantinii nu priviră cu simpatie ocuparea oraşului Bari de către franci, căci doreau să-l ocupe ei, întrucît înaintea arabilor făcuse parte din posesiunile bizantine din Sudul Italiei. Din cauza certurilor de moştenire dintre împăratul franc Ludovic II şi fraţii şi nepoţii săi, care rîvneau să obţină demnitatea imperială şi ocuparea teritoriilor sale, stăpînirea francă slăbi cu mult în centrul şi sudul Italiei, ca şi în provinciile Illyricului occidental, ocupate în cea mai mare parte de croaţi. Bizantinii ştiură să profite cu îndemînare de acest fapt. La 25 decembrie 876, în ziua de Crăciun, porţile oraşului Bari se deschiseră pentru a primi o garnizoană bizantină. Din acest timp, Bari deveni pentru Bizanţ un post strategic şi o bază maritimă de cea mai mare importanţă în Marea Adriatică. Consecinţa imediată a ocupării oraşului Bari a fost că bizantinii puteau brăzda acum cu corăbiile lor toată Adriatica, în siguranţă. Ei profitară de noua situaţie pentru a-şi consolida şi întinde posesiunile lor de pe coasta dalmată. Suzeranitatea Bizanţului se întinse nu numai asupra sîrbilor, ci şi asupra unor neamuri slave, vecine cu ei. După ocuparea oraşului Bari de bizantini, dominaţia nominală pe care o exercita Bizanţul asupra lor, deveni efectivă. [26]

Bizanţul căută să-şi extindă puterea sa şi asupra croaţilor, care erau vasali imperiului franc.

Regele Ludovic II Germanicul (843-† 28 august 876) lasă moştenire fiului său Carloman, încă din 865, provinciile: Bavaria, Boemia, Moravia, Pannonia inferioară, Carinthia, Croaţia panonică, Croaţia dalmată şi Italia. Carloman nu se mulţumi, ca tatăl său, cu o suzeranitate nominală asupra croaţilor, ci le impuse una reală. După moartea lui Ludovic Germanicul, croaţii nu voiră să devină, însă, supuşi franci. Ei se revoltară, în 876, sub conducerea lui Iljko (876-878), fiul principelui Domagoj (864-870), acesta din urmă numit de cronicarul veneţian Ioan Diaconul, «Sclavorum pessimus dux», dar fură înfrînţi pe mare de veneţieni. [27] Pe uscat însă, croaţii învinseră armata francilor. [28] Principele Kocel, fiul lui Pri-

25. Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. XXIX, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 256 A, şi ed. Imm. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1840, p. 131; compară şi Theophanes Continuatus, *Povestire istorică despre viaţa şi faptele strălucitului împărat Vasile Macedoneanul*, liber V, cap. 55, în Migne, P.G., t. CIX, col. 309 B, şi ed. Imm. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1838, p. 293 C.

26. Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome, au IX-e siècle*, pp. 216-222; Albert Vogt, *Basile I-er, empereur de Byzance (867-886) et la civilisation byzantine à la fin du IX-e siècle*, Paris, 1908, pp. 318-331; Jules Gay, *L'Italie Méridionale et l'empire Byzantin depuis l'avènement de Basile I-er jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071)*, Paris, 1904, pp. 79-114; Ch. Diehl-G. Marçais, *Le monde orientale de 395 à 1081*, pp. 440-441.

27. Joannes Diaconus Venetus (Urseolus), *Chronicon Venetum*, ed. G. H. Pertz, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, t. VII, Hannoverae, 1846, pp. 4-38, aici p. 20. Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, p. 224, n. 4 şi 226, n. 2.

28. Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. 30, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 276 C-277 A; ed. Imm. Bekker, Bonnae, 1840, pp. 144-145, ne spune că războiul cu croaţii a durat şapte ani, iar croaţii au omorît pe toţi francii şi pe conducătorul lor, Cotzilis:

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

bina, care guverna în Panonia inferioară sub suzeranitatea francilor, a fost înlăturat de aceştia în 874, din cauza poziţiei ostile pe care a luat-o împotriva lor, în timpul răscoalei din 869-874, la frontiera orientală a imperiului franc.[49] Fr. Dvornik, urmînd pe istoricul Ferdo Şişcici, crede, dimpotrivă, că principele Kocel, vasalul fidel al regelui Ludovic Germanicul, a luptat alături de franci şi a pierit în luptă cu croaţii revoltaţi, ceea ce este departe de realitatea istorică.[30] Kocel, principe slav peste croaţii din Panonia, avea tot interesul să scape de dominaţia francă şi nicidecum nu era bucuros să contribuie la întărirea ei.

În cursul anului 878, Zdeslav (878-879), în textele latine Sedesclavus, fiul lui Trpimir (circa 845-865), care îşi găsise azil politic la Bizanţ, în timpul urmăririi sale de către principele Domagoj, îndemnat şi sprijinit de bizantini, veni în Dalmaţia, alungă de la conducere pe fiii lui Iljko şi luă el conducerea croaţilor, ca principe vasal al Bizanţului.[31]

Anul 878 marchează punctul culminant al influenţei bizantine asupra sîrbilor şi croaţilor. Pentru acest motiv, Fr. Dvornik lasă să se înţeleagă că sîrbii şi neamurile slave înrudite şi vecine cu ei s-au creştinat în cursul anului 878.[32] C. Jirecek spune că sîrbii s-au creştinat în 879.[33]

Părerea noastră este însă, cum am şi arătat, că sîrbii, o parte din croaţii de pe coasta dalmată şi neamurile slave înrudite cu ei, au intrat în legături politice cu Bizanţul şi au cerut preoţi pentru a fi botezaţi încă de la începutul domniei împăratului Vasile I Macedoneanul (867-886), în anul 868, desigur după ce flota bizantină a silit pe corsarii arabi să ridice asediul din jurul oraşului Raguza, de pe ţărmul Dalmaţiei. În anul 868, sîrbii şi neamurile slave din Dalmaţia, între care se aflau şi o parte dintre croaţi, după ce şi-au ales, din porunca Bizanţului conducători politici proprii, s-au angajat să contribuie şi ei cu soldaţi şi vase de navigaţie pentru alungarea saracinilor din sudul Italiei şi din apele Adriaticei.

„καὶ ἀνεῖλον τοὺς Φράγγους πάντας καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν Κοτζιλιν καλούμενον". Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle,* p. 226.

29. Bogo Grafenauer, *Vprašanje konca Koceljeve vlade u spodni Panoniji (= Problema sfîrşitului domniei lui Kocel în Pannonia inferioară),* în *Zgodovinski Ciasopis.* VI-VII (Ljubliana, 1952-1953), pp. 171-190. Data morţii principelui Kocel al Panoniei în 874 a fost acceptată şi în *Istorija Jugoslavije,* t. I: *Evul Mediu,* Beograd, 1953, ai cărei redactori principali sînt Bogo Grafenauer, Duşan Petrovici şi Jaroslav Şidak. Vezi: *Dix années d'historiographie jougoslave,* Beograd, 1955, p. 148.

30. Fr. Dvornik, *Les Slaves; Byzance et Rome, au IX-e siècle,* pp. 226-227, identifică pe generalul franc Kotzilis, pe care-l omorîră croaţii răsculaţi, cu Kocel, principele Panoniei. Vezi pentru Cotzilis, Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.,* cap. 30, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 276 C-277 A; ed. Imm. Bekker, Bonnae, 1840, p. 145. F. Şişici, *Geschichte der Kroaten,* Bd. I, pp. 95-96, spune că nu ştie în ce împrejurări a murit Kocel. Poate acesta a murit în 876-877.

31. Ioannes Diaconus Venetus, *Chronicon Venetum,* în *Mon. Germ. Hist., Scriptores,* t. VII, p. 21; F. Şişici, *Geschichte der Kroaten,* Bd. I, p. 98; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle,* p. 229; J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji (= Administraţia bizantină în Dalmaţia, Vizantinoloski Institut,* kn. 6. (Srpska Academia Nauka, 291), Beograd, 1957, citat după Fr. Dölger, în *Byzantinische Zeitschrift,* 51 Band (1958), Heft 2, pp. 468-469; idem, *Vreme postanka teme Dalmacije (= Epoca creării temei Dalmaţia),* în *Zbornik Filoz. Fak.,* Beograd, 1955, pp. 53-57, ne-a lipsit.

32. Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle,* pp. 228-229.

33. C. Jirecek, *Geschichte der Serben,* Bd. I, p. 173.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

E de la sine înțeles că în 868, odată cu relațiile politice, ei au reluat și relațiile religioase cu Bizanțul.[34] Creștinismul răsăritean și cultura bizantină a pus asupra formării spirituale și culturale a poporului sîrb o pecetie definitivă, pe care încercările istorice, oricît de tragice au fost, nu au putut-o șterge sau nimici pînă azi.

Istoricul sîrb G. Sp. Radojicici, într-un studiu recent, e de părere că *convertirea sîrbilor a avut loc între anii 867 și 874.*[35]

Evident, la început, Creștinismul a pătruns la sîrbi și la celelalte popoare slave din Balcani, în mod superficial, avînd în vedere mai ales faptul că serviciul divin se săvîrșea în limba greacă, neînțeleasă de majoritatea covîrșitoare a poporului. Această *«creștinare»*, acceptată de jupanii sîrbi și de căpeteniile neamurilor înrudite cu ei, însemna de fapt, în mintea lor, mai mult o măsură politică de recunoaștere a suzeranității bizantine, decît trăirea și împlinirea riguroasă a poruncilor evanghelice. În această situație, nu e de mirare că unele practici și tradiții păgîne au putut supraviețui timp îndelungat în masa cea mare a poporului, alături de ceremoniile și practicile creștine.

III. CREȘTINAREA COMPLETĂ A SIRBILOR PRIN UCENICII SFINȚILOR CHIRIL ȘI METODIU

Răspîndirea Creștinismului printre sîrbi și celelate neamuri slave înrudite cu ei de pe teritoriul Illyricului a întîmpinat mari dificultăți, pînă la jumătatea a doua a sec. IX, în bună parte din cauza deosebirii de limbă. Această situație s-a schimbat după inventarea alfabetului slav glagolitic și cirilic de frații Chiril și Metodiu, «Apostolii slavilor», care a fost introdus de ucenicii acestora în Croația, Serbia și Bulgaria, cînd s-au refugiat în aceste țări, fiind alungați din Moravia de clerul latin-german, gelos de succesele lor misionare.

Principele Rastislav al Moraviei Mari (845-870), care a reușit să elibereze în 855 poporul său de stăpînirea francilor, temîndu-se de alianța franco-bulgară, alungă pe misionarii de rit latin, deoarece aceștia contribuiau la înrobirea politică a țării, și se adresă în 862 Bizanțului, cerînd împăratului și patriarhului ecumenic misionari ortodocși, pentru a îmbrățișa împreună cu poporul său Creștinismul de rit oriental. Avînd în vedere

34. Fr. Dölger, *Corpus der griechischen Urkunden...*, Abteilung I, 1 Teil, circa 868, nr. 476 și 477, p. 58 ; Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. XXIX, în Migne, P.G., t. CXIII, col. 252 B, și ed. Imm. Bekker, în *Corp. Script Hist. Byz.*, Bonnae, 1840, p. 139 ; Theophanes Continuatus, *Povestire istorică despre viața și faptele strălucitului împărat Vasile Macedoneanul*, cap. 55, în Migne, P.G., t. CIX, col. 309 BC, și ed. Imm. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1838, p. 293 CD ; G. Kedrenos, Σύνοψις ἱστοριῶν (= *Historiarum compendium*), în Migne, P.G., t. CXXI, col. 1108 AB, și ed. Imm. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, t. II, Bonnae, 1939, p. 220 CD.

35. G. Sp. Radojicici, *La date de la conversion des Serbes. Communication présentée au IX-e Congrès international de la conversion* (Thessalonique, 12-25 Avril 1953), în *Byzantion*, t. XXII (1952), Bruxelles, 1953, pp. 253-256, și în Πεπραγμένα τοῦ θ' διεθνοῦς βυζαντινολογικοῦ συνεδρίου, t. II, Atena, 1956, pp. 579-582, crede că sîrbii adaptară Creștinismul înainte de nașterea lui Petru Gojnikovici, fiul lui Gojnik și nepotul lui Vlastimir, între anii 867 și 874, la începutul domniei împăratului Vasile I Macedoneanul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

depărtarea, imperiul bizantin nu prezenta nici un pericol politic pentru principatul Marii Moravii. Răspunzînd cererii principelui Rastislav, împăratul bizantin Mihail III (842-867) și marele patriarh Fotie (858-867; 877-886), au trimis în misiune la moravi, în 863, pe frații Constantin, cu numele de călugărie Chiril, și Metodiu, cunoscuți în istorie sub numele de «Apostolii slavilor», care se stabiliră la Velehrad = «Orașul cel Mare», în Marea Moravie.[36] Cei doi frați și misionari greci, însoțitorii lor, avură mari succese misionare între anii 863-867 în convertirea moravilor și cehilor, la credința ortodoxă a Răsăritului. Pentru ușurarea activității lor, Constantin-Chiril inventă primul alfabet slav după literele minuscule ale alfabetului grec, la care mai adaugă și unele semne din alfabetele orientale, ebraic, samaritean, copt și armean, numit *«glagolitic»* după cuvîntul *«glagola»* = «el spunea», care revine des în textul paleoslav al Sfintei Evanghelii. Alfabetul glagolitic a fost creat pentru slavii din sud, dar a fost utilizat mai întîi la slavii din Marea Moravie și Panonia.

Alfabetul *«cirilic»* propriu zis, atribuit Sfîntului Chiril, a fost inventat în realitate mai tîrziu, de unul dintre discipolii săi, după literele majuscule ale alfabetului grec. Acesta s-a răspîndit mai mult în Bulgaria și Serbia, iar alfabetul *glagolitic unghiular*, numit așa pentru că avea o înfățișare colțuroasă, în Croația. Pentru a lucra cu succes la convertirea moravilor, cei doi frați, ajutați de ucenicii lor, traduseră în limba paleoslavă cărțile ortodoxe de ritual și scrierile mai importante din Sfînta Scriptură, începînd cu Sfintele Evanghelii și celelalte cărți ale Noului Testament.[37]

---

36. Pentru relațiile Sf. Chiril și Metodiu cu patriarhul Fotie, vezi: F. Grivec, *De ss. Cyrili et Methodii amicitia dubia cum Photio,* în *Orientalia Christiana Periodica,* t. XVII (1951), 1-2, pp. 192-203; idem, *Constantinus philosophus — amicus Photii,* în *Orientalia Christiana Periodica,* t. XXIII (1957), 3-4, pp. 415-422; Ernest Honigmann, *Studies in slavic Church history,* în *Byzantion,* t. XVII (1944-1945), pp. 163-182: *Un archevêque Ignatien de Moravie, rival de S. Méthode;* Traian Ionescu-Nișcov, *Tradiția chirilo-metodiană în istoria slavilor apuseni,* București, 1941, și recenzia lucrării de Mihail P. Dan, în rev. *Balcania,* an. VI (București, 1943), pp. 543-551.

37. Problema inventării alfabetului glagolitic și cirilic și a raportului de întîietate dintre ele a dat naștere la o literatură extrem de bogată, mai ales la popoarele slave. Citățile mai recente, iar dintre cele mai vechi, pe cele mai valoroase. Ivan Dujcev, *Le problème des rapports byzantino-slaves et les tentatives byzantines de créer une écriture slave au cours de la première moitié du IX-e siècle,* în limba bulgară, cu rezumat în limbile rusă și franceză, în *Izvestia na Instituta za Bălgarska Istorija,* 7 (1957), pp. 241-267, susține că primele încercări s-au făcut înaintea lui Constantin-Chiril, sub împărații Mihail II (820-829) și Teofil (829-842), dar fără rezultat. Constantin Filozoful a creat primul alfabet slav, *cel glagolitic,* către 855, pentru slavii de sud, dar a fost aplicat mai întîi în Moravia și Pannonia.

Din contră, E. Gheorghiev susține în scrierile sale că *cirilica e mai veche ca glagolitica.* Vezi: E. Gheorghiev, Работали ли св. Кирил и Методий като просвутители на българските славяни(= *Au lucrat Sf. Chiril și Metodiu ca Apostoli ai culturii la slavii bulgari?*), în *Studia linguistica in honorem Șt. Mladenov,* Sofia, 1957, pp. 236-245; idem, Кирил и Методий, основоположници на славянските литература, Sofia, 1956; K. Horàlek (Praga), în recenzia aceslei lucrări, în *Byzantinoslavica,* t. XIX (1958), 2, pp. 319-322, formulează serioase rezerve față de teoria lui Gheorghiev; E. Gheorghiev, Письменность до Кирила и Мефодия, Sofia, 1952. Art. Глаголица, în *Bolșaia Sovettskaia Ențiklopediia,* ed. 2-a, t. XI, Moscova, 1952, pp. 467-468; art. Кирилица, *ibidem,*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

In iarna anului 866/867, părăsind Moravia, frații Constantin și Metodiu plecară la Veneția, cu gîndul să se întoarcă pe mare la Constantinopol, pentru a relata patriarhului ecumenic activitatea lor misionară. In drum spre Veneția, ei trecură mai întîi pe la principele Pannoniei centrale, Kocel, fiul lui Pribina (Priwina), care-și avea reședința la Moosburg, astăzi Szalavar, pe țărmul occidental al lacului Balaton, în Ungaria.

Aflînd de sosirea lor la Veneția, Papa Nicolae I (858-867) îi invită la Roma, cu o lună înaintea morții sale († 13 nov. 867). Ajungînd la Roma, frații Constantin și Metodiu, murind între timp Papa Nicolae I, fură primiți de Papa Adrian II (867-872), în fața căruia apărară încercarea lor de a introduce limba slavă veche ca o nouă limbă liturgică, alături de limbile zise sacre: greaca, latina și ebraica. Cu această ocazie, ei aduseseră Papei pretinsele moaște ale Sfîntului Clement Romanul, Papă al Romei, exilat la Cherson în Crimeea, sub împăratul Traian (98-117), dar în timpul nostru s-a ajuns la constatarea că acestea erau moaștele unui sfînt local. La Roma, Constantin se îmbolnăvi grav. Cu o lună înainte de moartea sa, întîmplată la 14 februarie 869, Constantin fu hirotonit preot și se călugări într-o mînăstire greacă din Roma, primind numele de Chiril, prin care este mai cunoscut în istorie. Constantin-Chiril n-a fost episcop, cum au afirmat unii istorici, ci numai preot călugăr. [38]

în ed. 2-a, t. XXI, Moscova, 1955, pp. 107-08. Studiul cel mai recent este al acad. M. N. Tihomirov, Начало славянской письменности в свете новейших открытий (= *Inceputul scrierii slavone în lumina celor mai noi descoperiri*, în *Voprosi Istorii*, nr. 4 (Moscova, 1959), aprilie, pp. 98-195), și traducere română în *Analele Romino-Sovietice*, Istorie, București, 1959, nr. 3, pp. 141-147.

Vezi și: Fr. Repp, *Zur Erklärung von Kap. XV der Legende von Konstantin*, în *Zeitschrift für Slavische Philologie*, XXXI (1957), 1, pp. 114-118; *Das Aufblühen des slavischen Schrifttums in Bulgarien um IX Jahrhundert (Vorträge auf der Berliner Slawistentagung*, 11-13 November 1954), Akademie Verlag, Berlin, 1956; Damian P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, în *Documente privind istoria Romîniei, Introducere*, vol. I, București, 1956, pp. 79-168; Milan Șesan, *Despre cirilică și glagolitică*, în rev. *Mitropolia Ardealului*, an. III (Sibiu, 1958), nr. 7-8, iulie-august, pp. 543-548; Fr. Grivec, *Originalnost Sv. Cirila i Metode*, în *Jugoslavenski istoriski ciasopis*, I (Ljubliana-Zagreb-Beograd, 1935), 1-2, pp. 52-75. Pentru manuscrise, vezi: Vl. Moșin, *Kirilski rukopisi Jugoslavenske Akademije*. I: *Opis rukopisa*, Zagreb, 1955; II: *Reprodukcije*, Zagreb, 1952.

J. Hamm, *Glagolizam njegnovo Znacenje za juzne Slavene* (= *Glagolismul și importanța lui pentru Slavii de Sud*), în *Slavia*, XXV (1956), nr. 2, pp. 313-321.

Lucrări mai vechi: P. Lavrov, Кирило та Методий в давньословянському письменстві, Kiev, 1928; N. L. Tunicki, *Materiali dlia istorii, jizni i dejatel'nosti uceników Svv. Kirila i Metodija*, Sergijev-Posada, 1918; V. Jagici, *Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache*, zweite Auflage, 1913.

38. Datorită unui manuscris latin, nr. XXIII din Biblioteca Capitlului mitropolitan din Praga, nr. 1547 din catalogul Mgr. Podlaha, din sec. XV, pus pe numele episcopului Leon de Ostia († 22 mai 1115), sub titlul: *De beati ac pretiosi martyris Christi Clementi origine atque conversione nec non et mirifica parentum ipsius recognitione*, în care se află intercalată o copie a *Legendei Italice* a vieții Sf. Ciril și Metodiu, descoperit de bolandistul belgian P. Devos, s-a putut constata că Sf. Ciril n-a fost hirotonit episcop. Vezi: Paul Meyvaert et Paul Devos, *Trois énigmes cyrillo-méthodiennes de la «Légende Italique», résolues grâce à un document inédit*, în *Analecta Bollandiana*, t. LXXIII (1955), fasc. 3-4, pp. 375-461. Vezi aci la pp. 455-461: *Vita (SS. Cyrilli et Methodii) cum Translatione S. Clementis*, e codice Pragensi Metropolitani Nr. XXIII, fol. 147 v-150, collato Vaticano lat. 9668, fol. 10-11 v. Autorii au putut dovedi că episcopul Leon de Ostia și-a însușit opera episcopului Gauderic de Velletri din sec. IX, care e adevăratul autor al Legendei

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

După moartea Sfîntului Chiril, Papa Adrian II trimise pe Metodiu, în 869, la principele Kocel al Pannoniei, care dorea înființarea unei Biserici slave independente în țara sa. După *«Vita Methodii»*, cap. VIII, *«Kocel îl primi cu mari onoruri și-l trimise, însoțit de douăzeci de nobili la episcopul apostolic — «Apostolicus», pentru a-l hirotoni episcop al Pannoniei, în scaunul Sfîntului Andronic, Apostol dintre cei șaptezeci».* [39] După tradiție, s-a crezut că Biserica creștină din Sirmium, capitala Illyricului, care-și întindea jurisdicția asupra Pannoniei, a fost întemeiată de Epae-

---

Italice. Idem, *Autour de Léon d'Ostie, et de sa Translatio S. Clementis. (Légende des SS. Cyrille et Méthode)*, în *Analecta Bollandiana*, t. LXXIV (1956), fasc. 1-2, pp. 189-240; idem, *La «Légende Morave» de SS. Cyrille et Méthode et ses sources, ibidem*, t. LXXIV (1956), fasc. 3-4, pp. 441-469; H. Gregoire, *Le mémoire des PP. Meyvaert et Devos sur la «Légende Italique» des SS. Cyrille et Méthode*, în *Byzantion*, t. XXIV (1954), pp. 295-301; Iv. Dujcev, *La solution de quelques énigmes cyrillo-méthodiennes*, în *Byzantion*, t. XXIV (1954), pp. 303-307; M. Tadin, *La légende intitulée «Translatio corporis S. Clementis»*, Paris, 1955; Duthilleul, *Les reliques de Clément de Rome*, în *Revue des Etudes Byzantines* (Mélanges Sévérien Salaville), t. XVI (1958), pp. 85-98.

Legenda Italică a fost editată pentru prima dată, după un manuscris din Vatican, în *Acta Sanctorum, mensis Martii*, t. II, 1668, pp. 19-22. Ea a fost studiată îndeosebi de: Johann Friederich, *Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an der Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der Vita cum translatione S. Clementis Papae. Eine neue Quelle zur Cyrillus und Methodius-Frage*, în *Sitzungsberichte der philos.-philologischen und der historischen Classe der k.-bayer. Akademie der Wissenschaften zu München* 1892, Heft I, pp. 393-442, și de Emil Georgiev, *Die Italienische Legende*, în *Studia historico-philologica Serdicensia*, supplementi, vol. IV, Sofia, 1939.

P. S. Sakaci afirmă, contra părerii exprimată de Meyvaert-Devos, că Constantin-Chiril a fost hirotonit episcop. Vezi P. S. Sakaci, *De dignitate episcopali S. Cyrilli Thessalonicensis*, în *Orientalia Christiana Periodica*, t. XVI (1950), III-IV, pp. 237-266; idem, *Novissima de «Legenda Italica» et de episcopatu Constantini-Cyrilli*, în *Orientalia Christiana Periodica*, vol. XXIII (1956), nr. 1-2, pp. 198-213. Părerea aceasta trebuie părăsită. M. Lacko, *L'Episcopat de S. Cyrille dans Codex Vaticanus Lat.* 9668, în *Orientalia Christiana Periodica*, t. XXII (1956), 3-4, pp. 386-388, supunînd unei examinări paleografice, cod. Vaticanus Latinus 9668, după care s-a făcut ediția din 1668 a Legendei Italice, a ajuns la concluzia că trebuie înlocuit termenul *«episcopos»*, prin cel de *«sacerdotem»*, așa cum se află în Codex Pragensis studiat de Meyvaert-Devos.

Lucările mai vechi să se vadă la G. A. Ilinskij, *Opyt sistematiceskoj-mefodienskoj bibliografii*, Sofia, 1934, care cuprinde nu mai puțin de 3385 numere. Vezi și următoarele lucrări: Jul. Trifonov, *Dve Săcinenja na Konstantina Filosofa (sv. Kirila) za moscite na sv. Klimenta Rimski*, în *Spisanie na Bălgarska Akademija na naukite*, Kniga XLVIII, Sofia, 1934, pp. 159-240; J. Vașica, *Slovo na prenesenie moștem preslavonago Klimenta nebolilegenda Chersonska*, în *Acta Akademiae Velehradensi*, t. XIX, Olomucii, 1948, fasc. 1-2, pp. 38-80; Fr. Grivec, *Vitae Constantini et Methodii. Versio latina, notis dissertationibusque de fontibus ac thelogia SS. Cyrilli et Methodii illusrata*, în *Acta Acad. Velehradensis*, Annus XVII (Olomucii, 1941), fasc. 1-2, pp. 1-127; fasc. 3-4, pp. 161-277; *Pohvala sv. Cirilu in Metodiju. Academia scientiarum et artium Slovenica*, Classio II: Philologia et litterae. Ljubljana, 1950, pp. 27-58; idem, *Zitja Konstantina — Zitje Metodija — Pohvala C. M. — Italska legenda — Frizinski spomeniki*, Ljubljana, 1951; idem, *Staroslovanski viri Italske Legende*, în *Slavisticina* Revija, t. VIII (Ljubljana, 1955), pp. 261-264; R. Jakobson, *Minor native sources for the early history of the Slavic Church*, t. II, Harward University, Cambridge, Massachusetts, 1954; T. Lehr-Splawinski, *Konstantyn i Methodiusz w walce o liturgike slowianska*, în limba poloneză, în *Przegrad Zachodni*, 5 (1949), pp. 626-638, nouă inaccesibilă.

39. *Vie de Méthode*, VIII, la Fr. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, p. 388; S. Sakaci, *Bemerkungen zum Methodiusprozess in Bayern*, 870, în *Orientalia Christiana Periodica*, t. XX (Roma, 1954), I-II, p. 179.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

netos și Andronic, despre care ne vorbește Sf. Apostol Pavel în Epistola către Romani, cap. XVI, 5, 7, 14.

În 870, Metodiu sosi pentru a doua oară la Roma, însoțit de cei douăzeci de fruntași ai principelui Kocel, și cu recomandarea acestuia spre a fi hirotonit episcop al slavilor din Pannonia. [40]

Papa Adrian II privi acum înființarea unei noi episcopii independente pentru Pannonia prin perspectiva unei noi situații bisericești în Peninsula Balcanică. La un an după plecarea fraților Chiril și Metodiu în Moravia, țarul Boris al bulgarilor (853-888) se botează în 864, primind numele de Mihail, după numele nașului său, împăratul Mihail III al Bizanțului. Curînd însă, certîndu-se cu grecii, Boris-Mihail I se adresă în 866 Papei Nicolae I, cerînd un arhiepiscop, episcopi și preoți latini pentru Biserica bulgară. Pentru că Papa Adrian II, succesorul Papei Nicolae I, care murise între timp, ocolea cu abilitate chestiunea recunoașterii episcopului Formosus, căpetenia delegației bisericești papale ca arhiepiscop al unei Biserici bulgare autonome, bulgarii, supărîndu-se acum pe Papă, se întoarseră din nou către Patriarhia Ecumenică de Constantinopol.

Boris-Mihail I dorea să aibă pentru Bulgaria un patriarh independent, care să-l încoroneze ca țar, după cum basileii din Constantinopol erau încoronați și unși ca împărați bizantini de patriarhul ecumenic. În sinodul întrunit la Constantinopol în 869-870, la care luară parte și delegații Papei Adrian II (867-872), sinodalii recunoscură reînscăunarea patriarhului Ignatie, iar rezolvarea chestiunii bulgare fu lăsată pe seama împăratului. Într-o ședință particulară, la trei zile după închiderea sinodului, în 3 martie 870, în prezența împăratului, a patriarhului Ignatie, a reprezentanților celor trei patriarhi orientali și a delegaților Papei, solii țarului Boris recunoscură că voiesc să rămînă sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice. [41] La scurt timp după plecarea delegaților papali, în 870, patri-

---

40. E. Amann, *L'Époque carolingienne*, în *op. cit.*, pp. 268-275 ; 451-462 ; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 147-183 ; *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, pp. 226-234 ; V. Jagici, *Conversion of the Slaves*, chapter VII B, în *Cambridge Medieval History*, planned by J. B. Bury, vol. IV : *The eastern Roman Empire (717-1453)*. Cambridge, 1936, pp. 215-229. Vezi și bibliografia, *ibidem*, pp. 822-825 ; Oskar Cernak (Prešov), *Kirchengeschichte der Slowakei*, în *«Ekklesia». Eine Sammlung vor Selbstdarstellungen der christlichen Kirchen*, hrsg. von Fr. Siegmund-Schultze, Band V. *Die Osteuropäischen Länder. Die Kirchen der Tschechoslowakei*, Leipzig, 1937, pp. 97-123 ; Ferdinand Hreja (Praga), *Kirchengeschichte Böhmens*, *ibidem*, pp. 33-96 ; A. Brackmann, *Die Anfänge der Slavenmission*, Berlin, 1931 ; A. Lapôtre, *L'Europe et le Saint-Siège à l'époque carolingienne*. Première partie : *Le pape Jean VIII* (1872-1882), Paris, 1895, pp. 90-170; Fr. Grivec, art. *Cyrille et Méthode*, în rev. *Irénikon*, 2-e année (1927), nr. 2, mai, pp. 67-78 ; A. Merkun, *Cirilmetodijska ideja ali Sv. Apostolsko delo za cervenko edinost. Celovec. Druzba sv. Mohorja, 1952*, ne-a lipsit ; P. Devos, *Les Saints Cyrille et Méthode. Récents progrès critiques au service de l'Union*, în *Nouvelle revue de théologie*, I-er, Janvier, 1957, pp. 62-74.

Fr. Dvornik, *L'Évangélisation des Slaves, des Magyars et des Russes*, Histoire universelle des Missions catholiques, Paris, 1957, pp. 142-172, după *Byzantinoslavica*, t. XX (Prague, 1959), 1, p. 197.

41. Papa Nicolae I, *Responsa ad consulta Bulgarorum*, în Migne, P.L., t. CXIX, col. 978-1016 ; Anastasii Bibliothecarii, *Historiae de vitis Romanorum Pontificum*, în Migne, P.L., t. CXXVIII, col. 1374-1376 ; G. T. Dennis, *The «Anti-Greek» character of the Responsa ad Bulgaros of Nicolas I ?*, în *Orientalia Christiana Periodica*, volumen XXIV

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

arhul ecumenic Ignatie (847-858 ; 867-877) hirotoni pe primul arhiepiscop bulgar, în persoana unui anume Iosif, iar mai în urmă hirotoni un număr de zece episcopi. Acestora li se adăugă, pentru împlinirea operii lor misionare, un număr de preoți și călugări greci. Bisericii Bulgare i se acordă oarecare autonomie, în cadrul jurisdicției Patriarhiei de Constantinopol. [42]

Cînd Metodiu veni pentru a doua oară la Roma, în primăvara anului 870, Papa Adrian II, aflînd cu mare neplăcere și întristare de reîntoarcerea Bisericii Bulgare la Patriarhia de Constantinopol, *reînființă pentru Metodiu vechea Mitropolie de Sirmium (Mirovitza), în Pannonia inferior din Illyricul occidental, cu intenția de a fi cît mai aproape de sîrbi și de bulgari, spre a-i putea aduce în sfera Creștinismului occidental.* Metodiu deveni arhiepiscop al Pannoniei și Moraviei. Încredințînd lui Metodiu păstoria unei eparhii atît de întinse, care ajungea pînă în vecinătatea Bulgariei și a Serbiei, Papa Adrian II spera în acel timp să-și recîștige, măcar în parte, vechea jurisdicție asupra Illyricului oriental, pe care o pierduse

(1958), I-II, pp. 165-174. A. Vaillant et M. Lascaris, *Le date de la conversion des Bulgars*, în *Revue des Études Slaves*, t. XIII (1933), fasc. 1 et 2, pp. 5-15 ; I. Snegarov, *Creștinismul în Bulgaria înainte de convertirea cneazului Boris*, în limba bulgară, în *Anuarul Academiei Teologice din Sofia*, vol. V (1955-1956), pp. 193-218 ; Simeon Vailhé, *Formation de l'Église Bulgare*, în *Échos d'Orient*, 14 année (1911), nr. 87, Mars, pp. 80-89 ; nr. 88, Mai, pp. 152-161 ; idem, art. *Bulgarie*, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. II, 1, Paris, 1923, col. 1174-1185 ; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 184-195 ; idem, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, pp. 226-235 ; idem, *Le schisme de Photius. Histoire et légende*, Paris, 1950, pp. 144-302 ; E. Amann, *L'Époque carolingienne, op. cit.*, t. 6, pp. 476-489 ; E. Amann et Aug. Dumas, *(L'Église au pouvoire des laïques (888-1057). (Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, publiée sous la direction de Aug. Fliche et V. Martin, t. 7, Paris, 1940, p. 430 ; M. Spinka, *A History of christianity in the Balkans*, pp. 27-47 ; Ch. J. Hefele-Dom H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. IV, I, Paris, 1911, pp. 537-541 ; A. Lapôtre, *L'Europe et le Saint-Siège, à l'époque carolingienne*. Première partie : *Le pape Jean VIII* (872-882). Paris, 1895, pp. 47-90.

42. Ph. Jaffé-G. Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, p. 374, nr. 2943. Vezi scrisoarea Papei Adrian II din 10 noiembrie 871 către împăratul Vasile I Macedoneanul și coregenții săi Constantin și Leon, în Mansi, t. XVI, col. 206 ; Migne, P.L., t. CXXII, col. 131 DC. Vezi o ediție mai bună în *Mon. Germ. Hist., Epistolae*, t. VI, pars aller. Fasciculus II. Karolini aevi IV, Berolini, 1925, p. 760, rîndurile 15-16 : *«videlicet auia favore vestro, frater et coepiscopus noster Ignatius in Vulgarum (Bulgarorum) regione consecrare praesumpsit antistitem, unde mirati sumus, et quia a pia intentione vestra retro reverso sitis, admodum obstupuimus»*. Vezi și Theophanes Continuatus, *Povestire istorică despre viața și faptele strălucitului împărat Vasile Macodenoneanul*, lib. V, cap. 96, în Migne, P.G., t. CIX, col. 357 D, și ed. Imm. Bekker, în *Corp. Script. Hist. Byz.*, Bonnae, 1838, p. 342 ; Ch. J. Hefele-Dom H. Leclercq, *Histoire des Conciles*, t. IV, 1, pars 536, și 549. Mihail Voinov, *Za rezriva mejdu Boris I i Rim (= Despre ruptura dintre Boris I și Roma)*, în *Izvestia*, na inst. za bălg. ist., VII (1957), pp. 321-329. Vezi și lucrarea : *Zwischen Rom und Byzanz. Leben und Wirken der Slavenapostel Kyrillos und Methodios nach den Pannonischen Legenden und der Klemensvita — Bericht von den Taufe Russlands nach Laurentiuschronik*, überslezt, eingeleitet und erklärt von Iosef Bujnoch (Slavische Geschichtsschreiber, hrsg. von Dr. Günther Stökl, Band I), Graz, 1958. Peter Rankoff, *Zur Geschichte der byzantinisch-bulgarischen Beziehungen*, în *Aus der byzantinischen Arbeit der Deutschen Demokratischen Republik*, herausgegeben von Johannes Irmscher, I, Berlin, 1957, pp. 134-141.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Roma în 731, cînd împăratul bizantin Leon III Isaurul trecu Illyricul oriental sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol.

La întoarcerea sa de la Roma, însă, Metodiu fu întemnițat între 870-873 de episcopatul german în Bavaria, încît el nu și-a mai putut împlini misiunea încredințată de Papa Adrian II de a aduce în sînul Bisericii Romane nu numai pe slavii din Pannonia și Moravia, ci și pe croați, sîrbi și bulgari. Mult timp, la Roma nu s-a știut nimic de întemnițarea lui Metodiu. Papa Adrian II era încredințat, ca și succesorul său, Papa Ioan VIII (872-882), în primii ani ai păstoriei, că Metodiu activează cu zel în eparhia și scaunul său, pentru împlinirea misiunii sale. Roma a menținut, cel puțin teoretic, existența diocezei Pannoniei, cu limba ei liturgică slavă, deoarece Sfîntul Părinte era conștient că prin activitatea lui Metodiu, Sirmium, reședința diocezei Pannoniа, ar putea deveni un centru misionar important pentru atragerea și întoarcerea sîrbilor și bulgarilor în sînul Bisericii Romano-Catolice. Într-o scrisoare din mai 873, Papa Ioan VIII atrăgea atenția principelui sîrbilor, Mutimir de Rascia (850-891), că în țara lui, *«preoții liberi și rătăcitori, veniți din orice loc, fac unele servicii bisericești, ba chiar numeroase, împotriva rînduielii canoanelor, deoarece sînt fără conducători* — acephali — *și săvîrșesc crime împotriva poruncilor lui Dumnezeu».*[43] E sigur că Papa Ioan VIII aflase de legăturile principelui sîrb Mutimir și ale poporului său cu Bizanțul, deoarece Sfîntul Părinte îl îndeamnă să se întoarcă la Biserica Romană. *«Te îndemnăm, de aceea, ca, urmînd tradiția strămoșilor tăi,* îi spune textual Papa Ioan VIII, *să te silești pe cît poți să te întorci la dioceza Pannoniei. Și fiindcă, datorită lui Dumnezeu, episcopul ei a și fost orînduit acolo de către Scaunul fericitului apostol Petru, să recurgi la îngrijirea pastorală a acestuia (a lui Metodiu)»* — *«Quapropter monemus te, ut progenitorum tuorum secutus morem quantum potes ad Pannoniensium reverti studeas diocesim et quia illic iam Deo gratias a sede beati Petri apostoli episcopus ordinatus est, ad ipsius (scilicet* — Methodii —) *pastoralem recurras sollicitudinem».*[44]

La intervenția energică a Papei Ioan VIII către episcopii germani Adalwin, arhiepiscop de Saltzburg, Hermanrich, episcop de Passau și Annon, episcop de Frisingen, făcută prin episcopul Pavel de Ancona trimis pentru aceasta în Germania ca legat papal, Sf. Metodiu a fost eliberat în 873.[45] Acesta însă nu și-a mai putut reocupa reședința episcopală la

---

43. Ph. Jaffé-G. Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum. Ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum 1198,* t. I, Lipsiae, 1885, nr. 2973 (2259), p. 379; *Ioannes VIII, papa Montemero duci,* în *Mon. Germ. Hist., Epistulae, t. VII,* pars prior, Karolini aevi V. Berolini, 1912, p. 282.

44. Jaffé-Wattenbach, *ibidem; Ioannes VIII, papa Montemero duci,* în *Mon. Germ. Hist., ibidem;* Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Roma au IX-e siècle,* pp. 260-261.

45. Pentru suferințele Sfîntului Metodiu din partea episcopilor germani, vezi următoarele studii: S. Sakaci, *Bemerkungen zum Methodius-prozess in Bayern,* 870, în *Orientalia Christiana Periodica,* t. XX (1954), pp. 175-180; F. Grivec, *Das Verhältnis Cyrills und Methods zur Bayern,* în *Münchener Theologische Zeitschrift,* Bd. 6 (1955), pp. 167-176; A. Ziegler, *Der Slawenapostel Methodius im Schwabenlande. Separatabdruck aus «Dillingen und Schwaben».* Festschrift zur Vierhunderterjahrfeier der Universität Dillingen a.d. Donau, 1949, pp. 169-189. Cit. apud S. Sakaci, recenzie în *Orientalia Christiana Periodica,* t.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Sirmium, pentru care fusese hirotonit episcop, între alte motive și pentru că acest oraș a fost alipit, între 873-879 statului bulgar al țarului Boris-Mihail.[46]

După eliberare, Sf. Metodiu a activat în Moravia Mare pînă la moartea sa, 6 aprilie 885. Numirea sa ca arhiepiscop de Sirmium pentru slavii din Pannonia, n-a avut nici o urmare.

Venirea lui Zdeslav la conducerea Croației în 878, din îndemnul și cu ajutorul bizantinilor, cum am amintit mai înainte, și punerea acestei țări sub suzeranitatea Bizanțului, a alarmat pe Papa Ioan VIII, care se temea ca Croația să nu fie pierdută pentru Scaunul roman, *cum fusese în 870 Bulgaria. Serbia fusese de asemenea atrasă din 868 în sfera politică și religioasă a Bizanțului.* La instigația legatului papal, care trecu pe la curtea lui Zdeslav, în drumul său spre Bulgaria, unde avea misiunea să ducă din partea Papei Ioan VIII două scrisori, una către țarul Boris-Mihail I și alta către boierii săi, prin care Sfîntul Părinte îi îndemna să revină la Biserica Romană, sau la instigațiile episcopului Teodosie de Nin, din Croația, de curînd ales, Branimir (879-892), unul dintre jupanii croați se revoltă împreună cu poporul său împotriva suzeranității bizantine.[47] Branimir omorî pe Zdeslav și-i luă locul și titlul ca prinț independent al croaților. Pentru a putea menține independența țării sale, atît față de pretențiile bizantinilor cît și față de revendicările imperiului franc, Branimir se orientă spre Roma, cerînd Scaunului roman să ia poporul croat sub ocrotirea sa. La finele lunii mai 879, o solie croată solemnă trimisă de prințul Branimir, în fruntea căreia se afla preotul Ioan, un diplomat abil, împreună cu Teodosie, episcop ales de Nin, dar neconfirmat încă de Papa, declară supunerea poporului croat și a conducătorului său politic

XVII (1951), nr. 3-4, pp. 494-495 ; A. Ziegler, *Methodius auf dem Wege in die schwäbische Verbannung*, în *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, I (1953), pp. 369-382 ; Franciscus Grivec, *Questiones Cyrillo-Methodianae*, I : *De carceribus S. Methodii*, în *Orientalia Christiana Periodica*, t. XVII (1952), pp. 113-117 ; idem, *Prepir o Metodovih jeciah (= Cearta pentru închisorile Sfîntului Metodius)*, în *Zgodov. Ciasopis*, VI-VII (1952-1953), pp. 159-170 ; René P. Millot, *L'Épopée missionaire. Aventures et missions au service de Dieu, de S. Paul à Grègoire XV* (Coll. «*Text pour l'histoire sacrée*»), Paris, 1956 ; Ernest Honigmann, *Studies in Slavic Church history*, B : *Un archévêque Ignatien de Moravie rival de S. Méthode*, în rev. *Byzantion*, t. XVII (1944-1945), pp. 163-182 ; Paul J. Alexander, *The Papacy, the Bavarien Clergy, and the Slavonic Apostols*, în *The Slavonic and East European Review*, t. XX (London, 1941), pp. 266-293 ; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome, au IX-e siècle*, pp. 209-214 ; idem, *Byzance. Les Slaves et les Francs*. Extrait de la revue «*Russie et Chrétienté*», Boulogne-sur-Seine, 1949, nr. 3-4 ; E. Amann, *L'époque carolingienne*, în *op. cit.*, pp. 458-463 ; P. Duthilleul, *Les sources de l'histoire de saint Cyrille et Méthode*, în *Échos d'Orient*, 38-e année (1935), nr. 179, Juillet-Sept., pp. 272-306 ; A. Teodorov-Balan, *Kiril i Metodi*, I-II, Sofia, 1934 ; J. Ohienko, *Konstantin i Metodii*, Varșovia, 1928 ; L. Bréhier, *Les missions chrétiennes chez les Slaves au IX-e siècle*, în *Le Monde Slave*, 4-e année (1927), nr. 10, oct., pp. 29-61 ; Fr. Pasternak, *Dejini slovanskych apostolu Cyrilla a Methoda*, Praha, 1902 ; A. Martinov, *Saint Méthode apôtre des Slaves, et les lettres des souverains pontifs conservées au British Museum*, în *Revue des questions historiques*, t. XXVIII, Paris, 1880, Octobre, pp. 369-397.

46. Fr. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Méthode, vues de Byzance*, p. 275.

47. Ioannes VIII papa, Epistola 182 : *Lilecto filio Michaeli regi Vulgarorum*, în *Mon. Germ. Hist.*, t. VII, pars prior. Karolini aevi V, Berolini, 1912, p. 146 ; Mansi, t. XVII, col. 118, nr. 174 ; Migne, P.L., t. CXXVI, col. 832, nr. 217 ; Jaffé-Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, nr. 3246 (2466), p. 408. Vezi și Scrisoarea Papei Ioan VIII,

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

autorității Sfîntului Scaun roman. Scaunul episcopal de Nin intră sub jurisdicția Papei, iar episcopul ales Theodosius fu confirmat în postul lui. La 7 iunie 879, Papa Ioan VIII răspunde principelui Branimir al croaților, spunîndu-i că s-a bucurat mult de venirea sa și a poporului său la Biserica Romană.[48] Într-o altă scrisoare, tot din 7 iunie 879, Papa Ioan VIII recomanda episcopului Teodosie de Nin, confirmat în postul său cu acest prilej, *«să nu încline în vreo oarecare altă parte»* = *«in quamlibet partem aliam declines»*, *adică îi atrăgea atenția să nu încline către Biserica grecilor».*[49]

Branimir e fondatorul real al statului croat independent de la sfîrșitul sec. IX. Soarta bisericească a croaților a fost hotărîtă în acest moment, pentru totdeauna. Croații au rămas pînă azi credincioși Sfîntului Părinte de la Roma.

Dalmația de pe litoralul Adriaticei, rămase mult timp sub suzeranitatea imperiului bizantin și nu intră sub jurisdicția Papei decît în 925. Orașul Spalato, metropola Dalmației, aparținu între anii 732 și 925 jurisdicției Patriarhiei de Constantinopol. Din 925, trecu sub jurisdicția Papei, ca arhiepiscopie. Din acest timp, ea își extinse jurisdicția și asupra episcopiei croate independente de Nin. De aceea, titularul scaunului de Spalato (Split) se numea : *«Arhiepiscopus totius Dalmatiae et Croatiae».* Liturghia slavă care s-a introdus în Croația din timpul Sfîntului Metodiu, a fost înlocuită cu ritul latin.[50]

După moartea lui Metodiu (885), discipolii săi fiind alungați din Moravia de clerul latin-german, s-au refugiat parte în Croația și Serbia, iar cea mai mare parte în Bulgaria. Dintre aceștia, cei mai cunoscuți : Clement, Naum, Angelar, Laurentius, Sava și Ioan Exarhul, au fost primiți de țarul Boris-Mihail, care dorea să creeze o Biserică bulgară înlo-

---

către boierii bulgari, cu titlul de adresare : *Petro, Cerbulae et Sundicae ceterisque optimatibus et consilieriis dilecti filii nostri Michaelis regis Vulgarorum*, în *Regesta Pontificum Romanorum*, t. I, nr. 3247 (2467), p. 408. Vezi această scrisoare cu nr. 183, în *Mon. Germ. Hist.*, t. VII, pars prior Karolini aevi V, Berolini, 1912, p. 147 ; Mansi, t. XVII, col. 119, nr. 175 ; Migne, P.L., t. CXXVI, col. 833, nr. 218. Vezi și *Ioannes Diaconus Venetus* (Urseolus), *Chronicon Venetum*, ed. G. H. Pertz, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores*, t. VII, Hannovarae, 1846, p. 21 ; M. Spinka, *A history of christianity in the Balkans*, p. 22.

48. Ioannis VIII papae, *Epistola 190 : Dilecto filio Branimir, 7 iunie*, în *Mon. Germ. Hist., Epistolae*, t. VII, pars prior. Karolini, aevi V, Berolini, 1912, p. 152. Mansi t. XVII, col. 125, n. 184 ; Migne, P.L., t. CXXVI. col. 841, n. 229 ; Jaffé-Wattenbach, *ibidem*, t. I, nr. 3259 (2478), p. 409.

49. Ioannis VIII, *papae Epistola* 191 : *Theodosio venerabili diacono et electo Sanctae Ecclesiae Nonnensis*, în *Mon. Germ. Hist., ibidem*, p. 153 ; Mansi, t. XVII, 124, n. 183 ; Migne, P.L., CXXVI, col. 838, n. 225 ; Jaffé-Wattenbach, *ibidem*, nr. 3255 (2474), p 409 ; M. Spinka, *op. cit.*, p. 22 ; Fr. Dvornik, *Les Légendes de Constantin et de Méthode au IX-e siècle*, pp. 230-233 ; Ferdinand Șișici, *Geschichte der Kroaten*, Bd. I, pp. 100-120.

50. A. Matanici, *De origine tituli, «Dalmatiae ac totius Croatiae Primus»*, Romae et Sublaci, 1952, pp. XXVI-87 ; M. Spinka, *A History of christianity in the Balkans*, p. 20 ; Fr. Dvornik, *Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, p. 282 ; ideni, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 230-233, 320-321 ; G. Praga, *La chiesa di Roma e i Croati*, în *Italia e Croatia*, Roma, 1942 ; R. Kiszling, *Die Kroaten. Der Schicksalweg eines Südslawen volkes*, Graz-Köln, 1956 ; G. Praga, *Storia di Dalmazia*, Padua, 1954, și P. Vaczy, *Die Anfänge der päpstlichen Politik bei den Slaven*, Leipzig, 1942, ne-au lipsit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

ritoare și puternică.[51] În Bulgaria, ei s-au stabilit sub conducerea lui Climent, primul arhiepiscop slav al Bulgariei, către anul 886, în două centre depărtate unul de altul : Preslavul Mare (Pereaslaveț), capitala țaratului bulgar, situat între Dunăre și Varna, în apropierea căreia pe rîul Ticea înființară o mînăstire în cinstea Sfîntului Pantelimon, și la Ohrida, în provincia Kutmițivița (Κουτμιτζίβιτζα) și Devol, în apropierea teritoriului sîrbesc. La Ohrida, Clement întemeie de asemenea o mînăstire cu o mare biserică închinată Sfîntului Pantelimon, care deveni din timpul său un centru religios și misionar de prim ordin.[52] Urmînd exemplul lui Clement, Naum fondă și el o mînăstire în apropierea Ohridei, pe țărmul lacului Prespa, unde rămase pînă la moartea sa, în 910. În jurul lui Clement se strînseră aproape 3.500 de elevi, pe care el îi trimise în grupuri de cîte aproape 700 în cele douăsprezece regiuni ale provinciei pe care o ocupa.[53]

Înflorirea literaturii paleoslave coincide în Bulgaria cu epoca marelui țar Simeon (893-927), fiul lui Boris-Mihail. În timpul țarului Simeon, Clement deveni episcop al Scaunului dublu de Drembița (Drembica) și Velica, situat, după toată probabilitatea, la nord-est de Prilep. Clement este «primul episcop de limbă bulgară» = «βουλγάρω γλώσση πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης καθίσταται», cum spune cu mîndrie biograful său.[54] Centrul misionar de la Ohrida a jucat un rol important în opera de răspîndire a Creștinismului nu numai printre bulgari, ci și printre sîrbi, avînd în

---

51. *Viața, mărturisirea, lupta și istorisirea minunilor celui întru sfinți părintele nostru Clement, Arhiepiscopul Bulgarilor*, cap. XIII-XX, în Migne, P.G., t. CXXVI, col. 1217-1228 ; pentru edițiile moderne, vezi W. Tunickij, CB, Климентъ епископъ Словенскій, Sergiev-Posada, 1913, pp. 1-98. Teofilaki, *Kliment Ohridski (= Clement al Ohridei)*, text grec cu traducere în limba bulgară și introducere, Sofia, 1955. Vezi și recenzia lucrării la Ivan Snegarov, *Jitie na Klement Ochriski*, în *Izvestia na Instituta za Bălgarska Istorija*, 7 (1957), pp. 419-439 ; M. Rajkobici, *Jitije Klimenta Ohridscog*, în limba sîrbo-croată, publicată în Franjo Barișici-Mila Rajkovici-Barișa Krekici-L. Tomici, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. (Fontes Byzantini historiam populorum Jugoslaviae spectantes)*. Recensente Georgio Ostrogorski. Tomus I, (Srpska Akademija Nauka. Posebna Izdanja. Knjiga CCXLI. Vizantinoloski Institut, Knjiga 3), Beograd, 1955, pp. 297-302. Teodorov-Balan, *Sveti Klimont Ohridski v knizevnija pomen i v naucinoto direme... (= Sfîntul Climent al Ohridei în amintirea literară și în cercetarea științifică)*, Sofia, 1919.

E. Gheorghiev, Пренасянето на Кирило Методиевата книжовна традиция от велико Моравия в Бъдгария *(= Trecerea culturii literare cirilo-metodiene din Marea Moravie în Bulgaria), în Sbornic academ. Al. Teodorov-Balan*, Sofia, 1955, pp. 203-212, susține că doi dintre ucenicii lui Meotdie, Constantin de Preslav și un anonim, identificat în persoana preotului Grigorie, au fost lăsați în Bulgaria de Metodiu, încă din 1880-1881, cu ocazia vizitei acestuia la Constantinopol. Vezi și rev. *Byzantinoslavica*, t. XIX (1958), p. 391. Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 320-321, nota 1 ; M. Spinka, *A history of christianity in the Balkans*, pp. 25, 34, 46-49.

52. *Viața... Sfîntului Clement*, cap. 17, în Migne, P.G., t. CXXVI, col. 1224 C ; comp. și col. 1218 ; Simeon Vailhé, *Formation de l'Église Bulgare*, în *Échos d'Orient*, IX année (1911), nr. 88, mai, p. 156 ; idem, art. *Bulgarie*, în *Dict. de Théol. Caht.*, t. II, 1, Paris, 1923, col. 181-182 ; E. Amann, *L'Époque carolingienne*, în *op. cit.*, t. 6, pp. 428-434 ; E. Amann et Aug. Dumas, *L'Église au pouvoir des laïques (888-1057)*, în *op. cit.*, t. 7, pp. 462-463 ; M. Spinka, *A History of christianity in the Balkans*, p. 48 ; Fr. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*, pp. 313-318.

53. Fr. Dvornik, *ibidem*, pp. 315-317 ; M. Spinka, în *op. cit.*, pp. 48-49.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

vedere mai ales faptul că aceștia se aflau în vecinătatea bulgarilor. Creștinarea sîrbilor s-a desăvîrșit numai după ce în cuprinsul teritoriilor sîrbești s-au răspîndit cărțile de slujbă și cuvîntul Sfintei Scripturi în limba slavă veche (paleoslavă), înțeleasă tot atît de bine și de sîrbi, prin rîvna și ostenelile misionare ale discipolilor Sfinților Ciril și Metodiu. Paleoslava sau vechea slavă bisericească a devenit limba liturgică a Ortodoxiei slave, deci și a Bisericii Sîrbe, care o folosește pînă azi în serviciile ei religioase.

Se presupune că primul scaun episcopal al sîrbilor a fost în orașul Rascia, capitala țării cu același nume, peste care domnea principele sîrb Mutimir. Episcopia de Rascia se afla, la începutul existenței ei, sub jurisdicția Mitropoliei de Dyrrhachium (Durazzo). Mai tîrziu, Scaunul episcopal de Rascia a fost pus sub jurisdicția Arhiepiscopiei de Ohrida,[55] creată de bizantini din 1019, după supunerea Bulgariei Occidentale, ca arhiepiscopie semiindependentă pentru întreaga Bulgarie.

*

Din studiul nostru se vede lămurit că creștinarea sîrbilor s-a făcut în două perioade mult distanțate una de alta. Începutul creștinării lor s-a făcut în timpul împăratului bizantin Heraclius (610-641), care a cerut preoți misionari Papei de la Roma. După două secole, creștinarea sîrbilor a făcut progrese însemnate în timpul împăratului bizantin Vasile I Macedoneanul (867-886), datorită activității misionare a preoților și episcopilor trimiși de Constantinopol, Scaunul ecumenic al Ortodoxiei. Ea s-a desăvîrșit apoi prin activitatea misionară a ucenicilor Sfinților Chiril și Metodiu, «Apostolii slavilor».

Cele două metropole creștine ale evului mediu, Roma și Constantinopolul, s-au luptat mult timp să atragă fiecare pe sîrbi la jurisdicția sa proprie. Pe teritoriul Serbiei s-a dat o luptă de influență între Romano-Catolicism și Ortodoxie, între spiritul și cultura romană occidentală și spiritul și cultura răsăriteană bizantină. Rivalitatea dintre ritul occidental și ritul oriental a fost păgubitoare cauzei răspîndirii Creștinismului printre

---

54. *Viața... Sfîntului Clement*, cap. 20, în Migne, P.G., t. CXXVI, col. 1228 B. Teofilakt, *Kliment Ohridski (=Klement al Ohridei)*, text grec cu trad. bulgară și introducere, Sofia, 1955, și recenzia lui I. Snegarov, în *Izvestia na Instituta za Bălgarska Istorija*, 7 (1957), pp. 419-439.

55. M. Spinka, *A History of christianity in the Balkans*, p. 73.

Pentru dezvoltarea generală a Bisericii Ortodoxe Sîrbe, vezi în limba română studiile cu caracter general: Ion Iufu, *Scurtă istorie a Bisericii Ortodoxe Sîrbe*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXV (1957), nr. 8-9, august-septembrie, pp. 769-784; Pr. V. Pocitan, *Biserica Ortodoxă a Iugoslaviei*, în *rev. Biserica Ortodoxă Română*, anul XLVII (1929), nr. 7-8, iulie-august, pp. 726-734. Vezi și Hrysostomos A. Papadopulos, **Αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ῥουμανίας κατὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν παρελθὸν καὶ τὴν νέαν συγχρότησιν**, Ierusalim, 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

sîrbi. Lupta dintre Roma și Constantinopole, pentru a atrage fostele provincii romane ale Illyricului în sfera sa de influență, a menținut o permanentă diviziune politică, culturală și religioasă în peninsula balcanică. Influența romană-occidentală a rămas în tot timpul predominantă la croați. Sîrbii, slavii din Macedonia și bulgarii au rămas sub înrîurirea culturală și religioasă a Bizanțului. Cu toată unitatea lor lingvistică și etnică, sîrbii și croații s-au separat în două grupuri naționale, care s-au dezvoltat istoricește în două arii de cultură deosebite : croații în aria culturii occidentale, sîrbii în aria culturii bizantine răsăritene. La începutul creștinării, s-a exercitat asupra sîrbilor o oarecare influență latină, care n-a rămas fără urme în arta și arhitectura bisericească, mai ales în Dalmația. Pînă la urmă, însă, în lupta dintre cele două rituri rivale, a învins la sîrbi credința ortodoxă a Răsăritului, pe care ei o păstrează cu mare prețuire de la jumătatea a doua a secolului IX (868) pînă azi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

N. I. Ştefănescu

CHIPUL LUI IISUS

Printre temele literare şi arheologice cele mai dezbătute, este desigur şi aceea a chipului real al lui Iisus Hristos. Între portretul plastic şi cel literar au existat întotdeauna influenţări reciproce şi corelaţii care prezintă un interes deosebit pentru a distinge opera de artă spontană, datorită numai unui talent real, de producţiile străine de intuiţia artistică, datorite imaginaţiei reproductive după opere literare, cu tendinţa de a susţine o anumită direcţie sau concepţie religioasă.

Portretul literar se naşte de obicei cu mult în urma celui plastic, după ce prestigiul personajului respectiv a crescut atît de mult încît să intereseze un cerc cît mai larg de cititori. Portretul plastic este însă operă care prinde fiinţă direct şi spontan, în sufletul unui artist impresionat puternic de figura unui personaj oarecare. Artistul este atunci silit de un imbold lăuntric să dea viaţă plastică acelei figuri, independent dacă i se cere acest lucru de cineva sau nu.

În literatură, ca şi în artele plastice, s-au desprins două direcţii privitoare la chipul lui Iisus: una *tipic-idealistă,* ţintind la promovarea pietăţii într-un mediu anumit, alta *realistă,* corespunzătoare cadrului istoric, avînd ca sursă cercuri indiferente faţă de Biserică, dar totuşi corespunzătoare misiunii lui Iisus ca om şi răscumpărător.

E de la sine înţeles că numai cineva care a ascultat direct învăţătura lui Iisus, şi care a trăit apoi mult timp după aceea, să fi fost în stare să sugereze unui artist trăsăturile reale ale chipului Învăţătorului galileean, de nu cumva el însuşi va fi fost un pictor sau sculptor, care să-l redea plastic mai tîrziu, cînd interesul pentru cunoaşterea chipului lui Iisus se impunea printre creştini. Astfel se explică apariţia tîrzie a acestui chip ca portret şi anume în cercuri necreştine sau încă neîncorporate definitiv în societatea creştină. Deci nu putea fi vorba, la început, de lucrări de artă ca obiect de cult.

Dacă atît Vechiul Testament, începînd cu Decalogul, cît şi întreaga desfăşurare a istoriei lui Israel se arătau a fi categoric împotriva idolilor, zoomorfi sau antropomorfi, creştinismul, prin predica apostolilor Petru şi Pavel, oprea orice preocupare cu privire la reprezentarea plastică a persoanelor divine. Ei opreau pe creştini chiar să lucreze chipuri de zei pentru nevoile necreştinilor.

Pentru înţelegerea mai adîncă a acestei atitudini, să aruncăm o privire asupra celor cuprinse în Faptele Apostolilor 19, 23-41. Predica lui Pavel împotriva cultului zeilor se face pentru prima oară simţită în cercurile artelor plastice ale lumii elenistice din Asia Mică. În Efes, vechi centru de cultură elenică, unde se afla vestitul templu al zeiţei Artemis (Diana),

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

argintarul Demetrios își avea atelierul său de reproduceri în argint ale templului, de pe urma cărora trăiau mulți lucrători. Din comportarea de mai tîrziu a lui Pavel, înțelegem că predica acestuia nu se îndrepta direct împotriva lui Demetrios, ci împotriva idolatriei, în genere, adresîndu-se cercurilor de creștini. Ea lovea totuși indirect și în cultul zeiței Artemis și în interesul artiștilor. Sfîntul Pavel spune că nu există zei și că nu poate exista divinitate făcută de mîna oamenilor. Statuia care se găsea în templul din Efes, chiar dacă se credea că este căzută din cer (διοπετές ἄγαλμα), era vizată în chip deosebit de predica apostolului. Deși nu se știe precis cum se înfățișa acea statuie, ea trebuie să fi fost însă foarte veche, un ξόανον, probabil din epoca arhaică (statuie de lemn), care va fi conținut un meteorit înăuntrul ei. Ca zeiță protectoare a cetății lor, efesenii o prețuiau foarte mult, cum vedem din Euripide *(Iphigenia în Taurida,* vs. 975-978). Cetatea Efes era păzitoarea acelui templu (νεωκόρος), renumit ca unul din cele șapte minuni ale lumii antice. Reacțiunea efesenilor păgîni față de atitudinea Sf. Pavel l-a determinat pe Apostol să se înfățișeze poporului în teatru, ca să se apere, dar a fost oprit chiar de unii dintre căpeteniile provinciei Asia, care-i erau prieteni. Pavel ar fi dorit, probabil, să vorbească poporului, cum a vorbit mai tîrziu în areopagul atenian, și ar fi argumentat că statuia n-a căzut din cer, ci a fost lucată de oameni. Concluzia care se desprinde de aici este că Sf. Pavel nu admitea nici măcar ornamentarea casei cu imaginea unui templu, orice valoare artistică ar fi avut acela. El oprea pe creștini să lucreze chipuri de zei sau temple, chiar și numai pentru necreștini (1 Gal. V, 21 ; Ef. V, 5).

Spiritualitatea cultului creștin a constituit, la un moment dat, una dintre acuzațiile principale ale păgînismului împotriva noii religii. Minucius Felix (după anul 160) ne prezintă obiecțiile adversarilor creștinismului, astfel : *«Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra?»* (De ce n-au altare de jertfe, nici temple, nici statui cunoscute?). Păgînii se gîndeau desigur la o divinitate înfățișată cu un chip ușor de identificat «ca zeu al creștinilor» *(Octavius,* 10). Strălucirea aurului și argintului, frumos lucrat, înșeală mintea oamenilor nepricepuți, aducîndu-i într-o stare de inconștiență («argenti nitore et candore eboris hebetatur», *ibidem,* 22). «Cum să închipuiesc eu o figură pentru Dumnezeu odată ce, dacă judecăm drept, omul însuși este chipul lui Dumnezeu?» (Quod enim simulacrum Deo fingam, cum, si recte existimes, sit Dei homo ipse simulacrum?) zice Minucius Felix, *Octavius,* 32. Puțin după aceea și Arnobius, [1] combate închipuirea idolatrică, iar Tertullianus [2] mustră pe creștinii care lucrau idoli pentru cultul diferitelor religii politeiste. A fost necesar un timp îndelungat pînă la admiterea în locurile de refugiu, și mai apoi în biserici, a unor anumite figuri simbolice cu scene din istoria Vechiului și Noului Testament.

În ce privește înfățișarea chipului lui Iisus în Biserica creștină, deosebim trei faze principale :

1. *Adv. gentes,* VI, 1-3.
2. *De idol.,* 4-7 ; *De spectaculis,* 22, 23.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

I. *Faza simbolică,* paralel cu cea gnostică și păgînă, care prezintă un tip tineresc idealizat.

II. Cu sec. III apare *faza portretistă,* ca o reacțiune după cea idealizată, din sfere necreștine și apoi creștine.

III. *Faza artistică* a secolului V cu accentuarea frumuseții fizice în Apus și cea bizantină, ornamental-ascetică, în Orientul ortodox.

I. În *prezentarea ideală* a lui Iisus, creștinii primari preferau folosirea simboalelor: păstorul cel bun, mielul, peștele, vița cu butașii. Această figurație simbolică a durat mult timp, chiar după ce s-a răspîndit figura reconstituită pe anumite criterii ideale și artistice. Se lucrau figuri simbolice, mai ales pe obiecte de cult: potire, discuri, paftale, inele etc. Abia mai tîrziu, după consacrarea picturilor ca mod de înfățișare a lui Iisus, s-a interzis închipuirea lui ca un miel, prin sinodul Quinisext (V-VI) din anul 692.

După cea mai veche tradiție orală, care și-a făcut apoi loc în literatura creștină, Iisus a venit să slujească și a luat «chip de rob» așa cum însuși spusese de multe ori și cum fusese descris chiar de prooroci, îndeosebi de Isaia. Astfel, după Sfîntul Justin Martirul (în *«Dialogul cu iudeul Tryphon»,* 32); «chipul lui va fi neslăvit»: (Izv. Ort. 4). Același chip îl presupune și Clement Alexandrinul, [3] ca și Origen. [4]

II. Sub presiunea criticii filosofilor și slujitorilor cultelor păgîne, aceiași autori își schimbă cu timpul părerea exprimată pînă atunci, ridicîndu-se de la o prezentare umilă, spre una *artistică, dar realistă,* și în cele din urmă *ideal-typică.* Origen [5] răspunde lui Celsus, care se miră de întruparea umilă a lui Iisus, pe care n-o poate înțelege și n-o admite. «Deoarece în trupul Său era Duhul Sfînt, ar fi trebuit să întreacă pe ceilalți oameni prin înălțare, frumusețe, putere, voce, măreție și cuvînt. Căci e greu de admis ca Acela, în care ființează o putere divină să nu se deosebească prin nimic de oricare altul». «E drept», răspunde Origen, «dar tocmai această umilă înfățișare corespunde rolului Său de învățător al celor obidiți». Astfel trebuie interpretat și locul din Isaia 53, 2. În acest sens, Origen urmează pe Clement Alexandrinul: «Și cine era mai bun ca Domnul? Dar el vrea să ne spună că adevărata frumusețe nu e înfățișarea din afară a trupului, ci cea sinceră a sufletului, cînd e însoțită de cea a corpului. Sufletul, prin frumusețea sa morală, exprimă rolul de «binefăcător», iar frumusețea ca formă e tot ce rămîne nemuritor din trup (τῆς μέν τό εὐεργετικόν, τό δέ (κάλλος) ἀθάνατον τῆς σαρκός)». Tot Clement revine cu cugetarea: «Deci nu fără scop a primit Domnul să îmbrace chipul unui trup umil (εὐτελεῖ), ci ca nu cumva cineva să se oprească la aspectul vizibil (τό ὡραῖον ἐπαινῶν) și să admire frumusețea, dar să uite de cele spuse (ἀφίστηται τῶν λεγομένων) și fiind atras de calitățile trecătoare să fie desprins cu totul de cele ale cugetului».

---

3. *Pedagogul,* III, 1, la urmă; *Stromate* II, 5; III, 17; VI, 17.
4. *Contra Celsum,* III, 17; VI, 75, la Migne, P.G. XI, 1416 sq.
5. *Contra Celsum,* VIII, 17, cu bogatele note, la Migne, XI, 1539-1543.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Chipul umil din timpul cînd muncea alături de părinți, în atelierul de tîmplărie, e dovada completei Lui umanități.[6] Tertulian reia ideea și o dezvoltă.[7] «Dumnezeu primește să fie conceput în pîntece de mama Sa și așteaptă ; și, născut, stăruie să crească (et natus adolescere sustinet) și crescut, nu dorește să fie cunoscut, ba chiar se umilește pe sine». Aceeași idee se întîlnește în «De carne Christi» : «... nu s-a arătat într-un corp omenesc impunător (humanae honestatis corpus) și nici cu o strălucire cerească». Mai tîrziu Sf. Cyprian,[8] interpretînd pe Isaia, accentuează că chipul lui Hristos n-a fost distins, ci umil, «chiar mai prejos de mulți oameni». În aceeași lumină îl văd Sf. Vasile cel Mare (la Ps. 44) și Isidor Pelusiotul (Ep. 130). Sf. Cyril al Alexandriei este cel dintîi care conchide din frumusețea învățăturii pe cea corespunzătoare a trupului : «Frumos ești la chip, mai mult ca fiii oamenilor».[9] El adaugă : «ca să înțelegem că frumusețea corpului față de gloria divină, nu are nici un preț». De aceea Fiul a apărut în lume «ca un mire, frumos nu atît prin trup, cît prin virtute». În cele următoare, același scriitor îi prezintă figura prin aspectul învățăturii. Am putea spune că fiecare scriitor de seamă urmează aceeași gamă ascendentă, ca de ex. Origen.[10] «Din chipul lui Hristos se revărsa o neasemuită strălucire cu care atrăgea pe oameni, așa că se impunea prin demnitate ca și prin învățătură». În cele din urmă se exprimă astfel : «Tu ești cel mai frumos dintre oameni... ; încinge-ți sabia... podoaba și slava ta — fii biruitor».[11]

Cu vremea această idee s-a consolidat în așa fel încît Hieronymus (Ep. ad Principiam) și Sf. Ioan Hrisostom spune ca un adevăr neîndoielnic că «de n-ar fi avut în chip și în ochi puterea cerească, n-ar fi putut atrage cu cuvîntul pe apostoli». Hrisostom[12] afirmă că era frumos la înfățișare, nu numai cînd săvîrșea vindecări, ci în toată ținuta lui.

Această prezentare literară, neavînd legătură cu creația artistică, ci fiind numai o interpretare a gîndirii, n-a determinat în nici un fel arta plastică, așa cum se întîmplase în trecutul literaturii și artei eline.[13] În tot acest timp Iisus a fost înfățișat simbolic, cu rare excepții, în care figura Sa e reprezentată prin cîteva linii, în catacombe.

Dintre creștinii primelor două secole, numai gnosticii carpocratieni au cutezat să înfățișeze pe Iisus, însă cu figură tinerească, fără barbă. Cum s-a dedus din scrierile lor tîrzii, gnosticii alexandrini preferau chipul tineresc al lui Iisus cu mult înainte de Arătarea și Botezul său de la Ioan. În casele lor păstrau tablouri și busturi în care figura tinerească a lui Iisus era destinată veneraținii, alături de figurile lui Pytagoras, Platon, Aristotel sau alții. În această formă, gnosticismul căuta o apropiere a

6. Vezi I Cor. XIII, 4-6.
7. *De patientia*, 3-4 ; vezi și *Contra Iudaeos*, 14.
8. *Adversus Iudaeos*, lib. II.
9. La Ps. 45, 3.
10. Op. 35, la Matei.
11. La Ps. 44, 4-5.
12. Hom. 27 ad Matth., 8, 18-19.
13. Cf. G. Murnu, *Portretul elin*, pp. 5-6 et passim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

curentelor religioase prin care se urmărea elinizarea și contopirea într-o formă unică a religiunilor orientale și egiptene într-un sincretism religios.

Cele mai vechi chipuri apar în catacombe și în locuri de refugiu în caz de persecuție. Paralel cu prezentarea simbolică se dezvoltă pictura și sculptura care înfățișează pe Iisus ca «Bunul păstor». Astfel e chipul tineresc păstrat în muzeul Lateran din Roma, reprodus și stilizat după o statistică mai veche și mai simplă, păstrată la Constantinopol. În Orient și Africa se înfățișa chipul «bunului păstor» pe toate potirele ca și pe lămpi, cupe de aur sau argint, sarcofage, mozaicuri și medalioane. [14]

Curentul realist s-a dezvoltat în Orientul ortodox pornind din cercul creștinilor care alcătuiseră primul grup de credincioși. Tradiția e constantă în acest sens. Chiar necreștinii țineau să aibă chipul Său. Astfel se spunea despre Pilat că, sub impresia celor întîmplate și încredințat de faptul că persoana ce i-a stat în față era cu totul deosebită, i-a comandat bustul și l-a păstrat multă vreme în casă. Istoricul Aelius Lampridius, sub Constantin, ne relatează în «Vita Alexandri Severi» (222-235) că acest împărat păstra la loc de cinste și aducea venerație chipurilor lui Iisus, Apollonius din Tyana, Abraam și Orpheus. Artistul care lucrase bustul lui Iisus trebuie să fi avut un model vechi și se presupune că este tocmai chipul atribuit artistului care lucrase pentru Pilat. Casa și pretoriul acestuia s-au păstrat mult timp, mai ales după ce s-a proclamat libertatea cultului creștin, încît în anul 570, Antoniu din Placentia, un renumit pelerin la Ierusalim, a transmis un document, într-o lucrare, [15] după care, chiar pe vremea lui se găseau în ființă acele monumente. Se știe că Pilat a murit la Roma la anul 37, unde fusese chemat să răspundă pentru pîrile îndreptate împotriva lui. Pe cînd se afla acolo, după legenda păstrată într-o lucrare apocrifă despre faptele apostolilor, a apărut Simon Magul care se dădea drept însuși Iisus înviat. Adus din închisoare și confruntat cu acela, Pilat a răspuns: «Nu este el, căci Hristos avea o față oacheșă, o barbă frumoasă și ochi vii. Acest om n-are barbă, este aproape negru și are ochii prelungi». Dacă autorul apocrif ține să se întemeieze pe cuvîntul lui Pilat, înseamnă că întreaga iconografie veche creștină și necreștină se întemeia pe izvoare de la Ierusalim. Cu toate că această direcție avea o tradiție cu vechi rădăcini, Biserica oficală și scriitorii, ca să ferească pe creștini de a cădea în idolatrie, iau poziție împotriva oricărui chip-portret al lui Iisus. Așa se pronunță Irineu, [16] Epiphanius [17] și mai tîrziu Augustinus. [18] Cel mai de seamă reprezentant al acestei poziții este, în Orient, Eusebius al Cezareei. Constantia, sora împăratului Constantin, îi ceruse un chip al lui Iisus. El îi răspunde: «Ce chip dorești anume? Acela care să înfățișeze adevărata și neschimbata înfățișare a lui Iisus, chipul acela de rob în care el s-a îmbrăcat? Fie că am vrea să înfățișăm imaginea ideală și perfectă a lui Iisus în slava Sa, fie că am vrea să redăm întocmai chipul în care a viețuit în trup, ne este acum cu neputință». Eusebius adaugă că a trebuit să

14. Cf. Tertullianus, *De pudicitia*, 7-10.
15. *De locis terrae sanctae;* multe din faptele povestite sînt datorate imaginației.
16. *Adv. haereses*, I, 25, 24.
17. *Haereses*, 27, 6 sq.
18. *De haeres.* VII și *De Trinitate* VIII 2-4 și passim

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

înlături din casa unei femei chipurile lui Pavel şi Iisus, ca să nu alunece în idolatrie ca păgînii. «Cred că nu e bine ca noi să arătăm străinilor (ἑτέρους) chipuri şi tablouri de acest fel. Să nu se spună că şi noi, ca şi neamurile, adorăm pe Dumnezeu într-o imagine». [19]

Este prin urmare clar că numai teama alunecării în idolatrie l-a determinat la acest gest, dar fapt este că mai toţi creştinii aveau icoane, unii şi busturi, ba chiar statui, care căutau să redea chipul sub formă de portret. Dovada o prezintă însuşi Eusebius, cînd descrie cu amănunte scena vindecării femeii cu scurgerea de sînge (haemorroissa) [20] reprezentată pe o stelă lucrată după comanda femeii însăşi la Paneas (Cezareea lui Filip), un oraş la izvorul Iordanului, la poalele muntelui Panion. Iată povestirea lui Eusebius. [21]

1. «Dar, de oarece am ajuns la amintirea acestui oraş, cred că nu se cade să trec cu vederea să povestesc această întîmplare şi pentru cei de după noi. Se spune că femeia cu scurgere de sînge, despre care am aflat din Sfintele Evanghelii că şi-a găsit vindecarea din suferinţa ei din partea Mîntuitorului nostru, era de fel din acest loc, că se arată şi azi casa ei în oraş şi sînt încă în fiinţă monumente (τρόπαια) minunate în amintirea binefacerii primite din partea Mîntuitorului.

2. Pe o piatră înaltă, în faţa stîlpilor de la intrarea casei acelei femei, se înalţă o stelă de aramă, lucrată în relief, care o înfăţişează plecată în genunchi, cu mîinile întinse înainte în chip de rugăciune, iar în faţa acestui chip o altă figură de bărbat, drept în picioare (ἀνδρός ὄρθιον σχῆμα) din acelaşi metal, frumos învesmîntat, într-o mantie (διπλοίδα), întinzîndu-şi mîna către femeie. Pe aceeaşi stelă, în partea ei de jos, creşte o specie de plantă străină, care se întinde pînă la marginea mantiei de aramă şi poartă în sine putere apărătoare, leac pentru tot felul de boale.

3. Ei spuneau că această figură statuarică reprezintă chipul lui Iisus. Acest monument a rămas pînă în vremea noastră, aşa că poate fi văzut de toţi cei ce călătoresc în acel oraş.

4. Nu e nicidecum de mirare că unii oameni din cei vechi, dintre neamuri, care au primit o binefacere din partea Mîntuitorului nostru, au făcut acestea odată ce noi înşine am admirat (ἱστορήσαμεν) chipurile apostolilor Pavel şi Petru şi chiar al lui Hristos, păstrate în pictură în culori, cum se obişnuieşte la neamuri, la cei vechi, deprinşi să cinstească în felul acesta pe salvatorii lor».

Dacă ţinem seamă că anul patimilor Mîntuitorului este al 18-lea al domniei lui Tiberius, iar lucrarea a fost făcută în anul al 25-lea al aceluiaşi, după datele culese de istoriograful bizantin Malalas (sec. VI) de la Iunius Bassus din Paneas († 359), care scrisese la rîndu-i o istorie a regilor Iudeii, înseamnă că trecuseră cel mult şapte ani de la răstignire, deci el a fost lucrat din memorie de un martor ocular al evenimentelor. Dacă femeia ar fi crezut că Iisus era un zeu oarecare întrupat, ca Ascle-

19. *Acta Conc. Nicaen.*, II (787), Art. VI, 494, citat după Kraus, *Real-encyklopädie*, Freiburg im Breisgau, 1886.

20. Mt. IX, 20-22 ; Mc. V, 25-34 ; Luca VIII, 43-48.

21. *Eust. Hist. Eccl.*, v. VII, 18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

pios, Dionysos, Serapis sau Hermes, l-ar fi reprezentat tînăr, cu păr buclat și stilizat într-o atmosferă imaginară. Ea însă a ținut să posede o operă cît mai aproape de realitatea văzută și simțită, cum deducem după chipul fără barbă și cu părul scurt și cîrlionțat al soțului ei, în comparație cu al lui Iisus, cu părul întins, despicat de la frunte spre creștet, revărsîndu-se pe umerei, deci prezența tipică a unui galileean din acea vreme care s-a transmis multă vreme după aceea. [22]

Comportarea împăraților anticreștini confirmă această ipoteză. După istoricul Asterius, [23] împăratul Maximin Daza, în anul 305 a poruncit să se înlăture acest monument. Dar nu mult în urmă a fost adus la loc, căci, după Sozomenos, [74] împotriva lui a luat măsuri de ridicare și distrugere împăratul apostat Iulian, în ultimul an al domniei lui (363), și a dispus înălțarea propriei sale statui pe același loc. Această statuie ar fi fost distrusă de un trăznet și de aceea guvernatorul a poruncit ca stela să fie făcută bucăți, dar creștinii le-au păstrat. Istoricul Philostorgius [25] povestește că stela a fost îngropată cu fața în jos. Cînd s-a dezgropat mai tîrziu, planta — lucrată probabil în aur sau argint aurit — dispăruse, dar s-a găsit capul figurii lui Iisus, recunoscut și după o inscripție. Despre regăsirea capului vorbesc o seamă de scriitori, ca Rufin, Cassiodor, Cedrenus etc. A fost de ajuns să se păstreze un timp oarecare, ca reproducerea lui să fie cerută de toată lumea creștină a epocii. Dar, încă de cînd se afla în ființă, în sec. IV, opera devenise un motiv de imitație, reprodusă în numeroasele replici. Astfel a ajuns să se păstreze pînă azi, reprodus pe sarcofagul aflat la muzeul Lateran. Artistul n-a fost în totul la înălțimea originalului, dar se disting, totuși, elementele caracteristice unui portret: părul lung, întins, despicat spre creștet, căzînd ușor pe umeri spre spate, barba scurtă, puțin despicată la mijloc, privirea blîndă, binevoitoare și demnă.

Opera era atît de răspîndită, încît, de data aceasta, devine motiv literar și obiect de cercetare pentru istorici. Ioan Malalas, istoricul bizantin din vremea lui Justinian, reia și amplifică motivul cu amănunte și relații existente în vremea sa. [26] După el, stela o fost înălțată chiar în timpul cînd predica Iisus. «Irod, tetrarhul Iudeii, întristat și mustrat de conștiință pentru uciderea Sf. Ioan Botezătorul, s-a retras la Paneas. La el a venit atunci, Berenike, [27] pe care Iisus o vindecase de scurgere de sînge. Ea voia să ridice o stelă ca amintire pentru această tămăduire, dar, neîndrăznind s-o facă fără învoirea lui Irod, i-a predat o cerere (δέησιν ἀπέδωκε) să-i dea voie să ridice o stelă de aur. În cuprinsul acestei cereri, autorul se conformează tuturor regulilor birocrației imperiale bizantine, acordînd

22. Un episcop Zaharia, la 530, vorbește despre un bust al lui Iisus, *«qui Galilaei habitu depictus erat»*.
23. La *Photios Bibl.*, Cod. 271.
24. *Hist. Eccl.*, V, 21.
25. *H. eccl.* VIII, 3.
26. I. Malalas, *Cronografia*, X (Migne, P.G. 97, 367 sq.).
27. E numele elenistic cel mai frecvent, redat lat. Veronica, numele cunoscut al femeii care a lucrat chipul «nefăcut de mînă» al lui Iisus, luat pe drumul spre Golgota, de pe fruntea-I plină de sudoare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

lui Irod chiar epitete imperiale : Σεβαστῶ Ἡρώδη Augustului Irod, domnitor și legiuitor, împărat al țării Trachonitis (Βασιλεῖ τῆς Τραχωνίτιδος). El spune că materialul a fost tablă de aramă lucrată în relief, prin încălzire, cu anumite părți în aur și argint. El admite deci, că anumite părți — arborele lecuitor, izvorul de la rădăcina lui etc. — erau lucrate în aliaj cu aur sau argint.

Timpul îndelungat cît a stat pe locul său, dar mai ales luptele care s-au dat în jurul stelei, au dat naștere unei literaturi portretistice care-și are începutul din secolul II. Astfel, «Scrisoarea lui Lentulus» către senatul roman, descoperită de un senator Eutropius printre analele romane, prezintă un portret elogios și măreț : «în mustrare era impunător (terribilis), în sfat era blînd și prietenos, cu o seninătate care susținea gravitatea. El n-a fost văzut rîzînd vreodată, dar deseori a plîns». Lentulus se pretindea predecesorul lui Pilatus, dar se știe că acela a fost Valerius Gratus, deci lucrarea e apocrifă și tradusă din limba greacă în secolul al III-lea, cu scopul de a fi opusă unui pretins raport defăimător alcătuit și răspîndit de păgîni. Această lucrare a servit ca izvor pentru portretul compus de Ioan Damaschin și adresat împăratului Theophilus : «Culoarea feții era ca bobul de grîu (σιτόχρους), de o statură falnică, ochii frumoși, cu sprîncene care se împreunau spre frunte, nasul mare, părul încrețit la vîrf, barba neagră, capul puțin plecat înainte». De același izvor s-a folosit și autorul unui album din sec. XI, aflat la muntele Athos, și mulți alții după aceea, în evul mediu, atît la catolici cît și la ortodocși. În epoca bizantină s-au răspîndit portrete apocrife ale căror autori ar fi fost evanghelistul Luca și Nicodim, ucenicul fariseu care a venit noaptea la Iisus».[28] Multe din ele s-au bucurat pe nedrept de o apreciere deosebită. În fine, o categorie de icoane apocrife sînt cele «nefăcute de mînă» (ἀχειροποίητοι). O icoană de acest fel are ca punct de plecare schimbul de scrisori apocrife între Iisus și regele Abgar al Edessei, care ar fi primit, ca amintire, o pînză cu chipul Domnului. Studiile ulterioare au dovedit că e vorba de o operă de pietate inspirată de lucrări literare din epoca tîrzie bizantină.

De asemenea tabloul cu chipul lui Iisus, imprimat pe mahrama cu care Veronica i-a șters fața în timpul purtării crucii, e o operă tîrzie bizantină, trimisă papei Grigorie al II-lea de către patriarhul Germanos al Constantinopolului, între 726-737. Au mai circulat și altele presupuse mai vechi. Tradiția catolică susținea că singura autentică, de pe vremea împăratului Tiberius, este cea care a ajuns la Roma, unde în anul 1011 i s-a ridicat un altar și se socotește pînă astăzi ca unul din relicviile de preț ale bisericii Sîntul Petru. Cu totul independent de creațiile literare, portretul realist al lui Iisus l-a transmis din generație în generație pînă s-a fixat definitiv în secolele III-IV, odată cu proclamarea libertății de manifestare creștină.

De la sfîrșitul secolului III s-a păstrat chipul lui Hristos într-un medalion-fresco în catacomba Domitilla, numită înainte San-Callisto. Acest

28. Ioan III, 1-21.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

chip e socotit că reprezintă un gen consacrat cu mult înainte. Figura lui Iisus este puțin ovală, blîndă și comunicativă. Părul este desfăcut la creștet, întins și revărsat pe umeri, mustața netunsă se prelungește cu barba scurtă puțin despicată jos, la mijloc. În locul și timpul unde s-a

Chipul sculptat al lui Iisus, descoperit în anul 1905, în Ierusalim

găsit, e exclus ca portretul să se fi inspirat din mediul contemporan. Acesta e portret transmis din Orientul ortodox, după vechi modele, chiar din primele decenii ale erei creștine, din timpul vieții lui Iisus. El s-a deteriorat de vreme, însă, în secolul XIX, un sculptor italian, Carducci, a reconstituit tabloul în desen, fiind reprodus în multe exemplare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Mult asemănător cu acesta și din același izvor este și chipul lui Iisus din catacomba lui Pontian din Roma, lucrat în ultimii 20 de ani ai secolului IV. Părul despicat acoperă urechile și se adună ușor spre spate, lăsînd umerii liberi. Chipul e bine conturat, fața energică și comunicativă.

Cu aceste două chipuri, îndeosebi cu cel din catacomba Domitillei, se aseamănă cea mai de seamă și mai nouă descoperire arheologică de acest gen, care-i dezvăluie și izvorul de creație și locul unde acesta s-a dezvoltat: e capul sculptat al lui Iisus, descoperit în anul 1905 în Ierusalim (pe care-l reproducem în clișeu) cumpărat de un negustor grec care l-a vîndut pinacotecii din München. Este lucrat în alabastru galben-auriu, înalt de 11 centimetri, deci e mai mic decît mărimea naturală, din cauza volumului restrîns al materialului. Dedesubt are trei adînciturî înguste de 2 cm., în care se fixa pe o stelă sau consolă. Încă de la dobîndirea lucrării, criticii timpului, ca de exemplu Furtwängler, s-au pronunțat că avem aici o operă de creație elinistică din primii 35 de ani ai erei noastre. S-au mai căutat exemplare asemănătoare din aceeași epocă, dar nu s-au mai găsit. Cel dintîi studiu asupra acestui chip a fost publicat în 1930 de Franz Wolter la München.

După studii mineralogice, s-a stabilit că alabastrul provine din Palestina sau Egiptul de sus. Chipul este bine păstrat, afară de vîrful nasului, ușor de reconstituit. Capul exprimă o armonie de linii și proporții, corespunzînd perfect realității, de parcă sub piele pulsează arterele ce-i dau viață. O seninătate se reflectă pe tot chipul. Ochii stau să privească pătrunzător, clar și blînd, obrajii sînt bine conturați, fruntea e lată cu ușoare boltiri și adînciturî la tîmple, cum se înfățișau pe atunci gînditorii. Nasul prezintă, cum e firesc, o ușoară cantă la rădăcină spre deosebire de chipurile zeilor elini care mențin o linie dreaptă de la frunte în lungime. Spre vîrf pare că se ridică puțin. Părul capului e întins, desfăcut în două de la frunte spre creștet și spate, lăsîndu-se ondulat în șuvițe armonioase și acoperind urechile pînă spre clinul către umeri, probabil distruși împreună cu bustul propriu zis, care se reducea la linia umerilor, trecînd pe sub barbă. Barba este scurtă, deasă, ușor despicată la vîrf, îngrijită, dar nu stilizată, îmbrăcînd obrajii armonios de ambele părți și lăsînd bărbia liberă sub buza inferioară. Mustața e bine conturată deasupra buzei superioare, lăsînd-o liberă, oarecum gata să vorbească, întocmai ca chipul din catacomba Domitillei. Gîtul e lucrat armonios sub partea inferioară a urechilor, care abia se disting sub ondulațiile pletelor.

În întregul lui, capul este așa lucrat, ca să producă un efect deosebit în jocul de lumină cînd e privit din față. Lumina venea de sus ca în orice casă antică. Artistul l-a lucrat pentru un anumit interior spațios, un *atrium*, în așa fel ca întreaga față să fie îndeajuns luminată. Impresia este că sculptorul a lucrat după cele văzute, a ținut să facă un portret după un imbold artistic, pentru a reda un caracter deosebit. Lucrarea nu e un obiect de cult, ci o operă de artă. A dat viață materialului ca să exprime un interior pe care nu-l înțelegea, dar îl impresiona puternic. Desigur, sculptorul, format la vechea școală și tradiție elinistică, a redat nu numai realitatea văzută și simțită, ci și o întreagă atmosferă spirituală

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

în care se desfășura activitatea lui Iisus. La aceasta se adăuga o adîncă mulțumire a artistului, care a găsit chipul adecvat nu numai puterilor lui de creație artistică, ci și unei stări sufletești proprii, o înălțare prin artă la tonalitatea dorită pentru momentul deosebit de favorabil unei astfel de creații.

Astfel de artiști, sculptori sau pictori, vor fi fost puțini, dar de ajuns ca să înfiripeze și să desăvîrșească, încă din secolul I, o direcție bine conturată a portretisticei creștine. Imprejurările istorice au oprit, însă, închegarea unei școli și menținerea pe timp de secole a bunei tradiții a începutului acestei arte, legată de realitate, dar înaltă în tendințe, ferită de realismul naturalist.

III. *Epoca bizantină* a reluat și prelucrat aceste modele, dar le-a stilizat ca formă, păstrînd abia contururile și redîndu-le convențional pînă s-a fixat într-un tip ornamental osificat, predominat de spiritul ascetic, care, în aparență numai, părea că exprimă adîncirea gîndirii, pe cînd, în realitate, devenea schematic.

În Apus, începînd cu secolul V, pictura o creeat tipul caracterizat prin Hristos din catacomba lui Petru și Marcellinus. Acest tip nu tinde la portretizare, ci exprimă energie și autoritate. El a devenit solemn și autoritar, cum convenea mediului clerical medieval. Cu vremea, figurile umane devin pline de frumusețe fizică, se mișcă liber în spațiu, redau mai mult umanul decît divinul și se mulțumesc cu impresia estetică a armoniei de culori în crearea de scene de largă perspectivă artistică. Această direcție culminează în opera sculpturilor și picturilor Renașterii, care renunță cu totul la năzuința prezentării portretiste și se avîntă spre scopuri estetice și ornamentale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Pr. Sabin Verzan

CRONOLOGIA MANUSCRISELOR DE LA MAREA MOARTĂ

Interesul stîrnit de descoperirea manuscriselor de la Marea Moartă a depășit de mult cercurile specialiștilor: istorici, arheologi, filologi și teologi. Opinia publică s-a pasionat și continuă încă să se pasioneze după noutăți în legătură cu această remarcabilă și neașteptată descoperire arheologică a vremurilor noastre, datorată în bună parte întîmplării.[1] Interesul suscitat de descoperirile din deșertul iudaic se datorează, în primul rînd, faptului că această regiune palestiniană are o strînsă legătură cu istoria biblică, în general și cu istoria profeților, în special, precum și cu activitatea Sfîntului Ioan Botezătorul și a Mîntuitorului.[2]

O literatură excepțional de bogată a luat naștere în legătură cu manuscrisele de la Marea Moartă în cei peste 12 ani care s-au scurs de la data descoperirii lor în peștera Qumran 1. Numeroși orientaliști semitologi, teologi exegeți, filologi și arheologi s-au dedicat acestor captivante descoperiri. Totuși, în ciuda eforturilor și a nenumăratelor publicații care se ocupă cu aceste documente, sînt foarte puține lucruri sigure care se pot spune despre ele. Este deci explicabil de ce unii cercetători vorbesc

1. Vezi amănunte asupra împrejurărilor în care au fost descoperite manuscrisele de la Marea Moartă la Pr. V. Godeanu, *Importanța marilor descoperiri biblice de la Marea Moartă,* în rev. *Ortodoxia,* anul VII, nr. 4, 1956, pp. 628-631; magistrand Iancu Moscovici, *Manuscrisele de la Marea Moartă. Descoperiri ulterioare,* în rev. *Mitropolia Moldovei și Sucevei,* nr. 5-6, 1958, pp. 394 și urm.; H. E. Del Medico, *L'Énigme des Manuscrits de la Mer Morte. Étude sur la date, la provenance et le contenu des manuscrits découverts dans la grotte I de Qumran suivie de la traduction commentée des principaux textes,* Paris, 1957, pp. 4 și urm.; Emilian Popescu, *Descoperirile de la Marea Moartă și din deșertul iudaic,* în rev. *Studii și cercetări de istorie veche,* tomul IX, nr. 2, 1958, pp. 481-490; Edmund Wilson, *The Scrolls from the Dead Sea,* Londra, 1956, pp. 7 și urm.; Charles Marston, *La Bible a dit vrai,* traduit de l'anglais par Luce Clarence, édition revue et mise à jour par Patrice Boussel, Paris, 1956, pp. 277 și urm.; Hans Bardtke, *Die Funde am Toten Meer,* în rev. *Das Altertum,* I, 1, 1955, pp. 15 și urm.; Paul Kahle, *Zu den Handschriftenfunden in Hölen beim Toten Meer,* în rev. *Das Altertum,* III, 1, 1957, pp. 34-46 etc., etc. Pentru o informare bibliografică mai completă asupra subiectului se poate consulta Ch. Burchard, *Bibliographie zu den Handschriften von Toten Meer,* Berlin, 1957, care cuprinde 1538 de titluri, pînă la începutul lui 1957, fără să se refere și la articolele de popularizare apărute în presă.

2. Vezi în această privință M. Iancu, *Persoana Mîntuitorului în lumina manuscriselor de la Marea Moartă,* în rev. *Studii Teologice* nr. 3-4, 1959, pp. 138-168. Asupra legăturii care s-a făcut între Sf. Ioan Botezătorul și «spiritualitatea deșertului», vezi † Tit Simedrea, Mitropolit, *Sfîntul Ioan Botezătorul în lumina descoperirilor de la Qumran,* în rev. *Studii Teologice,* nr. 3-4, 1958, pp. 139-161, și *Sf. Ioan Botezătorul și Qumranul,* în *Jurnal Moskovskoi Patriarhii,* nr. 8, 1958, pp. 65-72, articol rezumat în rev. *Mitropolia Moldovei și Sucevei,* nr. 1-2, 1959, pp. 130-131.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

despre o «enigmă» [3] sau despre «secretele» [4] manuscriselor de la Marea Moartă.

Prima grea încercare la care au fost puși cercetătorii încercînd să stabilească adevărurile elementare în legătură cu manuscrisele de la Qumran a fost însăși *data* scrierii și depozitării lor în locurile unde au fost găsite. Chiar de la început, părerile au fost atît de împărțite, încît este aproape imposibil să se opereze o apropiere între ele. Astfel, în timp ce unii specialiști susțin ca dată a copierii manuscriselor de la Marea Moartă epoca premacabeeană, deci secolul al III-lea în. d. Hr., alții le plasează în Evul Mediu (secolele XI-XII), în timpul cruciadelor. [5]

Aceste păreri atît de divergente sînt cu putință în primul rînd ca urmare a lipsei de indicații sigure de ordin intern care era de așteptat să fie furnizate de însuși conținutul manuscriselor. Pe de altă parte, pînă acum, paleografia ebraică era insuficient dezvoltată pentru a contribui într-o măsură mai mare la rezolvarea problemei datării documentelor de la Qumran și din restul pustiei iudaice. Această rămînere în urmă a paleografiei ebraice se explică deplin prin lipsa documentelor, cu o mare antichitate și precis datate. [6] Evident, astăzi paleografia ebraică, drept urmare a noilor descoperiri, și-a îmbogățit substanțial patrimoniul și poate să ofere soluții demne de luat în considerație, chiar de cei mai exigenți cercetători. De la această ramură a științei istorice sînt așteptate multe și importante precizări cu privire la vechimea numeroaselor manuscrise ebraice și aramaice care s-au descoperit între 1947 și 1952. Dacă adăugăm la precizările pe care ni le oferă paleografia ebraică în legătură cu vechimea manuscriselor de la Marea Moartă puținele indicații de ordin intern ale scrierilor înseși, datele săpăturilor arheologice care s-au făcut în apropierea peșterii marilor manuscrise, adică la Kirbet Qumran, indicațiile pe care ni le oferă materialele pe care au fost scrise aceste documente, ca și tratarea prin metoda carbonului 14 la care au fost supuse bucățile de pînză de in, în care au fost înfășurate manuscrisele, în laboratoarele nucleare, ne vom putea face o părere destul de sigură în legătură cu vechimea manuscriselor de la Marea Moartă. Socotim de prisos să stăruim asupra însemnătății stabilirii datei la care au fost scrise aceste documente atît de importante pentru istoria iudaismului în perioada care s-a scurs de la încheierea canonului biblic al Vechiului Testament și începutul activității Domnului Hristos.

---

3. H. E. Del Medico, *op. cit.*

4. N. J. Schofield, *Secrets of the Dead Sea Scrolls. Studies toward their solution*, Londra, 1956, citat după *Vestnik drevnei Istorii*, nr. 1, 1958.

5. Vezi R. Gooseens, *La secte juive de la Nouvelle Aliance et les origines chrétiennes*, în *Revue de l'Université de Bruxelles*, nr. 5, 1950-1951, p. 404; Charles Marston, *op. și trad. cit.*, p. 282; Chaim Rabin, *The Historical Background of Qumran Hebrew*, în *Scripta Hierosolymitana*, volumul IV, 1958, p. 144.

6. Cu toate acestea, recent, savanții au făcut eforturi apreciabile în punerea la punct a paleografiei ebraice. În acest sens pot să fie citate următoarele studii: I. D. Amusin, *Documentele de la Wadi Muraba'at*, în rev. *Vestnik drevnei Istorii*, nr. 1, 1958, pp. 104-123; N. Avigad, *The Palaeography of the Dead Sea Scrolls and Related Documents*, în *Scripta hierosolymitana*. Publications of the Hebrew University, Jerusalem, volume IV: *Aspects of the Dead Sea Scrolls*, 1958; M. H. Goshen-Gottstein, *Linguistic Structure and*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Se știe că în peșterile din pustiul lui Iuda au fost descoperite două categorii de manuscrise : biblice, conținînd cărți întregi sau fragmente din toate cărțile Vechiului Testament, cu excepția lui Ezdra, și nebiblice, între care, *Manualul de disciplină, Comentariul lui Habacuc, Psalmii de mulțumire,* fragmente din *Documentele din Damasc,*[7] cunoscute de la sfîrșitul secolului trecut, pseudoepigrafe și apocrife ale Vechiului Testament, dintre care unele nu erau cunoscute pînă acum decît cu titlul. Se subînțelege că pentru fiecare dintre aceste două categorii de manuscrise, data la care au fost scrise joacă un rol deosebit. Dacă pentru cărțile sau fragmentele de cărți ale Vechiului Testament, data ne interesează pentru a stabili textul lor înainte de opera de localizare a manuscriselor săvîrșită de mazoreți începînd din secolul IV d. Hr., pentru fragmentele sau cărțile nebiblice și în special pentru cărțile care ne dezvăluie existența unei comunități iudaice necunoscute pînă astăzi, data manuscriselor are importanță în măsura în care ea contribuie la completarea informațiilor istorice în legătură cu această comunitate iudaică schismatică. Pe de altă parte, trebuie precizat că, în legătură cu aceste manuscrise din categoria a doua, una este data *redactării* lor, alta este data *copierii* lor de către scribii special instruiți în acest sens, și alta este însfîrșit data *depozitării* lor în locurile unde s-au descoperit. Fiecare dintre aceste date au importanța lor pentru înțelegerea istoriei sectei căreia îi aparțin. În lumina acestor scurte considerații introductive, ne vom strădui, în cele ce urmează, să stabilim pe cît e cu putință în stadiul cunoștințelor și studiilor actuale asupra manuscriselor de la Marea Moartă, data acestor manuscrise.

I. ELEMENTE INTERNE DE DATARE A MANUSCRISELOR

Pînă acum, n-au fost publicate decît o mică parte a manuscriselor descoperite în deșertul iudaic. Terminarea acestei lucrări este dificilă și va mai necesita încă mulți ani de muncă. Totuși editarea documentelor

---

Tradition in the Qumran Documents, ibidem, pp. 101-137 etc. ; Birnbaum, *The Qumran (Dead Sea) Scrolls and Palaeography,* în *Bulletin of the American Schols of Oriental Research* (BASOR), Supplementary Studies, nr. 13-14, 1952 ; același, *The Dates of the Cave Scrolls,* BASOR, nr. 115, 1949. De curînd a apărut și un *Corpus Papyrorum Judaicarum,* vol. I, ed. by Victor A. Tchericover in collaboration with Alexander Fuks. Published for the Magnes Press, the Hebrew Hniversity, Cambridge, 1957, XX+294 p. Această colecție cuprinde 200 de papirus-uri și 300 de ostraca, unele cu o vechime foarte mare : din epoca elenistică (330 în. Hr.). (Vezi o prezentare a acestei culegeri de papirus-uri a I. D. Amusin, *Noi lucrări de papyrologie,* în rev. *Vestnik drewnei Istorii,* nr. 2, 1959, pp. 192 și urm. ; Frank M. Cross, *The Oldest Manuscripts from Qumran,* în *Journal of Biblical Literature,* LXXIV (1955), pp. 147-172.

7. *Documentele din Damasc* au fost găsite în dependințele unei vechi sinagogi caraite din Cairo. Vezi S. Schlechter, *Documents of Jewish Sectaries,* vol. I, Cambridge, 1910 ; S. Zeitlin, *The Zadokite Fragments,* Philadelphia, 1952 ; H. E. Del Medico, *op. cit.,* pp. 16 și urm. O traducere în franțuzește a acestor documente este făcută de J. P. Lagrange, în *Revue biblique,* 1912, nr. 2, pp. 213-240, și nr. 3, pp. 321-360.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

mai importante a început încă din anul 1950 și ea continuă fără încetare pînă astăzi. [8]

Manuscrisele biblice și nebiblice descoperite în peștera Q 1 au fost publicate încă din anii 1950-1951. [9] Firește, pentru manuscrisele biblice nu interesează elementele interne de datare, întrucît ele nu sînt decît copii ale cărților biblice, scrise cu mult mai înainte. Pentru manuscrisele nebiblice, însă, cum sînt: *Comentariul lui Habacuc, Manualul de disciplină, Războiul fiilor luminii împotriva fiilor întunericului, Psalmii de mulțumire* etc., aceste elemente interne sînt de o însemnătate deosebită. Ele arată *data redactării* acestor scrieri, ceea ce evident e mai important de știut decît *data copierii* lor. Dacă specialiștii nu sînt de acord în a referi cuprinsul documentelor nebiblice la unul și același eveniment din istoria iudaică, ei trebuie să recunoască totuși că evenimentele descrise în aceste manuscrise privesc un trecut nu prea îndepărtat față de data scrierii lor. Acest lucru este, firește, important, întrucît din confruntarea elementelor interne de datare cu descoperirile arheologice și cercetările paleografice se va putea trage o concluzie cel puțin asupra veacurilor în care au fost scrise aceste manuscrise.

Dintre toate manuscrisele nebiblice de la Q 1, cel care prezintă o importanță mai mare pentru datarea evenimentelor pe care le descrie și, deci, implicit, și pentru datarea redactării lui este *Comentariul lui Habacuc*, celelalte documente nefiind încă suficient studiate sau neprezentînd elemente interne de datare sigură.

Comentariul lui Habacuc își trage numele de la cuvîntul ebraic *pešer*, care înseamnează *tîlcuire, explicare*. [10] Prin acest cuvînt începe tîlcuirea fiecărei pericope din cartea profetului Habacuc, care cuprinde, în textul mazoretic, trei capitole, în timp ce în textul de la Qumram nu sînt comentate decît primele două. Se știe că această carte profetică a Vechiului Testament vorbește, în primele două capitole, de năvălirea haldeilor. Comentatorul sectei de la Qumran explică, pentru vremea sa și pentru membrii comunității sale, spusele lui Habacuc. Astfel, în cap. I, 6 proorocul vorbește despre haldei. Comentatorul de la Qumram spune că aceste cuvinte profetice privesc pe *kitim-i (Com. lui Habacuc, II,* 12). [11] Aceiași

8. Citățm cîteva ediții ale textelor de la Qumran, apărute pînă acum: M. Burrows, *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*, I, New Haven, 1950; II, New Haven, 1951; E. L. Sukenik, *The Dead Sea Scrolls of the Hebrew University*, Ierusalim, 1955; N. Avigad și Y. Yadin, *A Genesis Apocriphon*, Ierusalim, 1956; R. de Vaux, *Quelques textes hébreux de Murabba'at*, I. *Fragment de l'Exode*, în *Revue biblique*, LX, 1953; J. T. Milik, *Une lettre de Siméon Bar-Kokheba*, în *Revue biblique*, LX, 1953; R. de Vaux, III, *Un document sur papyrus datant de la Seconde Révolte*, în *Revue biblique*, LX, 1954 etc.

9. Astfel Manuscrisul Isaia și Comentariul lui Habacuc au fost publicate în *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*, I, edited by Millar Burrows with the assistance of John C. Trever and William H. Brownlee, New-Haven, 1950, iar Manualul de disciplină, în vol. II al aceleiași ediții, apărut în 1951 etc.

10. Vezi amănunte asupra acestei noțiuni la Géza Vermes, *A propos des Commentaires bibliques découverts à Qumran*, în *La Bible et l'Orient*. Travaux du premier Congrès d'Archéologie et d'Orientalisme Bibliques (Saint Cloud, 23-25 avril 1954), Paris, 1955, pp. 95-102.

11. Cifra romană reprezintă coloana textului original, iar cifra arabă, rîndul acestei coloane. Este formula intrată în uz pentru citarea manuscriselor de la Qumran.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

kitim-i mai sînt citați și în II, 15 ; III, 4, 9 ; IV, 5, 10 ; VI, 1, 10), ceea ce demonstrează o frecvență, destul de mare a termenului în această mică scriere. Aceasta dovedește că tîlcuitorul qumranit, care se adresa, fără îndoială, unor cititori și ascultători pentru care înțelegerea termenului nu prezenta nici o dificultate, ținea cu orice chip să păstreze trează în memoria cititorilor săi toate faptele acestor kitim-i, precum și rolul pe care l-au avut în istoria poporului biblic la un moment dat.

Problema cea mai importantă pentru datarea documentului de la Qumran este aceea de a se ști cine erau acești kitim-i la care tîlcuitorul sectei raportează toate referirile lui Habacuc privitoare la haldei. În această privință părerile sînt foarte deosebite. În timp ce mulți cercetători văd în kitim-i pe romanii care sub Pompei, în 63 în d. Hr., au cucerit Ierusalimul,[12] alții[13] se gîndesc la cruciații de la sfîrșitul veacului XI. Dimpotrivă, alți cercetători[14] citesc termenul ebraic חבתיים Katia' im, care însemnează «legiunile», raportîndu-l tot la romani, dar la romanii din timpul primei revolte iudaice, cum se numesc evenimetele din preajma anului 70, care au dus la cucerirea Ierusalimului de către Tit.[15] În sfîrșit, alți numeroși cercetători văd în acești kitim-i pe seleucizii care stăpîneau în Siria.

Desigur aceste păreri atît de divergente nu s-ar fi putut susține dacă textul însuși al Comentariului s-ar exprima în termeni istorici limpezi pentru noi. Textul însă lasă loc la numeroase interpretări, care duc la puncte de vedere atît de deosebite.

În mod propriu, termenul kitim designează o parte dintre locuitorii insulei Cipru.[16] În Sf. Scriptură însă, acest termen a avut sensuri foarte diferite. În Daniel, XI, 30 kitim-i sînt numiți romanii. (Septuaginta traduce romanii). Vulgata traduce «insulele kitim»-ilor din Ezechiel XXVII, 6, prin *Italia,* iar în prima carte a macabeilor, se spune că Alexandru cel Mare *«a ieșit din țara kitim»*-ilor (I, 1 ; VIII, 5).[17] Într-un cuvînt, prin kitim-i textele sfinte înțeleg pe străinii care au venit asupra lui Izrael și le-au produs necazuri. În același sens este folosit termenul acesta și în *Comentariul lui Habacuc.*

Kitim-ii din acest *Comentariu* sînt descriși ca fiind foarte buni luptători (II, 12-13), sub stăpînirea lor căzînd toate țările ; ei nu cred în

12. Vezi A. Dupont-Sommer, *Le «Commentaire d'Habacuc» decouvert près de la Mer Morte.* Traduction et notes, în *Revue de l'Histoire des religions,* tome CXXXVII, nr. 2, 1950, p. 154, și *passim ;* același, *The Jewish Sect of Qumran and the Essenes.* New Studies on the Dead Sea Scrolls. Translated from the French by R. D. Barnett, New-York, 1956, p. 16 și *passim ;* Roger Goossens, *art. cit.,* pp. 412 și urm., pp. 426-427 ; E. Cavaignac, *Quelques réflexions sur le documents de Ain Fasha,* în *Revue d'Histoire des religions.* Vorbind despre kitim-ii din *Războiul fiilor luminii contra fiilor întunericului,* Yigael *Yadin,* primul edtor și comentator al acestui document, îi identifică cu romanii (M. H. Segal, *The Qumran War Scroll and the Date of its composition,* în *Scripta Hierosolymitana,* vol. IV, 1958, p. 141, nota 7).

13. P. Weiss, în *Jewish Quarterly Review,* XLI, 1950, pp. 125-154, la R. Goossens, *art .cit.,* p. 404, nota 1.

14. Vezi de pildă H. E. Del Medico, *op. cit.,* p. 179.

15. *Ibidem,* p. 182.

16. R. Goossens, *art. cit.,* p. 411.

17. Vezi A. Dupont-Sommer, *The Jewish Sect...,* p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

poruncile lui Dumnezeu — adică în Legea mozaică — (II, 14-15). Acești dușmani ai lui Izrael vin de pe apă (III, 1) răspîndesc teroare și groază pe unde trec (III, 4-6) ; ei sînt conduși de împărați (מושל), comandanți, stăpînitori (IV, 5) ; ei fac să piară multe femei, copii, tineri și bătrîni (VI, 10-12),[18] etc. Pe baza acestor descrieri generale nu se pot, evident, identifica, în chip sigur kitim-ii despre care vorbește comentatorul de la Qumran. Toți cuceritorii Palestinei au manifestat tendințe de stăpînire a lumii, toți erau de altă credință, toți au cerut biruri de la popor, mai toți au putut să vină pe apă, au răspîndit teroare și au săvîrșit crime împotriva locuitorilor țării.

Pentru înțelegerea mai completă a Comentariului lui Habacuc și pentru identificarea kitim-ilor despre care vorbește autorul său, este necesară o schiță a evenimentelor istorice din epoca în care a putut să fie scris.

În anul 312 în. d. Hr., Palestina intră în stăpînirea ptolomeilor care domneau în Egipt. Această situație durează pînă în anul 203 în. d. H., cînd aceștia sînt schimbați prin seleucizii care stăpîneau în Siria. Situația iudeilor sub stăpînirea ptolomeilor este destul de bună. În fruntea poporului se aflau arhiereii legiuiți, descinzînd din Țadoc. În această epocă s-a impus în chip deosebit arhiereul Simon supranumit cel Drept. Toate tradițiile iudaice sînt respectate cu strictețe de către noii stăpînitori, interesați în atragerea iudeilor în opera de consolidare a imperiului.

Odată cu venirea seleucizilor sirieni, situația iudeilor devine din ce în ce mai grea. Primul rege sirian care împilează pe iudei este *Seleuc Filopator*. El a poruncit să fie jefuit templul în folosul statului sirian. Îi urmează Antioh Epifan (175-164 în. d. Hr.). Acest împărat a rămas în istoria poporului iudeu ca simbolul asupritorului, nu atît național, cît mai cu seamă religios. Sub domnia lui, Ierusalimul a fost de două ori cucerit prin forță. De două ori templul a fost prădat. Ultima oară este consacrat lui Zeus Olimpianul. Pe jertfelnicul din curtea templului se sacrifică un porc, animal necurat la iudei ; foi din Tora sînt fierte împreună cu carnea porcului, iar arhiereul Menelau, care îi era favorabil lui Antioh Epifaniu, împreună cu alți cîțiva iudei elinizați sînt siliți să mănînce din această jertfă adusă din ordinul tiranului. Este de prisos să amintim ce resentimente au stîrnit toate aceste evenimente în sufletul iudeilor. Antioh Epifaniu mergînd mai departe pe linia elinizării întregului popor biblic, a poruncit ca, pretutindeni, să fie trimiși emisari și să silească pe iudei să jertfească lui Zeus și să-și lepede credința. Mulți iudei au fost uciși, și-au lepădat credința, însă, în același timp, mulți s-au retras în locuri inaccesibile prigonitorilor și s-au unit în jurul macabeilor care au început să lupte împotriva oamenilor lui Antioh și au dus lupta la bun sfîrșit.

Odată cu venirea macabeilor în fruntea poporului, mai întîi, prin Iuda, numai conducînd luptele contra sirienilor, iar după aceea, prin Ionatan, Simon etc., ca arhierei, în istoria Palestinei se inaugurează o epocă de independență relativă, care durează de la 167 pînă în anul 63,

18. Folosim traducerea lui Dupont-Sommer din *Revue d'Histoire des Religions*, CXXXVII, 1950, pp. 131-151.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

cînd Pompei cucerește Ierusalimul. Macabeii continuă să conducă destinele țării pînă în anul 37, cînd *Irod Idumeul*, supranumit și cel Mare, cu ajutorul romanilor, devine rege al iudeilor, înlocuind pe ultimul macabeu, Antigon, după numele grecesc, și Matatia, după numele ebraic. Irod cel Mare aduce în slujba de arhiereu pe un oarecare *Anania*, de origine într-adevăr levită, dar dintr-o familie de origină umilă. Astfel ia sfîrșit marele pontificat asmoneu. Domnia lui Irod ține pînă la începutul erei noastre. [19]

Acestea sînt, pe scurt, evenimentele cele mai importante în cadrul cărora se plasează scrierea *Comentariului lui Habacuc*, descoperit la Qumran.

În acest cadru istoric trebuie căutate cele cuprinse în această scriere a sectei de la Qumran. Aceasta este părerea majorității cercetătorilor și concluzia la care se ajunge din cercetarea datelor paleografice. Ipotezele potrivit cărora kitim-ii din *Comentariul lui Habacuc* n-ar fi decît romanii din timpul primei revoluții iudaice sau cruciații nu pot să fie susținute, întrucît, după cum vom arăta mai departe, datele arheologice și cercetările paleografice, ca și rezultatele analzei fizico-chimice, cu ajutorul carbonului 14, le contrazic în chip evident.

Pentru identificarea kitim-ilor din Comentariul lui Habacuc nu rămîn, deci, decît două soluții : identificarea lor cu seleucizii sau cu romanii.

Din lectura Comentariului însuși se impun două fapte care au o importanță deosebită pentru datarea scrierii :

1. În *Comentariu* tema centrală rămîne conflictul dintre preotul nelegiuit și Învățătorul dreptății, [20] nu dintre iudei și asupritorii lor, kitim-ii. Aceasta în ciuda desei folosiri a termenului kitim-i, în Comentariul lui Habacuc. Kitim-ii nu sînt decît un mijloc prin care se structurează conflictul central, dintre preotul nelegiuit și Învățătorul dreptății.

2. Comentariul de la Qumran tratează o problemă internă a iudeilor ; el privește destinele acestui popor nu atît în raport cu stăpînitorii străini, seleucizi sau romani, cît mai cu seamă în raport cu drepturile pe care Învățătorul dreptății le are asupra poporului ales. Kitim-ii nu sînt decît un instrument prin care se împlinește iconomia divină. Comentariul devine astfel o operă apologetică a drepturilor de care a fost deposedat Învățătorul dreptății de către preotul nelegiuit. Cu alte cuvinte, trebuie să vedem în Comentariul lui Habacuc o operă în care se descrie *un conflict pentru cîștigarea marelui pontificat, puterea* supremă, pentru iudeii din timpul de după 588 în. d. Hr., data căderii regatului iudeu. Iată pentru ce trebuie căutat acest conflict în istoria marelui pontificat iudeu. Această impresie este întărită de toate documentele de la Qumran, și îndeosebi pe *Documentele sadocite și Manualul de disciplină* în care revine foarte des noțiunea de preoție a lui Aaron și de preoție a lui Țadoc, [21] căci singura

19. Pentru amănunte privind această epocă se poate consulta A. P. Lopuhin, *Istoria biblică*, trad. de patriarhul Nicodim, în colecția *Ogorul Domnului*, vol. XXXIII, București, 1946, pp. 354 și urm.

20. Conflictul dintre Învățătorul dreptății și preotul nelegiuit este descris în întreg *Comentariul lui Habacuc* (I, 13 ; II, 2 ; V, 4, 10 ; X, 9-10 etc.).

21. Vezi *Manualul de disciplină*, V, 2 ; IX, 14 ; Documentele din Damasc, IV, 1,

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

trăsătură de unire dintre toate manuscrisele de la Qumran este ataşamentul tuturor documentelor faţă de preoţia sadocită. Secta qumranită este, cu alte cuvinte, mai curînd o schismă faţă de preoţia oficială de la Ierusalim, o grupare de iudei care se împotriveau marelui pontificat asmoneean, inaugurat prin Ionatan Macabeul, care urmează în funcţia de arhiereu lui Menelau, după o vacanţă de 7 ani (159-152 în. d. Hr.).[22] Dacă această situaţie, respectiv instituirea marelui pontificat asmoneu era tolerată de marea majoritate a iudeilor pentru prestigiul excepţional al acestei viteze familii, au fost şi glasuri care s-au ridicat împotriva aşa numiţilor uzurpatori asmonei. În orice caz, conflictul la care se referă *Comentariul lui Habacuc,* fie că a avut loc în epoca seleucizilor, fie la începutul epocii romane, este un conflict între un preot asmoneu şi un pretendent la această funcţie din spiţa lui Ţadoc. Care dintre preoţii asmonei a putut să fie numit de comentatorul de la Qumran preotul nelegiuit este greu de ştiut. Este foarte probabil ca el să se refere la Ionatan, care a fost primul asmoneu care a purtat titlul de arhiereu.[23] Nici ceilalţi asmonei însă, nu puteau fi priviţi de sectanţii de la Qumran altfel decît ca preoţi nelegiuiţi.

Kitim-ii la care se referă Comentariul, însă, par să fie romanii, în care comentatorul de la Qumran vede pe cei care împlinesc pronia divină cu privire la pedepsirea preoţiei nelegiuite. Această părere este întemeiată pe o informaţie din *Comentariu,* potrivit căreia kitim-i se închinau steagurilor lor militare (signa) şi aduceau un cult religios armelor de luptă (VI, 2-6). Într-adevăr, romanii aveau un astfel de cult, în timp ce nici la greci, nici la macedoneni el nu exista.[24] Deci romanii sînt asupritorii numiţi de Comentariul lui Habacuc kitim-i, întrucît prin ei se va pune capăt preoţiei nelegiuite, după concepţia qumraniţilor, a asmoneilor. Este ştiut că Irod cel Mare, adus la conducerea Statului palestinian cu ajutorul romanilor, a restabilit preoţia lui Ţadoc. Prin seleucizi nu s-a putut restabili această preoţie, întrucît macabeii, prin faptele lor de vitejie, au putut să evite amestecul acestora în treburile lor religioase interne. Deci ca dată a scrieri Comentariului trebuie să acceptăm începutul celei de a doua jumătăţi a veacului I în. d. Hr., cînd comentatorul de la Qumran a văzut împlinindu-se deziderатul de căpetenie al sectei pe care o reprezenta : restabilirea marelui pontificat aaronit.[25] Ultimii asmonei, Aristo-

3 etc. Vezi un bun indice analitic al manuscriselor qumranite la Theodor H. Gaster, *The Scriptures of the Dead Sea Sect.* In erglish translation. Translation, introduction and notes by... Londra, 1956, pp. 303-317.

Este de notat că la Heliopolis, în Egipt, Onnia, fiul unui arhiereu din spiţa lui Ţadoc, întemeiază un templu în care el însuşi funcţiona ca mare preot, nerecunoscînd pe preoţii asmonei. Acest templu durează pînă în epoca romană.

22. E. Cavaignac, *art. cit.,* în *rev. cit.,* p. 153.

23. Spre această părere înclină J. T. Millik, *Dix ans de découvertes dans le Désert de Juda.* Préface de R. de Vaux, Paris, 1957, pp. 40-62 ; vezi prezentarea făcută acestei cărţi de S. Segert în *Archiv Orientálni,* 27, 1959, pp. 172-174.

24. R. Goossens, *art. cit.,* p. 412 ; vezi şi Dupont Sommer, *Le «Commentaire d'Habacuc»...,* p. 159 ; idem, *Th Jewish Sect...,* p. 20.

Desigur, sînt unele amănunte în această scriere care pot să fie datate cu o oarecare aproximaţie în istoria poporului iudeu sub asmonei, dar e hazardant să se stabilească date fixe.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

bul II, Hircan și Antigon sau Matatia au avut multe de suferit de pe urma romanilor și prin ei s-a împlinit pedeapsa pe care, după concepția sectei, o meritau asmoneii ca uzurpatori ai preoției sadocite.

La data cînd este scris Comentariul lui Habacuc, schisma sadocită pare de mult existentă și precis structurată. Dovadă în acest sens este faptul că comentatorul vorbește în termeni pe care schismaticii îi înțelegeau ușor, el se exprimă despre evenimentele descrise în termeni lapidari, fiind convins că este cu ușurință înțeles de cititori. Acesta dovedește că alte scrieri similare apăruseră cu puțin înainte. La Qumran s-au mai descoperit și alte comentarii asemănătoare ca conținut și formă cu Comentariul lui Habacuc, unele dintre ele, cu un conținut profetic bine conturat, care probabil datează din aceeași epocă. [26]

Este mai mult ca probabil ca *Manualul de disciplină,* care este un fel de manifest-program al sectei, să fi fost printre primele scrieri qumranite. *Războiul fiilor luminii contra fiilor întunericului,* care stabilește un fel de cod de luptă a membrilor sectei împotriva tuturor acelora care nu le acceptă principiile religioase, exegeza lor sau dezideratele lor, este o operă de asemenea mai veche. [27] Datarea acestor două documente nu poate fi stabilită mai precis decît pe baza studiilor de paleografie. *Psalmii* sau *Imnele de mulțumire* par, de asemenea, o operă anterioară *Comentariului lui Habacuc,* întrucît conținutul lor trădează oarecum, începuturile sectei de la Qumran. Pe de altă parte, acești psalmi erau oarecum mai necesari sectei decît comentariile, întrucît se foloseau în timpul cultului.

II. SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE LA KIRBET QUMRAN ȘI IMPORTANȚA LOR PENTRU DATAREA MANUSCRISELOR DE LA MAREA MOARTĂ

Nu departe de locul unde au fost descoperite manuscrisele de la Qumran (la un kilometru spre Sud), [28] se află niște ruine care au atras atenția cercetătorilor încă din a doua jumătate a secolului trecut, [29] dar care,

26. Amintim *Comentariul la Mihea* și *Comentariul la Psalmul 37,* din care nu s-au descoperit decît fragmente ; vezi Géza Vermes, *art. cit.,* în *op. cit.* (vezi nota 10), p. 95.

27. Aceatsă operă poate să dateze din timpul domniei lui Ioan Hircan (135-104 în. Hr.), întrucît unele amănunte în ce privește folosirea armelor de luptă ca și termenii militari, și tactica de luptă amintesc de epoca asmoneană (vezi M. H. Segal, *The Qumran War Scroll and the Date of its composition,* în *Scripta Hierosolymitana,* vol. IV, 1958, p. 140). Săpăturile arheologice par să confirme această dată de compunere a scrierii, căci în această epocă pare să se fi stabilit această sectă la Qumran (vezi R. de Vaux, în *Revue biblique,* 63 (1953), pp. 534, 338, cit. după M. H. Segal, *art. cit.,* p. 140, nota 6). In acest document kitim-ii sînt precis identificați prin sirienii seleucizi ; tot aici se vorbește despre kitim-ii din Egipt, potrivit căreia kitim-ii din *Războiul fiilor luminii împotriva fiilor întunericului* ar fi romanii, nu poate fi susținută, întrucît romanii nu aveau împărat în vremea macabeilor, iar kitim-ii din această scriere, se spune în manuscris (XXX, 2), erau conduși de împărat (M. H. Segal, *art. cit.,* p. 142).

28. Roland de Vaux, *Suite aux Manuscrits de la Mer Morte,* în *Académies des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des Séances de l'année 1952,* ian.-martie 1952, p. 173.

29. Au fost sezisate de orientalistul francez Ch. Clermont-Ganeau și de arheologul german G. Dalman, care le-au considerat urmele unui fort roman (vezi A. Dupont-Sommer, *Les problèmes des Manuscrits de la Mer Morte,* în rev. *Diogène,* 22, 1958, p. 103).

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

pînă la descoperirea manuscriselor de la Marea Moartă, nu au făcut obiectul unor săpături sistematice. Acest lucru a devenit cît se poate de necesar în urma descoperirii manuscriselor de la Qumran, întrucît era de așteptat ca arheologii să descopere noi date privitoare la istoria acestor manuscrise.

În noiembrie—decembrie 1951, *Lankester Harding,* pe atunci director al Serviciului iordanian de Antichități, și *Roland de Vaux,* directorul Școlii arheologice franceze din Ierusalim, au întreprins prima campanie de săpături la Kirbet Qumran. Rezultatele acestei prime campanii au fost expuse de R. de Vaux în «Revue biblique Internationale» [30] și într-o notă comunicată la Académie des Inscriptions et Belles lettres, în ședința din 4 aprilie 1952. Această primă campanie a fost urmată de alte patru. [31]

În prima campanie de săpături s-au descoperit mai multe camere din clădirea principală a așezămîntului. Tehnica înapoiată care a fost folosită la ridicarea acestui edificiu, ca și planul întregii construcții, ne arată că nu poate fi vorba despre un fort roman, cum se crezuse mai înainte. [32] O bogată ceramică a fost recoltată din cele cinci camere care au fost dezgropate în timpul primelor săpături. Prezența acestei ceramici pe sol, pe o bancă și pe o policioară dovedește că locuința a fost abandonată în împrejurări grele. Clădirea a fost ocupată în două rînduri, odată de cei care au construit-o, iar mult mai tîrziu, prin secolele IX sau X, în epoca arabă, de alți locuitori ai pustiului. Totuși, ceramica din timpul primei ședere în clădire își păstrează omogenitatea în ce privește epoca veche din care datează, fiind ușor de deosebit de cele cîteva fragmente de vase de pămînt din perioada arabă.

Din timpul primei locuiri a așezării descoperite în noiembrie—decembrie 1951 s-au descoperit o serie de monede, dintre care, cele mai vechi datează din timpul Procuratorilor de sub August, iar cele mai noi datează din timpul Primei Revolte iudaice. Aceasta dovedește că ruinele de la Qumran au fost locuite cam de pe la începutul erei noastre și au fost abandonate sau distruse în timpul războiului iudaic de la 66-70. [33] Ceramica, aflată în cantități considerabile în încăperile de la Qumran, este importantă pentru că ea poate să ne furnizeze informații suplimentare privitoare la epoca în care a fost locuită așezarea de la Qumran. Una dintre piese însă prezintă o importanță cu totul deosebită. E vorba de un vas destul de mare, în stare perfectă, pe care cercetătorii l-au găsit în colțul unei camere a locuinței scoase din ruine. Acest vas este *identic* cu acelea în care au fost ascunse manuscrisele de la Qumran. O monedă din timpul Procuratorilor a fost aflată pe sol, în apropierea locului unde a fost descoperit și vasul. Vasul era gol, dar numai prezența sa în apropierea monezilor amintite, impune unele concluzii privitoare la data depozitării manuscriselor de la Qumran.

30. LX (1953), pp. 540-561.

31. Vezi *Revue biblique,* LXI (1954), pp. 206-236 (a doua campanie), LXIII (1956), pp. 533-577 (a III-a, a IV-a și a V-a).

32. R. de Vaux, *Comunicarea cit.,* p. 174.

33. *Ibidem,* p. 174.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Roland de Vaux, care relatează despre aceste descoperiri făcute în ruinele de la Qumran, este unul dintre cei mai competenți cercetători ai manuscriselor de la Marea Moartă și, în același timp, unul dintre cei ce au fost permanent prezenți la fața locului în timpul săpăturilor din pustiul lui Iuda. El recunoaște că s-a înșelat cînd, împreună cu alți specialiști, a atribuit vasele în care au fost descoperite manuscrisele, epocii pre-romane ; ele sînt cu un secol mai recente. El recunoaște, în continuare, că s-a înșelat cînd a presupus că aceste vase au fost special lucrate în vederea depozitării manuscriselor în ele ; ele erau folosite curent în așezămîntul qumranit. În sfîrșit, R. de Vaux recunoaște că s-a înșelat cînd a spus că prezența unor fragmente de vase de pămînt de uz casnic și a unor lămpi găsite în grota manuscriselor trădează violarea ulterioară a peșterii ; ele își au echivalențe depline în noile descoperiri arheologice de la Qumran și deci, datează din aceeași epocă cu vasele în care au fost închise manuscrisele. [34]

În concluzie, manuscrisele de la Marea Moartă erau în uz în primii 70 de ani ai erei noastre ; ele au fost depozitate în peșterile în care au fost descoperite, cu prilejul războiului iudaic de la 66-70, care a dus la dărîmarea Ierusalimului de către Tit. Trebuie precizat însă că dacă săpăturile arheologice ne arată data de cînd și pînă cînd au fost utilizate manuscrisele, precum și data cînd ele au fost ascunse în peșterile de la Qumran, ele nu pot da decît termenul *ante quem* al copierii acestora. Este mai mult decît probabil că manuscrisele au fost scrise cu mult înainte de această dată.

Săpăturile arheologice care au fost încununate cu roadele amintite ne arată pe de altă parte, că manuscrisele aparțin în mod cert locuitorilor satului Qumran, descoperit ca urmare a acestor săpături arheologice. De asemenea, cimitirul învecinat cu acest sat aparține aceleiași obști qumranite, după cum se dovedește prin prezența aceleiași ceramice în mormintele deschise de arheologi. Mormintele deci datează din aceeași perioadă din care datează și așezămîntul locuit de qumraniți. [35] În stadiul acesta, săpăturile au trebuit să fie întrerupte în anul 1951, întrucît, cercetătorii au fost nevoiți să se îndrepte spre sud, de unde le-a venit vestea că la Wadi Murabbaat s-au descoperit noi documente, unele dintre ele datate precis din timpul celei de a doua revolte iudaice (132-135 d. Hr.), conduse de Bar Kochba. [36]

În primăvara anului 1953, însă, au fost reluate săpăturile arheologice la Kirbet Qumran și au continuat, cu unele întreruperi, pînă în 1956, sub conducerea acelorași specialiști : Lankester Harding și R. de Vaux.

Dintre descoperirile care s-au efectuat în timpul ultimelor săpături nu contează pentru lămurirea problemei manuscriselor decît vestigiile

34. *Ibidem*, pp. 174-175. Marele savant francez făcuse afirmația că vasele în care s-au descoperit manuscrisele datează din perioada pre-romană, în revista *La vie intellectuelle*, aprilie 1951, p. 62 (citat după R. Goossens, *art. cit.*, p. 405).

35. R. de Vaux, *Comunicarea cit.*, pp. 175-176.

36. *Ibidem*, pp. 176-180.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

unui așa zis *scriptorium*: bucăți dintr-o masă îngustă, dar foarte lungă, (aproape cinci metri), bucăți din alte două mese mai scurte, iar alături de ele, două călimări, una de pămînt ars, iar alta de bronz.[37] S-a mai descoperit de asemenea un *ostraca*, avînd în cuprins un mic abecedar ebraic, în care tipul literelor este exact același ca și în manuscrisele din peșterile de la Qumran. Se crede că acest *ostraca* este scris de un elev-scrib, căci una sau două litere scrise pe el sînt corectate.[38] Aceste noi descoperiri întăresc concluziile anterioare; ele dovedesc că manuscrisele aparțin foștilor locuitori ai clădirilor de la Qumran și că au fost scrise cam în aceeași epocă în care au trăit aci qumraniții.

III. CERCETAREA MATERIALELOR PE CARE AU FOST SCRISE MANUSCRISELE DE LA MAREA MORTĂ ȘI IMPORTANȚA LOR PENTRU DATA COPIERII ACESTOR MANUSCRISE

Unul dintre criteriile cele mai de seamă pentru stabilirea datei la care au fost copiate manuscrisele în vechime este, fără îndoială, materialul pe care au fost scrise aceste manuscrise. Se știe că, în vechime, scrierile cele mai întinse erau copiate pe *papirus*. Acest material, numit în grecește și χάρτης, era pregătit dintr-un fel de papură fibroasă care creștea în Delta Nilului. Papirusul prezenta însă dezavantajul că se putea deteriora repede și după o întrebuințare nu prea îndelungată, putea să se distrugă.

De aceea, chiar înainte de Hristos,[39] se foloseau ca materiale pe care se copiau îndeosebi scrierile religioase, *pieile de animale*.[40] Iudeii înșiși își scriau din timpuri foarte vechi cărțile sfinte pe aceste piei de animale, cum dovedesc înșeși manuscrisele descoperite la Qumran. Nu trebuie însă confundată pielea de animale pe care sînt scrise manuscrisele de la Marea Moartă cu *pergamentul*, un alt material de scris, care era, într-adevăr, confecționat tot din pieile de animale, dar cu o tehnică mai înaintată, datorită, după Pliniu,[41] locuitorilor insulei Pergam, de unde își trage și numele.

Pielea pe care se scria înainte de descoperirea pergamentului era argăsită. Ea rămînea însă un material gros, nu prea potrivit pentru a putea

37. A. Dupont-Sommer, *Les problèmes...*, p. 104.

38. *Ibidem*.

39. La British Museum se păstrează un ritual egiptean scris pe piele de animal, care datează din anul 2000 în. Hr. (Vezi E. Jacquier, *Le Nouveau Testament dans l'Église chrétienne* tome second, deuxième édition, Paris, 1913, p. 15).

40. După Ctesias (Diodor, II, 32), cărțile sfinte ale persanilor umpleau cîteva sute de piei de animale.

41. *Hist. nat.*, XIII, 14. Acesta ne spune că Ptolemeu V Epifaniu a interzis exportul de papirus din Delta Nilului, spre a împiedica pe Eumeriu II, regele Pergamului (197-158) în. d. Hr.) să-și întemeieze o mare bibliotecă menită să rivalizeze cu Biblioteca din Alexandria. În această împreurare, locuitorii Pergamului au găsit mijlocul de a transforma pieile de animale în cel mai bun material de scris întîlnit pînă atunci. (Această legendă care, desigur, cuprinde și un sîmbure de adevăr, a fost consemnată și de Fericitul Ieronim în *Epist. ad Chromat.*, VII).

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

fi destinat copierii de scrieri pe el. Pergamentul se deosebește de pielea pe care se scria înainte, prin aceea că nu mai era argăsit, ci numai bine răzuit. Pielea care trebuia să devină pergament se introducea într-o soluție de var pentru a se înmuia, se răzuia după aceea cu o lamă metalică pentru a se înlătura părul și se desăvîrșea lustruindu-se cu o piatră de șlefuit.[42] Astfel pregătită, pielea de animal, îndeosebi de animal tînăr, devenea aptă să primească în cele mai bune condiții scrierea, care pe pielea argăsită după metodele vechi, era cît se poate de dificilă.

Pergamentul rămînea însă un material greu de procurat, din pricina prețului ridicat cu care se vindea. El era apanajul celor mai avuți. Acest material se folosea la început îndeosebi pentru micile opere literare.[43] Sfîntul Apostol Pavel vorbește în II Timotei (V, 13), cu puțin înainte de a muri ca martir, despre pergamentele sale (μάλιστα τάς μεμβράνας), rugîndu-l pe Timotei să i le aducă la Roma, ceea ce denotă că în veacul I acest material se folosea destul de curent. Totuși Constantin cel Mare, dînd poruncă să se copieze întreaga Biblie, ține să specifice ca aceste copii să fie făcute pe pergament (ἐν διφτέραις).[44] Aceasta arată că pergamentul nu era în uz general în prima jumătate a secolului al IV-lea. Din secolul al VII-lea însă nu mai întîlnim papirus, fiind înlocuit total de pergament. Se pare totuș că din a doua jumătate a veacului al IV-lea folosirea pergamentului devine aproape generală. Dovadă în acest sens este faptul că de acum înainte se găsesc din ce în ce mai puțin papirus-uri, pînă ce în secolul al VII-lea dispar cu desăvîrșire.[45]

Cu privire la manuscrisele de la Qumran este important de știut pe scurt istoria întrebuințării materialelor de scris, întrucît aceasta probează vechimea lor. Într-adevăr, faptul că nici un manuscris de la Qumran n-a fost scris pe pergament, dovedește în chip evident că ele sînt anterioare secolului al IV-lea, cînd pergamentul înlocuiește aproape peste tot papirusul. Deci nici vorbă de copierea sau redactarea manuscriselor în secolul VII sau XI, cum au presupus unii cercetători.

Dar mai este un amănunt care probează marea vechime a acestor manuscrise. Ele au fost copiate nu pe papirus, *ci pe piele*. Aceasta trădează din partea sectei căreia au aparținut în primul rînd grija ca ele să nu fie deteriorate cu ușurință, iar în al doilea rînd, sacrificiul pe care acești primi proprietari ai lor l-au făcut pentru a-și procura pielea de animale necesară copierii acetor opere. Acest lucru nu era chiar atît de ușor, pentru locuitorii pustiului iudaic, care nu era prea darnic cu cei ce se hotărîseră să-l populeze. Ei trebuie, deci, să fi făcut eforturi considerabile pentru procurarea pieilor de animale necesare copierii scrierilor lor.[46] Aceasta arată rîvna lor pentru protejarea și conservarea scrie-

42. Vezi F. Prat, *Parchemin*, în *Dictionnaire de la Bible*, par Vigouroux, t. IV, col. 2159, Paris, 1908.

43. Vezi E. Jacquier, *op. cit.*, p. 18.

44. Vezi Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin*, IV, 36.

45. Din secolul VII nu mai avem decît foarte puțini codici pe papirus. Aceștia sînt mai ales manuscrise copte.

46. Aceasta devine și mai evident, dacă ne amintim că în pustiul lui Iuda s-au

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

rilor cărora le acordau o atît de mare cinstire. Este greu de presupus ca acești oameni, care făcuseră din îndatorirea de a copia cărțile sfinte ale Vechiului Testament și ale sectei o adevărată artă, o ocupație de căpetenie, creindu-și, în acest scop caligrafi speciali, cum dovedesc vestigiile așa numitului *scriptorium* descoperite în ruinele de la Qumran, precum și *ostraca* pe care se vede exercițiul unui viitor tahigraf, să nu fi aflat și de existența pergamentului. Ei și-ar fi dat curînd seama de avantagiile acestui nou material de scris și și-ar fi creat și ei, un atelier pentru pregătirea acestui admirabil material de scris. Nu se va putea obiecta că locuitorii de la Qumran au preferat vechiul material de scris din principii conservatoare sau din sobrietate, pentru că manuscrisele lor trădează o vădită grijă pentru ținuta lor estetică, și deci aveau tot interesul să folosească un material cît mai estetic. Manuscrisul *Războiului fiilor luminii împotriva fiilor întunerecului* are o caligrafie perfectă, care impresionează și pe cel mai exigent critic.[47] Și în general se poate afirma că marile manuscrise de la Qumran : *Isaia A* și *B, Comentariul lui Habacuc, Manualul de disciplină* etc., se impun prin atenția și măiestria cu care au fost copiate. Deci, dacă sectanții de la Qumran și-ar fi copiat operele în a doua jumătate a secolului I sau în secolul II d. Hr., cînd pergamentul era cunoscut (vezi II Tim. IV, 13), atunci l-ar fi pregătit ei înșiși și ne-ar fi transmis operele lor scrise pe acest material. Dar ei n-au cunoscut pergamentul și aceasta dovedește vechimea manuscriselor lor, care urcă, după aceste criterii, pînă *în secolul I în. d. Hr.*

Pentru vechimea manuscriselor de la Qumran mai pledează și alte considerații. E vorba de *formatul* acestor manuscrise, care sînt în formă de *sul,* nu de *codice.* Ori, se știe că sulul este forma cea mai veche a manuscriselor.[48] Bucățile de piele sau papirus erau cusute cap la cap și se înfășurau pe un sul de lemn, de la sfîrșit către început. Însuși Mîntuitorul, la începutul activității Sale publice, a folosit, în sinagoga din Nazaret, un sul pe care era scrisă profeția lui Isaia : *«Și desfășurînd El sulul... Și înfășurînd El la loc sulul cărții...!»,* ne spune Sfîntul Evanghelist Luca (IV, 17, 20). E de presupus că acest manuscris de pe care a citit Mîntuitorul cuvintele lui Isaia avea o oarecare vechime, dovedind că în această epocă, la iudei, sulul era forma preferată a manuscriselor. Ei erau foarte obișnuiți cu mînuirea unui astfel de format de manuscris. Același lucru se întîmplă și la Qumran nu cu prea multă vreme mai înainte.

Faptul că din manuscrisele de la Qumran lipsesc cu desăvîrșire *semnele de punctuație,* probează, de asemenea, vechimea acestor manuscrise, căci este știut că semnele de punctuație — opera mazoreților — sînt de dată relativ recentă — secolul IV al erei noastre. De aceea considerăm că vestitul ebraist german Paul Kahle are perfectă dreptate cînd acordă o mare vechime manuscriselor qumranite tocmai pe baza criteriilor amintite de noi la acest capitol.[49]

---

descoperit *mii* de scrieri sau fragmente de manuscrise (vezi Emilian Popescu, *art. cit.,* pagina 487).

47. Vezi o mostră de caligrafie qumranită la N. Avigad, *art. cit.,* p. 74.

48. E. Jacquier, *op. cit.,* p. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

IV. CERCETĂRILE PALEOGRAFICE ȘI CRONOLOGIA MANUSCRISELOR DE LA MAREA MOARTA

Am amintit la începutul acestei lucrări că pînă nu de mult, paleografia iudaică, de la care cercetătorii așteptau cu un interes îndreptățit rezolvarea cronologiei noilor manuscrise de la Qumran, era o știință încă neîndeajuns de dezvoltată, din pricina lipsei de manuscrise cu o mare vechime și precis datate.

Se pare că această lacună a fost mult înlăturată tocmai prin descoperirile recente făcute în pustiul iudaic. Lăsînd la o parte manuscrisele propriu zise de la Qumran, care ne interesează în primul rînd în lucrarea de față, s-au mai descoperit în pustiul iudaic documente precis datate, la Wadi Murabba'at.[50] Între acestea se numără un contract de căsătorie datînd din anul VII al lui Adrian, adică 124 d. Hr., precum și o scrisoare a lui *Simeon Ben Kosebah,* «pinț al lui Israel», din anii 132-135, adică din timpul celei de a doua revolte iudaice. În același timp se remarcă, la Wadi Murabba'at, descoperirea unui manuscris palimpsest scris în alfabetul vechi ebraic (evreo-fenician), care, după părerea lui R. de Vaux, este cel mai vechi document scris în această limbă și datează din sec. VII în. d. Hr., adică înainte de căderea regatului iudaic și de exilul babilonian (586 în. d. Hr.).[51] Tot din vremea lui Bar Kochba datează și fragmentele din Vechiul Testament (Geneză, Numeri și Psalmi), o scrisoare adresată lui Bar Kochba, fragmente de papiri provenind de la nabateeni, care au fost descoperite într-un punct din pustiul iudaic, neidentificat încă. Fragmentele de la Kirbet Mird,[52] dintre care amintim cartea Iosua scrisă în dialectul aramaic-sirian, vin și ele să îmbogățească patrimoniul paleografiei ebraice.

Firește, toate aceste documente descoperite după manuscrisele de la Marea Moartă n-au o legătură directă cu acestea. Totuși ele joacă un rol considerabil în stabilirea cronologiei manuscriselor de la Qumran, întrucît sînt precis datate, iar comparația scrierii lor cu a celorlalte manuscrise iudaice va oferi un spor de informații de natură să ducă la elucidarea problemei datării manuscriselor qumranite.[53]

---

49. Vezi rezultatele cercetărilor lui Paul Kahle în *Theologische Litteraturzeitung,* 1950, nr. 9, în *Vetus Testamentum,* 1950, precum și în lucrarea sa *Die hebräischer Handschriften aus der Höle,* Stuttgart, 1951.

50. Vezi R. de Vaux, *Comunicarea citată,* pp. 178 și urm.; A. Dupont-Sommer, *The Jewish Sect of Qumran...,* pp. 174 și urm.; R. de Vaux, *Les Grottes de Murabba'at et leurs documents. Raport préliminaire,* în *Revue biblique,* 1953, pp. 245-267; J. T. Milik, *Une lettre de Siméon Bar Kokheba,* în *Revue biblique,* 1953, pp. 276-294; Emilian Popescu, *art. cit.,* pp. 489 și urm. etc.

51. *Comunicarea citată,* p. 179.

52. Vezi A. D. Sommer, *The Jewish Sect...,* p. 178.

53. R. de Vaux, încheindu-și expunerea preliminară asupra descoperirilor de la Wadi Murabba'at, își exprimă speranța că «această descoperire are o influență indirectă asupra interpretării marilor manuscrise ale primei grote. Combinată cu rezultatele săpăturilor de la Kirbet Qumran, spune el, această descoperire va pune capăt discuțiilor pasionate care s-au ridicat în legătură cu cronologia manuscriselor qumranite».

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Trebuie să adăugăm însă că manuscrisele de la Qumran, de la Wadi Murabba'at sau de la Kirbet Mird nu sînt singurele scrieri vechi în ebraică. Ele se adaugă la lotul manuscriselor deja cunoscute din trecut. Între acestea trebuie amintit așa numitul Papirus Nash, care datează, după părerea mai multor cercetători, din a doua jumătate a secolului II în. d. Hr. sau prima jumătate a secolului I în. d. Hr.[54] La acesta trebuie adăugate papirii coloniei militare evreiești din Elefantine (Egiptul Superior), papirii de la Edfu, cîteva ostraka ebraice descoperite de asemenea în Egipt, care constituie documentele unor negustori evrei din secolul III în. d. Hr., ca și inscripțiile funerare descoperite în Ierusalim și în împrejurimi și care datează din perioada irodiană.[55]

Confruntate cu aceste documente scrise în limba ebraică așa cum ea a evolat de-a lungul veacurilor, suferind felurite influențe în funcție de contactele pe care iudeii le aveau cu străinii, vrînd, nevrînd, manuscrisele de la Marea Moartă pot să fie și mai precis datate.

Concluziile paleografice în legătură cu manuscrisele ebraice descoperite în ultimii ani devin posibile pe baza comparării formei literelor din aceste manuscrise cu cele ale literelor din manuscrisele descoperite mai de mult sau ulterior și sînt datate mai precis. Se știe că alfabetul ebraic — ca de altfel toate alfabetele vechi — a evoluat în funcție de influențele pe care a fost silit să le sufere de-a lungul veacurilor. Am amintit mai sus că cel mai vechi document scris în limba ebraică este palimpsestul descoperit în anul 1952 la Wadi Murabba'at de expediția arheologică condusă de R. de Vaux. Acest palimpsest prezintă o scriere în alfabet evreo-fenician, fiind deci anterior exilului babilonian. La întoarcerea din exilul babilonian, vechiul alfabet ebraic este treptat, treptat înlocuit de alfabetul aramaic, întrucît aramaica devenise un fel de *lingua franca,* pentru întregul Orient Apropiat, inclusiv pentru Palestina.[56] Din acest alfabet aramaic s-a dezvoltat alfabetul ebraic sau scrierea ebraică nouă, așa numită *«scriere pătrată»* sau «asiriană». Documentele de la Marea Moartă sînt scrise tocmai cu acest alfabet numit *«pătrat»*. Papirii de la Elefantine din secolul V în. d. Hr. reprezintă forma de tranziție de la vechiul alfabet aramaic folosit de iudei după întoarcerea din exil, la așa numitul alfabet ebraic *«pătrat»* în care literele tind să aibă dimensiuni egale atît în înălțime, cît și în lățime, în timp ce în alfabetul aramaic erau mai înalte decît late. În același timp, papirii și ostraka de la Edfu din secolul III în. d. Hr., reprezintă un stagiu mai avansat al alfabetului «pătrat». Aceste documente și altele din secolul IV în. d. Hr., care amintesc stadiile intermediare între cele două alfabete, reprezintă perioada arhaică a scrierii aramaice tîrzii. De la sfîrșitul acestei perioade, adică *de la sfîrșitul secolului III în. d. Hr.,* datează șase fragmente ale unui sul din cartea lui *Samuil,*

54. Albright, *A Biblical Fragment from the Maccabean Age: The Nash Papyrus,* în BASOR (1937), pp. 145-176. Vezi confruntarea sub raport paleografic a papirusului Nash cu manuscrisele de la Marea Moartă la Albright, *On the Date of the Scrolls from Ain Feshkha and the Nash Papyrus,* în BASOR, 115 (1949), pp. 10-19.

55. N. Avigad, *art. cit.,* p. 77.

56. *Ibidem,* p. 58.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

găsit în peștera 4 de la Qumran (Q 4) [57] și numit Samuil B, spre a fi deosebit, probabil, de alt fragment al aceleiași cărți numit A. Tot din această perioadă datează și cîteva fragmente dintr-un sul al lui *Ieremia (A)*, descoperit în aceeași grotă (Q 4). [58]

Aceste manuscrise reprezintă forma cea mai veche a scrierii pătrate ebraice care se deosebește prin multe caracteristici de scrierea aramaică, socotită părintele scrierii ebraice pătrate. [59]

Grupa manuscriselor iudaice, care urmează, cronologic, celor amintite mai sus, este alcătuită din papirusul *Nash*, patru fragmente din Ecclesiast (Qohelet) descoperite în peștera 4 de la Qumran (Q 4), Isaia A, descoperit în Q 1 și Manualul de disciplină (Q 1).

Aceasta este grupa care reprezintă *perioada asmoneeană* precum primul grup analizat mai sus reprezintă *perioada ptolemnaică*.

Manuscrisele din perioada asmoneeană reprezintă un stadiu intermediar între perioada ptolemeică și cea irodiană. Literele manuscriselor din această perioadă se caracterizează printr-o scriere «pătrată» mai evoluată, apropiată de cea a manuscriselor datate din perioada irodină. [60]

Manuscrisul Isaia A descoperit în peștera Q 1 a fost socotit, pînă la publicarea lui Samuil B din Q 4, ca cel mai vechi manuscris din cele de la Marea Moartă. Se consideră că a fost copiat în *cea de a doua jumătate a secolului II în. d. Hr.* El este însă cu un secol mai recent decît Samuil B, cum, dovedește forma arhaică a literelor acestuia din urmă. [61]

Manuscrisul Manualului de disciplină este scris puțin după manuscrisul Isaia A, probabil *în prima jumătate a secolului I în. d. Hr.*, asemănîndu-se din punct de vedere paleografic cu acesta din urmă. Micile deosebiri în forma literelor se explică prin particularitățile celor doi copiști. [62]

Ultimul grup de manuscrise qumranite — *grupul irodian* — este alcătuit, pe baza particularităților paleografice din Isaia *B, Războiul fiilor luminii împotriva fiilor întunericului, Geneza apocrifă,* [63] *Comentariul lui Habacuc și Psalmii de mulțumire.* Aceste scrieri sînt caligrafiate desăvîrșit, îndeosebi manuscrisul *Fiilor luminii împotriva fiilor întunericului.* Pentru copierea acestor scrieri se consideră ca *terminus post quem* mijlocul secolului I în. d. Hr. și ca *terminus ante quem,* anul 70 d. Hr., cînd comu-

57. Aceste fragmente au fost publicate și discutate sub raport paleografic de Cross, *art. cit.*, fig. 6.

58. Alfabetul acestei scrieri a fost publicat în facsimil de același Cross, *op. cit.*, figura 2, rîndul 3.

59. Vezi descrierea pe larg a literelor alfabetului acestor manuscrise la N. Avigad, *art. cit.*, p. 64. Tot aici (p. 61) vezi și literele acestui alfabet așezate pe patru coloane: papirii elefantini, ostraka de la Edfu, papirii de la Edfu, și Samuil B.; vezi și J. Muilenburg, *A Qoheleth Scroll from Qumran*, BASOR, 135 (1954), pp. 20-28.

60. Vezi descrierea literelor alfabetului iudaic folosite în aceste manuscrise la N. Avigad, *art. cit.*, pp. 66-71. Tot aici vezi (p. 67) forma acestor litere.

61. *Ibidem*, pp. 69-70.

62. *Ibidem*, p. 71.

63. Acest manuscris a fost tipărit de N. Avigad și Y. Yadin sub titlul *Genesis Apocryphon*, Jerusalem, 1956; vezi și E. Y. Kutscher, *The Language of the «Genesis Apocryphon». A preliminary study*, în *Scripta Hierosolymitana*, vol. IV, 1958, pp. 1-35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

nitatea de la Qumran este silită să-și întrerupă existența ca urmare a războiului roman. [64]

Ordinea în care au fost copiate aceste scrieri pare, după cercetarea lor paleografică, aceasta: *Isaia B* reprezentînd un stadiu intermediar între perioada asmoneeană și irodiană; *Războiul fiilor luminii împotriva fiilor întunericului, Geneza Apocrifă, Comentariul lui Habacuc* și *Imnele de mulțumire.* [65]

Desigur, această cronologie a manuscriselor de la Marea Moartă poate să fie discutabilă în amănuntele ei, dar ea rămîne neîndoielnic în picioare, în liniile sale esențiale, cu atît mai mult cu cît ea concordă cu celelalte criterii cronologice discutate mai sus.

Trebuie făcută o observație destul de importantă, după părerea noastră: *Cele mai vechi manuscrise de la Marea Moartă sînt manuscrisele biblice,* nu manuscrisele nebiblice. Aceasta arată că sectanții qumraniți, separîndu-se în pustiul iudaic de restul celor de un neam cu ei, au adus aci și manuscrise folosite în sinagogile iudaice înainte de schisma de la Qumran. Aceste scrieri biblice au constituit prima hrană spirituală a schismaticilor, îndeosebi cărțile profeților. Este, deci, foarte probabil ca unele din cărțile biblice descoperite la Qumran să nu fi fost transcrise aci, ci, cu mult înainte, de scribii templului din Ierusalim, ceea ce dovedește că qumraniții nu tăgăduiesc integritatea și autenticitatea acestor cărți așa cum fuseseră ele păstrate de iudeii de pînă la schisma pe care au produs-o qumraniții. Desigur însă că la Qumran, a început încă din primele zile de existență a sectei, copierea manuscriselor biblice. Au urmat cărțile de disciplină, probabil Manualul sau Regula sectei, Documentele din Damasc, cărțile de cult: Psalmii de mulțumire, etc. și, în sfîrșit s-a început opera de tîlcuire a profeților din care ni s-au păstrat Comentariul lui Habacuc și fragmente din Miheia, Isaia, Psalmi, etc. Deci ordinea manuscriselor qumranite ar fi aceasta: *cărți biblice, cărți de disciplină, cărți de cult, comentarii biblice* și *cărți apocrife și pseudo-epigrafe.*

Notăm în încheiere că cercetările paleografice stabilesc data *aproximativă a copierii manuscriselor.* Totuși o anumită frecvență a unei categorii de manuscrise într-o anumită perioadă istorică, trădează și accentul pe care conducerea sectei îl pune pe respectiva categorie de scrieri.

V. METODA RADIOCARBONULUI (C 14) ȘI DATAREA MANUSCRISELOR DE LA QUMRAN

Pentru lămurirea unei probleme atît de importante cum este aceea a datării manuscriselor qumranite, cercetătorii s-au folosit de toate mijloacele de care dispun științele moderne. Firește criteriile arhologice, paleografice, etc. constituie mijloace de primă importanță pentru rezolvarea unei probleme cronologice. Ele pot însă să fie confirmate sau infirmate

64. N. Avigad, *art. cit.*, p. 72.

65. Vezi descrierea paleografică mai amănunțită a acestor manuscrise la N. Avigad, *art. cit.*, pp. 71-77; tot aici (p. 75) vezi literele ebraice folosite în aceste documente.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

printr-o nouă metodă de stabilirea cronologiei, rezultată din progresele fizicii atomice. Aceasta este așa numita *metodă a radiocarbonului* (C 14).

Această metodă, descoperită acum 9 ani de americannul W. F. Libby din Chicago și de colaboratorii săi [65 bis] a stîrnit, la început, un mare interes și nelimitate speranțe. [66] Ea se întemeiază pe constatarea oamenilor de știință care au observat că prin contactul pe care-l au cu atmosfera, plantele și animalele absorb o oarecare cantitate de «Carbon 14», care este un element radioactiv natural. Acest carbon 14 rămîne în organism un oarecare timp, împuținîndu-se treptat-treptat, dar în mod regulat. [67] Stabilindu-se prin cercetările de la laborator cantitatea de radiocarbon eliminată din resturile de plante sau animale supuse analizei, se poate deduce vîrsta acestora.

Se știe că manuscrisele de la Qumran au fost înfășurate înainte de a fi depuse în peșterile în care au fost descoperite, într-o pînză de in. [68] Bucăți din acest înveliș de in au fost arse și supuse unei analize fizico-chimice la Institutul de Studii nucleare al Universității din Chicago. [69] Comparîndu-se cantitatea de carbon 14 existentă într-un fir de in proaspăt cules și în pînza de la Qumran, s-a constatat că inul din care a fost țesută această pînză, a putut să crească între anul 167 în. d. Hr. și 233 d. Hr. [70] Acestea sînt limitele extreme ale cronologiei prin metoda Carbonului 14, dar analiza a arătat că inul din care fusese țesută pînza de la Qumran poate să fie și mai precis datat. Aceasta dată la care a crescut acest in, este anul 33 d. Hr. [71] Aceasta ar dovedi, firește, că manuscrisele au fost *depozitate* în peșterile de la Qumran în a doua jumătate a secolului I d. Hr. Întrucît această dată concordă perfect cu monedele datate, descoperite în ruinele de la Qumran, nu vedem de ce n-ar putea să fie admisă.

Manuscrisele de la Qumran au fost, așadar, depozitate în locurile în care au fost descoperite între 1947-1952, în preajma anului 70. Această depozitare a lor a fost forțată de războiul roman provocat de prima re-

---

65 bis. Vezi Vladimir Dumitrescu, *Poziția arheologilor față de rezultatele metodei radiocarbonului (C 14) în domeniul cronologiei absolute,* în *Studii și Cercetări de istorie veche,* tomul IX, nr. 1, 1958, p. 163.

W. F. Liby își expune noua metodă în cartea sa *Radiocarbon dating,* ed. II, Chicago, 175 p.

66. Cu toate acestea, mai ales în ce privește preistoria, datele acestei metode de stabilire a cronologiei nu pot să fie considerate ca ultim cuvînt, întrucît diferența în plus sau în minus, stabilite prin analiza C 14 sînt uneori mai mari decît un mileniu (vezi Vladimir Milojcic, *Zur Anwendbarkeit de C 14 — Datierung in der Vorgeschichtsforschung,* în *Germania,* 35, 1957, pp. 102-110; citat după V. Dumitrescu, *art. cit.,* p. 163, nota 1.

67. Vezi Donalt Collier, *New Radiocarbon for Dating the Past,* în *The Biblical Archaeologist,* XIV, nr. 1 (febr. 1951), pp. 25-28, citat la A. D. Sommer, *The Jewish Sect...,* p. 12, nota 18; vezi și H. E. Del Medico, *op. cit.,* p. 29.

68. Del Medico, *op. cit.,* p. 31.

69. Vezi A. D. Sommer, *The Jewish Sect...,* p. 12.

70. Del Medico, *op. cit.,* p. 30; vezi și P. R. Sellers, *Radiocarbon Dating of Cloth from the Ain Feshka Cave,* în BASOR, nr. 123, oct. 1951.

71. Vezi A. D. Sommer. *The Jewish Sect...,* p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

voltă iudaică. Deci peșterile nu ascundeau într-însele cărți copiate defectuos sau uzate, cum au presupus unii cercetători. Aceste peșteri nu erau un cimitir de cărți, un așa numit *geniza,* ci locul unde s-a considerat că vor fi cel mai bine ferite de distrugerea cu care erau amenințate din partea ocupanților.

Aceste manuscrise au o mare vechime și primele impresii ale cercetătorilor stabilite numai pe baza contactului cu aceste manuscrise, se adeveresc în liniile lor mari prin săpăturile arheologice și cercetările paleografice, ca și prin metoda carbonului 14. Astăzi sîntem în posesia unor manuscrise biblice în limba ebraică cu mult mai vechi decît cele cunoscute pînă de curînd. Sîntem de asemenea în posesia documentelor de căpetenie ale unei secte necunoscute îndeajuns pînă la descoperirea acestor manuscrise. Această sectă și-a dus existența la Qumran, de la începutul secolului I înainte de Hristos și pînă la anul 70 d. Hristos. Documentele acestei secte ne arată că e vorba despre o grupare schismatică net deosebită de cele cunoscute pînă acum, organizată perfect, călăuzită de principii morale înalte și de învățături religioase subtile. Cine sînt acești qumraniți ? Studierea atentă a documentelor din pustiul iudaic va aduce lumină, desigur, și în această privință.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

D. Rădulescu

BOTEZUL DOMNULUI

Sfinții Părinți și scriitori bisericești subliniază, în scrierile lor, că botezul Domnului în apa Iordanului, pe lîngă faptul că a făcut cunoscut tuturor pe Domnul nostru Iisus Hristos ca Fiu adevărat al lui Dumnezeu-Tatăl și odată cu El și pe celelalte persoane ale Sfintei Treimi, mai are și o referire deosebită față de întreaga creație.

Ca atare, botezul lui Hristos este o revelare a tainei Sfintei Treimi, dar după învățătura Sfintei noastre Biserici, el este și o restabilire și o reînnoire a firii înconjurătoare omului. Acesta este rostul pentru care Hristos se botează în mijlocul firii, în apele Iordanului. Ca să prezentăm această latură a lucrării tainice a botezului Domnului nostru Iisus Hristos, să aruncăm mai întîi o privire foarte succintă asupra firii create și a raportului ei cu omul, mai înainte și după introducerea păcatului în lume.

I. FIREA INCONJURĂTOARE INAINTE ȘI DUPĂ CĂDEREA IN PĂCAT

Între om și firea înconjurătoare există o legătură foarte strînsă și aceasta se datorește faptului că și ea este deopotrivă creată de Dumnezeu. Omul, după predaniile bisericești, nu se poate concepe în afara legăturii cu Dumnezeu, dar nici în afara firii create, cu care este connatural prin trupul său. Ca să se cunoască, să se realizele pe sine, în comuniunea semenilor săi și să-și dezvolte acțiunile sale creatoare, învățătura Bisericii ne spune că omul are nevoie nu numai de Harul dumnezeesc, ci și de firea înconjurătoare lui. În felul acesta, întreaga creație nu există pentru ea însăși, ci pentru om. Aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că omul este autorul ei. Ea este anterioară omului, cu toate că omul intervenind poate să o modifice fie în bine —, fie în rău. Acțiunea omului asupra firii înconjurătoare este foarte mare. De altfel, natura își îndeplinește rostul pentru care a fost creată, numai existînd pentru om, iar nu ca scop în sine.

Începutul lumii este o primăvară de o frumusețe eternă «aurea aetas», vîrsta de aur cum o numeau și vechii greci și latinii. Ea este neatinsă de seceta care vestejește, de răul care strîmbă și sălbăticește făpturile, de suferințele care n-o cruță, de bătrînețea care o urîțește și o desfigurează și de moartea care o lovește fără milă. La început natura era grădina Edenului despre care vorbește Sfînta Scriptură, paradisul plin de lumină și de parfumul florilor, în care se desfătau primii oameni.

Fertilitatea pămîntului și rodul bogat al pomilor în grădina Edenului au rămas necunoscute în starea de după căderea în păcat, căci în starea

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

paradiziacă natura era irigată de apa infuzată de energiile Duhului Sfînt,[1] care se purta la început pe deasupra apelor.[2] După învățătura creștină, între om și firea înconjurătoare era o armonie desăvîrșită : omul era așezat de Dumnezeu peste toate creaturile ca rege și coronament al lor. «Prin om se revărsau energiile necreate ale lui Dumnezeu asupra întregii făpturi fiindcă el era orînduit de Logos să facă legătura dintre lumea sensibilă și lumea inteligibilă».[3] Dumnezeu ia pe om și împreună cu el dă numiri tuturor creaturilor.

Dacă «Justiția originalis» înseamnă o stare de fericire și de desăvîrșire a omului în grădina paradisului — deși această stare nu este încă consolidată — și dacă această dreptate originară se manifestă printr-o funcționare normală a chipului lui Dumnezeu în om, atunci putem spune că și firea înconjurătoare cunoaște, în starea ei paradiziacă, o stare de lumină și de desăvîrșire și de armonie, dar, ca și la primul om, o stare neconsolidată definitiv. Armonia și frumusețea împodobeau natura în stadiul ei paradiziac, dar acestea erau fragede și trebuiau consolidate. Și această consolidare nu și-o putea cîștiga ea singură, ci numai prin și în unire cu omul, căci omului îi încredințase Logosul misiunea de a lucra mai departe pentru înfrumusețarea și consolidarea armoniei dintre făpturi. El, cu ajutorul Harului divin, trebuia să se consolideze pe sine în stare de desăvîrșire deplină și consolidîndu-se pe sine, consolida întreaga fire creată, pe care o purta calitativ în trupul său. Prin om, firea înconjurătoare trebuia să rămînă constant, în modul cel mai deplin, o revelație a Divinității, o teofanie, o oglindă ce reflectează măreția și lucrarea lui Dumnezeu în lume.

Căderea lui Adam însă a atras asupra firii înconjurătoare consecințe destul de dezastruoase. Păcatul lui Adam desființează paradisul, adică natura primordială, introduce dezarmonia între viețuitoare, face că pămîntul să crească spini și pălămidă. Suferința și urîțenia, urmări ale păcatului strămoșesc, se substituie frumuseții și armoniei ce împodobeau natura în stadiul ei paradiziac. Natura cade pradă luptei dintre contrarii ; suferințele și bolile necruțătoare lovesc și desfigurează toate făpturile mîinilor Creatorului. Imperfecțiunea și dezordinea iau locul perfecțiunii și ordinii care încununau, odinioară, natura întreagă.

Ființa omului și întreaga zidire nu mai participă ca înainte la plenitudinea vieții divine, însă nu încetează de a exista. De acum înainte duce o existență lipsită de conținut, adică de plenitudine de viață și de sens. Intreaga creațiune este ca o coaje, căreia îi lipsește tocmai miezul, partea esențială a ființei sale. Existența creaturii după păcatul strămoșesc este o existență ruptă de izvorul vieții.[4] «Lumea nu este o realitate a cărei

1. Sfîntul Ipolit, *In Sancta Theophania*, VIII, P.G., 10, col. 860 B.
2. Idem, *op. cit.*, IX, P.G., 10, col. 860 B.
3. M. Lot Borodine, *Doctrine de la Déification dans l'Église grecque*, P. I, art. în rev. *Histoire d. Rel.*, XLIII. 1, Paris, 1935, t. CV, p. 23.
4. Georges Florovsky, *L'Idée de la création dans la Philosophie chrétienne*, art. în rev. *Logos*, revue internationale de synthèse orthodoxe, I-ère année, 1, București, 1928, p. 8 : «On peut définir la créature — une réalité qui n-a pas sa raison d'être en elle même, qui ne peut pas exister du tout, qui ne peut passer à l'existence, par elle-même, qui demande

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

esență implică existența». [5] Natura există obiectiv, dar ca o realitate creată și dependentă de Creatorul său. Deși este creată, este totuși liberă în acțiunile sale. Așa că Dumnezeu nu împiedică cu nimic mersul creațiunii. Natura a putut așa dar să-și întoarcă fața de la Creatorul și Proniatorul său.

Pe altă parte intimitatea dintre om și firea înconjurătoare este deopotrivă ruptă de păcat și în locul prieteniei apare vrăjmășia și revoltele naturii ca protest în fața acestei stări de fapt. Natura se revoltă împotriva omului, fiindcă «îndată ce se profanează, pîngărește și lumea odată cu el, căreia îi impune o *folosință sacrilegă*». [6] Se ridică contra conducătorului ei, fiindcă «creațiunea e nevinovată de aceste greșeli prin care *i se face silă*». [7] Ea este curată și sfîntă, ca una ce a ieșit din mîinile Creatorului. În urma păcatului strămoșesc firea creată se depărtează de om, se întunecă și rezistă cu tenacitate tuturor acțiunilor omului. «Între ea și noi se stabilește o luptă, care-i urmează păcatului». [8]

Firea înconjurătoare nu-i mai revelează omului măreția și lucrarea lui Dumnezeu, ci, dimpotrivă, îi ascunde pe Dumnezeu după stihiile sale, iar pe noi ne lipește și mai mult de pămînt. Ne cufundă tot mai adînc în creatural și ne împăienjenește ochii ca să nu mai putem privi spre cer. Prin greșala noastră am separat-o de Creatorul și izvorul existenței sale, dar și ea la rîndul ei ne rupe și mai mult de efluviul vieții divine.

Ceea ce a survenit în firea umană datorită nesocotirii poruncii lui Dumnezeu, era natural să aibă repercusiuni și în ansamblul întregei firi pe care omul o sintetiza în sine. Datorită păcatului strămoșesc, odată cu omul s-a alterat profund, s-a înrăit și s-a degenerat și firea înconjurătoare lui, adevăr susținut de Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, [9] de părinții și scriitorii bisericești, precum și de o bogată literatură din domeniul istoriei religiilor.

Relația dintre om și firea înconjurătoare este evidentă și categorică. [10] Omul credincios nu se poate realiza pe sine ca chip vrednic al lui Dumnezeu, decît în relație cu Dumnezeu, cu semenii săi și cu întreaga fire înconjurătore.

Omul cel nou adus de Domnul nostru Iisus Hristos avea nevoie deopotrivă de o natură înnoită și inundată de Harul divin. De aceea firea înconjurătoare trebuia să fie restabilită și ea în starea originală; trebuia să fie recreată și restabilită în relația cu izvorul vieții divine. Hristos

---

un autre pour exister, qui a été commencée, mais qui n'a pas de fin, ni par elle-même, ni par Dieu».

5. Idem, *op. cit.*, p. 10.

6. Jean Daniélou, *Le signe du Temple,* cap. *Le Temple cosmique,* Paris, éd. Gallimard, 1942, pp. 12-13.

7. *Ibidem.*

8. *Ibidem.*

9. Vezi *Facere III* 18; *Romani* VIII, 19-22.

10. Pawel Florenskij, *Der Pheiler und die Grundfeste der Wahrheit,* în *«Oestliches Christentum»,* herausgegeben von Nicolai Bubnoff und Hans Ehrenberg, Dokumente, II, Philosophie C. H, Becksahe Verlagsbuchhandlung, München, 1925, p. 120: Der Mensch ist durch seinen Körper mit allem Freische verbunden und dieses Band ist so eng, dass das Shicksal des Menschen und das Schicksal der gesamten Kreatur unzertrenlich sind».

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

a venit la noi, ca să facă părtaș la viața divină nu numai pe om, ci în întreaga natură în care omul trăiește și își îndeplinește misiunea lui ca om și chip al lui Dumnezeu. Nașterea după trup a Fiului lui Dumnezeu este începutul mîntuirii, al restabilirii și reînnoirii întregii firi umane pe care Adam o strîmbase și o învechise. Botezul Domnului marchează însă începutul restabilirii și înnoirii întregii zidiri a lui Dumnezeu. Această purificare și îndreptare a întregii creații ține, ca și îndreptarea firii omenești, tot de Hristos în mod deosebit, fiindcă Logosul este Cel care a creat totul și poartă în Sine ca într-un focar, rațiunile tuturor lucrurilor. [11] Din acest focar își trag toate creaturile rațiunile lor — acei λόγοι — de existență. Hristos venind în mijlocul cosmosului nu vine la ceva străin Lui, ci vine la acele rațiuni, λόγοι, pe care El le-a semănat dintru început în creaturi. Și prin acești λόγοι, creaturile intră în contact cu Divinitatea. [12] Această lucrare de întinerire a naturii nu aparține, desigur, exclusiv Logosului, după cum nici actul creației, ci este opera comună a Sfintei Treimi, adusă la expresie în mod special de Logos, persoana a doua a Sfintei Treimi și desăvîrșită de Sfîntul Duh. [13]

2. HRISTOS ÎN MIJLOCUL FIRII ÎNCONJURĂTOARE

Potrivit învățăturii Sfintei noastre Biserici, Logosul lui Dumnezeu, prin întruparea Sa, s-a situat în centrul umanității și de acolo răspîndește raze de lumină și de viață în toată firea omenească. Domnul nostru Iisus Hristos revarsă prin firea Sa omenească îndumnezeită plenitudinea Harului asupra tuturor fiilor lui Adam. Botezîndu-Se pentru noi în apele Iordanului, izvorul vieții apare în centrul tuturor creaturilor. Din mijlocul firii Logosul Tatălui, înomenit și botezat pentru noi, pulsează sîngele vieții în toate lucrurile și ființele mîinilor Sale. Vine la Iordan, ca să dea viață, lumină și ajutor creaturilor Sale, căci Dumnezeu nu a socotit să lase creatura Sa fără ajutor, nici să lase pradă pericolului separării de Sine, spune Sfîntul Grigore Teologul. [14] Prin botez, Hristos apropie de Sine firea care se înstrăinase de la fața Lui, firea care se întunecase și se sărăcise de viață. Apare în mijlocul firii, ca să și-o apropie de Sine. Căci separarea de izvorul vieții înseamnă slăbire, și moarte chiar, cînd această îndepărtare de sursa de existență persistă.

Arătarea lui Dumnezeu în mijlocul firii este un act de condescendență, de micșorare de Sine, ca și coborîrea Lui în mijlocul unității prin înomenirea Sa. Este un act de chenoză ca firea să nu fie mistuită de focul Dumnezeirii. Hristos în mijlocul firii este focul ce încălzește și purifică firea întreagă a apelor. Deși este foc, El totuși nu topește stihiile fiindcă nu vine ca un stăpîn, ci ca un rob. Și aceasta din cauza dragostei sale

11. V. Lossky, *Essai sur la Théologie Mystique de L'Église d'Orient*, Paris, Aubier, Édition Montaigne, 1944, p. 94.
12. *Ibidem.*
13. Idem, *op. cit.*, pp. 95-96.
14. Sfîntul Grigore de Nazianz, Or. XL, *In Sanctum Baptisma*, 7, P.G., 36, col. 365 C.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

curate față de ființele și viețuitoarele pe care El însuși dintru început le-a creat. [15]

Prezența lui Hristos este simțită din plin de întreaga fire, deși Logosul vine în chip de rob. Simțind prezența Creatorului ei, firea pe de o parte se înspăimîntă și se cutremură, iar pe de alta tresaltă de bucurie că Izvorul vieții a izvorît în mijlocul ei. Este ceea ce se întîmplă cu firea umană, care încearcă sentimente de teamă, dar și de bucurie, atunci cînd îngerul Gavriil vestește Sfintei Fecioare Maria zămislirea și nașterea după trup a Fiului lui Dumnezeu dintr-însa. Sfinții Părinți, scriitorii și imnologii bisericești în pagini de o aleasă ținută literară și filozofică și de o adîncime și o consistență dogmatică neîntrecută pînă azi, zugrăvesc cît se poate de viu natura care simte în sînul ei prezența lui Hristos și prezența Duhului Sfînt. «Apele Te-au cunoscut Dumnezeule, zice Sfîntul Sofronie, episcopul Ierusalimului, Te-au cunoscut și s-au temut. Iordanul s-a întors înapoi văzînd focul Dumnezeirii coborînd trupește și intrînd în el. Iordanul s-a întors înapoi văzînd Duhul Sfînt, pogorîndu-se în chip de porumbel și zburînd împrejurul Tău. Iordanul s-a întors înapoi văzînd pe Cel nevăzut, făcîndu-se văzut, pe Creatorul întrupat, pe Stăpînul în chip de rob. Și munții au săltat privind pe Dumnezeu în trup». [16]

Întrebînd marea și Iordanul: «Ce-ți este ție, mare, că ai fugit și tu, Iordane, că te-au întors înapoi (Ps. 113, 5) ?», ele răspunzînd zic: «Am văzut pe Creatorul tuturor în chip de rob». [17] De aceea «Iordanul nu îndrăznește să se apropie» [18] de Stăpînul său. El își «desparte și oprește curgerea apelor sale, văzînd pe Stăpînul botezîndu-Se». [19] Apele îi fac loc Stăpînului lor să se așeze în mijlocul lor ca să le sfințească. Este ceea ce s-a întîmplat cu prilejul trecerii poporului evreu prin Marea Roșie, cînd apele s-au despărțit în două, iar copiii lui Israel au trecut prin mijlocul mării ca pe uscat. [20] Apele Iordanului se despică în două ca pe vremea lui Iosua, cînd preoții au trecut cu chivotul legii prin mijlocul Iordanului, ca pe uscat, [21] primind și privind în sînul lor pe Hristos care Se botează pentru mîntuirea neamului omenesc și pentru sfințirea firii apelor.

Firea tresaltă de bucurie cînd Creatorul își face apariția în mijlocul ei. «Rîu al Iordanului, însoțește-te cu mine (zice Ioan Botezătorul) și saltă, dănțuiește și tresaltă cu mine, cu bucurie, căci Creatorul tău cu

15. G. Florovsky, *op. cit.*, p. 5.

16. Sfîntul Sofronie, episcopul Ierusalimului, *Oratio,* P.G., 87, col. 4004 CD; vezi și *Rînduiala sfințirii Apei celei Mari,* la Botezul Domnului nostru Iisus Hristos, în *«Evhologiu Bogat,* ed. III, București, Tip. Cărților Bisericești, 1910, p. 101.

17. Sfîntul Ipolit, *op. cit.*, II, P.G., 10, col. 853 B.

18. Idem, *op. cit.*, IV, P.G., 10, col. 856 C.

19. *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari,* în *Evhologiu bogat...*, p. 92.

20. *Exod* IV, 21-22.

21. *Iosua* II, 13-16.

22. Sfîntul Grigore, episcop de Antiohia, *Sermo* I, *De Baptismo Domini nostri Iesu Christi,* 2, P.G., 88, col. 1869 A: «Jordanis fluvius comitare mecum, et simul exulta et commove vigilanter vertigines quemadmodum exultationes: tuus enim opifex assistet (assitit, n.n.) tibi cum corpore». Vezi și Sfîntul Grigore Taumaturgul, Hom. IV, *In Sancta Theophania,* P.G., 10, col. 1184 C.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

trup omenesc stă în fața ta». [22] Și Iordanul are motive să se bucure, căci este o deosebire fundamentală între oprirea cursului său pentru trecerea chivotului legii cu întregul popor al lui Israel spre Ierihon și cufundarea în apele sale a Aceluia care este Ziditorul său. Sfîntul Grigore de Antiohia remarcă această nuanță semnificativă, pentru înțelegerea înnoirii și sfințirii apelor, prin cuvintele: «Ai văzut pe Israil trecînd prin tine și despărțind apele tale și ai stat privind trecerea poporului. Acum însă ele se varsă și curg mai puternic și înconjoară picioarele și mîinile Lui imaculate». [23]

De aceea, «munții au tresăltat văzînd pe Dumnezeu întrupat și norii au dat glas mirîndu-se de Cel ce a venit lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat». [24] Sfîntul Grigore Taumaturgul și Sfîntul Grigore de Antiohia invită firea să întîmpine pe Cel ce se îndreaptă spre Iordan: «Munți și coline, văi și izvoare, mări și fluvii, binecuvîntați pe Domnul care se îndreaptă spre fluviul Iordan, căci El însuși trimite, prin aceste ape, sfințire tuturor apelor». [25]

Domnul nostru Iisus Hristos Se botează în mijlocul firii ca să acorde o deosebită importanță creației Sale. Venirea lui Hristos în împrejurimile Iordanului ne face cunoscute realitatea, sensul și valoarea creațiunii mîinilor lui Dumnezeu: «Lumea există real în temeiul ei divin, întrucît ființa sa este o ființă în absolut». [26] Firea există real, dar dependentă de Creatorul ei în care își are rațiunea existenței sale. Și ea cunoaște o plenitudine de viață numai dacă rămîne sub umbrirea și lucrarea energiilor divine necreate. Acest lucru este arătat la botezul Domnului, atît de fiul lui Dumnezeu care intră în mijlocul firii apelor, cît și de firea însăși care

---

23. Sfîntul Grigore, episcop de Antiohia, *op. cit.*, col. 1869 AB: «Vidisti Israel per te transeuntum et dividentem tuas aquas, et stetisti populi exspectans transitum; nunc autem effundere validius et fluere et circumsepire immaculatis membris ejus»; vezi și Sfîntul Grigore Taumaturgul, *In Sancta Theophania sive de Christi baptismo*, P.G., **10**, col. 1184 C: „εἶδες ποτὲ τὸν Ἰσραὴλ διὰ σοῦ παρεχόμενον καὶ μερίσας τὰ ὕδατα, ἕστης τοῦ λαοῦ περιμένων τὴν πάροδον· νῦν δὲ διαχύθητι σφοδρότερον, καὶ ῥεῦσον σχολαιότερον, καὶ περιπλάκηθι τοῖς ἀχράντοις μέλεσι τοῦ καὶ τότε τοὺς Ἰουδαίους [ἀλ. Ἑβραίους] διαπορθμεύσαντος". Asemănarea este evidentă, de aceea socotim că Sfîntul Grigore de Antiohia s-a inspirat substanțial, în cele două Omilii ale sale, despre botezul lui Hristos, din omilia *In Sancta Theophania* a Sfîntului Grigore Taumaturgul. Sfîntul Grigore de Antiohia își păstrează totuși originalitatea, întrucît adîncește și nuanțează ideile Sfîntului Grigore Taumaturgul. Și acest lucru se vede cu prisosință dacă confruntăm cele două omilii ale Sfîntului Grigore de Antiohia, cu omilia Sfîntului Grigore Taumaturgul. A se vedea deci: Sfîntul Grigore Taumaturgul, Hom. IV, *In Sancta Theophania*, P.G., 10, col. 1177C-1189 A, și Sfîntul Grigore, episcop de Antiohia (sec. VI): a) *Sermo de Baptismo Domini nostri Iesu Christi*, P.G., 88, col. 1865 A-1872 A; b) *Baptismo Christi*, Sermo II, in illa verba: «Hic est Filius Meus dilectus, in quo mihi bene complacui», P.G., 88, col. 1872-1884 A.

24. *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari..., Evhologiu bogat...*, p. 101; vezi și sursa rugăciunii la Sfîntul Sofronie, episcopul Ierusalimului, *Oratio*, P. G., 87, col. 4004 D: „καὶ τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν, θεὸν ἐν σαρκὶ καθορῶντα, καὶ νέφελαι φωνὴν ἔδωκαν, θαυμάζουσαι τὸν παραγενόμενον, φῶς ἐκ φωτός, θεὸς ἀληθινόν, ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ. Δεσποτικὴν πανήγυριν σήμερον ἐν τῷ Ἰορδανῇ ὁρῶμεν,..."

25. Sfîntul Grigore Taumaturgul, *op. cit.*, P.G., 10, col. 1184 CD; Sfîntul Grigorie de Antiohia, Sermo I, *De Baptismo Christi*, 2, P.G., 88, col. 1869 B.

26. S. Bulgakov, *Kosmodizee*, în *Oestliches Christentum*, herausgegeben von Bubnoff und Hans Ehrenberg, Dokumente, II, Philosophie, München, 1925, p. 198.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

tresaltă, cutremurîndu-se și bucurîndu-se în același timp, simțind pe Logosul întrupat, în mijlocul ei.

Prin faptul că vine în sînul lor, Dumnezeu nu tulbură, însă, cu nimic legile de dezvoltare a creaturilor, «nu aruncă nici un fulger asupra lumii și nu o adoarme cu bubuitul tunetului, cum și-o reprezentau păgînii».[27] Nici o dezordine și nici o revoltă din partea naturii nu se observă cu prilejul botezului. Ci dimpotrivă o armonie desăvîrșită cuprinde întreaga fire. Ea se regăsește în atmosfera de armonie de altădată cu Dumnezeu, Ziditorul ei, și cu omul, înfrumusețătorul și glasul ei către cel Atotputernic, întrucît Hristos este Dumnezeu adevărat și om adevărat. De aceea vine El în chipul robului,[28] ca să împace pe om cu natura în care el viețuiește. Era necesară ștergerea ostilității dintre ei și restabilirea armoniei universale care îi îmbrățișa în starea paradiziacă.[29] Firea trebuia să fie restabilită în starea ei originară, și pusă iarăși în legătură directă cu Izvorul vieții. Dar nu de un simplu om, ci de Dumnezeu-Omul, căci numai Acesta putea s-o îndrepte și s-o vivifice.

Mergerea lui Hristos în sînul naturii ne arată că aceasta din urmă are sens numai întrucît există pentru om, căci ca om vine Dumnezeu în cuprinsul ei. Omul avea nevoie de ea, nu Dumnezeu, care n-are nevoie de relație cu nimeni și cu nimic din afara Sa. Ni se relevă împletirea strînsă dintre om și ansamblul întregii creații, deoarece natura privește, bucurîndu-se, cum Dumnezeu, ca om, se curățește în Iordan pentru om și pentru ea. Se arată pe de o parte că omul are nevoie de lume, iar pe de altă parte cum și natura are nevoie de om. O interesează curățirea și sfințirea omului, întrucît tresaltă de bucurie privind pe Cel ce Se botează. Nu putea deslipi pe om de natură, deoarece acesta trăiește în cadrul ei, dar nici firea de om, căci în cazul acesta ea își pierde rostul pentru care există, nemaiavînd pe om ca centru al ei. Există o interdependență psihofizică între macrocosm și microcosm, ««între macroorganismul cosmic și microorganismul rezultat al celui dintîi».

Deci, săvîrșirea botezului Domnului în mijlocul firii ne arată limpede că Hristos a cinstit în mod deosebit creatura Sa în hotărele căreia El a poposit: o arată ca fiind opera mîinilor Sale,[30] existînd real, dar avîndu-și sursa în Logosul care a adus-o la existență. Sfinții Părinți și scriitorii bisericești, consecvenți învățăturii lui Hristos, subliniază și vădesc în scrisul și viața lor, importanța primordială și nepieritoare a creației lui Dumnezeu alături de dogma despre Sfînta Treime, de dogma despre Întruparea Logosului și îndumnezeirea firii umane, de dogma despre Purcederea Duhului Sfînt și trimiterea Lui în lume.[31] Firea creată este un

27. Florenskij, *op. cit.*, p. 126.

28. Florenskij, *op. cit.*, p. 126.

29. Idem, *op. cit.*, p. 116: «In den Menschen ist keine Realität, welche ein Böses wäre; aber die falsche Benützung der kräfte und Fähigkeiten, d.h. die Umkehrung der Realitätordnung, ist ein Böses; dagegen besteht die Integritätskeuschheit nach dem Worte des hl. Ambrosius von Mediolanum, «in der unverletzten», «in der ungeschädigten Natur»; «pudor virginis est intemerata natura».

30. S. Bulgakow, *Kosmosdizee...*, p. 195.

31. Florenskij, *op. cit.*, p. 148: «Dar Dogma der Wesenseinheit der Trinität, die Idee der Vergottung des Fleisches, die Forderungen des Asketentums, die Erwartung des

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

act al iubirii lui Dumnezeu, întrucît iubirea Lui care străbate existența este un act creator și menținător al vieții, al unității și al ființei.[32] Și tot El ține, cum arată taina Botezului Domnului, și restabilirea și înnoirea ei, căci Creatorul, Izvorul a tot binele, nu lasă să piară ceea ce El a creat. Deci Logosul Tatălui, prin întruparea Sa, pune început restabilirii și reînnoirii firii umane, iar prin batezul Său ca om, în sînul firii create, inițiază în mod expres procesul de îndreptare, purificare, înnoire și sfințire a firii înconjurătoare omului, săvîrșind în felul acesta reabilitarea în starea primordială a întregului cosmos. Nașterea și Botezul Domnului ne arată că Fiul lui Dumnezeu săvîrșește *ca om și Fiu adevărat după fire al Tatălui această îndreptare* și sfințire a firii omenești și a naturii întregi. Ca restaurator al umanității, Hristos este Noul Adam, iar ca îndreptător al întregii zidiri este Creatorul din nou al lumii, sau, mai bine zis, Recreatorul firii învechite, «noul Noe», după expresia Sfîntului Grigore Taumaturgul.[33]

3. RESTABILIREA, ÎNNOIREA ȘI SFINȚIREA COSMOSULUI PRIN BOTEZUL DOMNULUI

În chip tainic, Cel ce se botează în Iordan, iluminează cu razele Sale întregul Cosmos: soarele, luna, stelele, cu razele lor strălucitoare, și luminează și înfrumusețează lumea.[34] «Astăzi se luminează cu făclii de sus toată făptura».[35] Creatura este iluminată[36] în întreaga ei ființă, căci este luminată de Dumnezeu nu din afara ei, ci din mijlocul ei însăși. Din centrul ei, pleacă razele de lumină ale Logosului, asupra tuturor creaturilor, deoarece tot din mijlocul ei venise și pervertirea și întunecarea ei de către primul om, căruia Creatorul îi hotărîse rolul de înfrumusețător și îndumnezeitor al universului creat de El.[37] Lumina care a cuprins ansamblul naturii cu prilejul Botezului și despre care cugetarea patristică — răsăriteană îndeosebi — dă mărturii foarte bogate, este o lumină divină ce transfigurează integral universul, căci nici o piedică nu i se mai poate opune, cum s-ar întîmpla cu lumina creată, care este împiedicată în acțiunea ei de opacitatea spațiilor și a lucrurilor.

Trösters un die Anerkennung der vorweltlichen, unvergänglichen Bedeutung der Kreatur — das sind die Leitmotive des dogmatischen Systemus des Athanasius, welche so eng mit einander verwachsen sind, dass man Keines vernehmen kann, ohne darin alle übrigen zu entdecken».

32. Idem, *op. cit.*, p. 136.

33. Sfîntul Grigore Taumaturgul, *op. cit.*, P.G., 10, col. 1188 C.

34. Sfîntul Sofronie, episcopul Ierusalimului, *Oratio*, P.G., 87, col. 4004 A; vezi și *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari*, rugăciune de sfințire, în *Evhologiu bogat*, p. 100.

35. *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari*, rugăciune de sfințire, în *Evhologiu bogat*, pagina 101.

36. Sfîntul Grigore, episcop de Antiohia, *De Baptismo Christi*, Sermo II, P.G., 88, col. 1876 D: „... ὁ παρὰ τοῦ βαπτιστοῦ βαπτισθείς, καὶ φωτίσας τὴν κτίσιν", vezi idem, *ibidem*, col. 1880 A; cf. Sfîntul Grigore Taumaturgul, *op. cit.*, P.G., 10, col. 1180 C.

37. Vl. Lossky, *op. cit.*, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Umbra și întunericul care cuprinsese cele create sînt înlăturate [38] de Soarele-Hristos care răsare în centrul ei. Domnia și tirania diavolului sînt îndepărtate. «Prezența lui Hristos la Iordan, zice episcopul Severin de Gabala, este eliberarea întregului cosmos» [39] și strălucirea creației cu Lumina lui Hristos. Căci adevărul te face liber, te slobozește din chinurile ignoranței și neliniștei și pe căile de lumină și de viață ale Creatorului te îndreaptă. Așa este cazul și cu firea care primește pe dătătorul de lumină în interiorul său.

«Focul Dumnezeirii pogorînd trupește» și intrînd în Iordan, [40] este pieire demonilor și zdrobire capetelor balaurilor. [41] Alungă demonii și reînvie natura la o viață nouă. Și aceasta, datorită energiilor divine necreate, pe care Duhul Sfînt pogorît în chip de porumbel le revarsă asupra «firii apelor», adică asupra firii întregi.

Energiile divine necreate, străbătînd «firea apelor», o purifică, [42] tăind din rădăcini seceta ce o cuprinse, ca apoi s-o unească cu Izvorul vieții. Acestea aduc pacea, liniștea, armonia și căldura care, nimicind frigul aducător de moarte, dă viață [43] întregului univers. Viața alungă moartea fiindcă lumina a asediat întunericul și slugile lui. Totul se îmbracă în lumină și veselie și se umple cu viață, căci întreaga creație participă la viața Creatorului.

Firea înconjurătoare nu numai că este ridicată la o viață nouă prin faptul că Focul dumnezeesc o străbate cu energiile sale de la un cap pînă la altul, în înălțime și în adîncime, ci ea este și reînnoită ființial, întrucît veșmîntul cel învechit și întinat al ei este ars și înlocuit cu unul luminos vrednic de Domnul Slavei. Este reînnoită și sfințită de riurile Harului divin pe care Duhul Sfînt le revarsă asupra apelor. În acest sens, Sfîntul Sofronie zice: «Astăzi, întreaga făptură cu curgeri tainice este irigată». [44] Taină mare se arată ochilor, căci «izvorul îmbracă rîul» [45] notează Sfîntul Proclu.

Domnul nostru Iisus Hristos, prin faptul că se coboară în apă, El care era străin de orice pată, sfințește Iordanul [46] și odată cu aceasta El sfințește toată firea apelor. [47] Sfințind «repejunile Iordanului», [48] sfințește izvoarele, riurile și mările care întreține viața plantelor, animalelor și a oamenilor. Sfințește, cu alte cuvinte, mediul în care omul se naște, crește,

38. Sfîntul Sofronie, episcopul Ierusalimului, *op. cit.*, P.G., 87, col. 4004 B.
39. Severian, episcop de Gabala, *Oratio in Dei Apparitionem*, I, P.G., 87, col. 17 A.
40. *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari*, Rugăciune de sfințire, *Evhologiu bogat*, p. 101.
41. Cf. idem, *ibidem*, p. 103.
42. Cf. Eusebiu de Cezareea, *Operis de Theophania Fragmenta*, V, 40, P.G., 24, col. 628 A.
43. Frigul este caracteristica demonului, deoarece este semănător de moarte pentru făpturi. Vezi Lossky, *op. cit.*, p. 223.
44. Sfîntul Sofronie, episcopul Ierusalimului, *op. cit.*, P.G., 87, col. 4004 A; vezi și *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari*, în *Evhologiu bogat*, p. 100.
45. Sfîntul Proclu, episcop de Constantinopole, *In Sancta Theophania*, I, P.G., col. 757 D.
46. Sfîntul Grigore de Nazianz, Or. XXXIX. *In Sancta Lumina*, 15, P.G., 36, col. 352 B.
47. Sfîntul Ioan Hrisostom, *Cuvînt la Sfintele Paști*, în *Cuvîntări la praznice împărătești*, trad. de Pr. D. Fecioru, București, Tip. Cărților Bisericești, 1942, p. 222.
48. *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari*, în *Evhologiu bogat*, p. 103.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

și se dezvoltă. Acum, prin Domnul Hristos, care se botează, și prin Duhul Sfînt care se pogoară asupra Lui, «vasele de apă s-au umplut, izvoare și fîntîni, rîuri și lacuri sînt receptacole ale Duhului, firea apelor se înalță la cinstea cea mare».[49] Apele își recapătă demnitatea lor primordială de purtătoare ale energiilor divine necreate. Prin ele, energiile Duhului Sfînt susțin, înfrumusețează și perfecționează creatura. Apa inundată de valurile lucrărilor divine întreține viața cosmosului și îl transfigurează progresiv spre a arăta omului din ce în ce mai clar pe Creatorul lor și al lui.

Sfințirea apelor înseamnă participarea firii întregi, prin om, la plenitudinea de viață a Dumnezeirii și în cazul de față prin Dumnezeu-Omul, Iisus Hristos. Firea sfințită simte o revărsare de viață asupra sa. «Și lumea de veselie s-a umplut», zice o rugăciune de la Sfințirea Apei la Bobotează.[50] Hristos Se botează «ca să ofere și apelor Harul sfințitor»,[51] adică bogăția vieții divine tuturor creaturilor mîinilor Sale.

Și fiindcă sfințirea apelor însemnează desfășurarea vieții neîmputinate a Duhului Sfînt asupra întregii creaturi, prin faptul că apa purtătoare a energiilor divine alimentează viața tuturor viețuitoarelor pe pămînt, putem spune că Botezul Domnului în apa Iordanului restaurează apa în rolul ei primordial de generatoare și întreținătoare a vieții pe pămînt, rol pe care și-l stricase odată cu păcatul strămoșesc. Această teză că apa a fost generatoare veiții pe pămînt, este susținută de cugetarea patristică care afirmă că Duhul lui Dumnezeu, purtîndu-se pe deasupra apelor, alimenta apa cu germenii vieții, iar apa străbătută de energiile de viață făcătoare ale Duhului Sfînt, alimenta toată creația.[52] Căzînd primul om, care făcea legătura dintre făpturi și Divinitate, cade și firea, întrucît energiile divine încetează să se mai reverse prin om asupra ei. Apa încetează să mai fie izvorîtoare de viață cosmosului întreg.

Restaurarea apei în funcția ei originară de generatoare și susținătoare a vieții cosmosului este împlinită pe de o parte de Logosul întrupat care Se botează în apele Iordanului, iar pe de altă parte de Duhul Sfînt care vine deasupra apelor.[53] Se cerea să fie restabilită în starea ei primordială de către Dumnezeu-Omul, fiindcă omul fusese cel care o secătuise de viața pe care i-o imprimase Duhul Sfînt, care se purta la început pe deasupra ei (Gen. I, 2). Prin mîinile întinate ale lui Adam, puterea de viață a apelor scăzuse, fiindcă lucrările Duhului rămaseseră inactive. Dar prin membrele imaculate ale trupului lui Hristos, care sînt scăldate de apele Iordanului,[54] sfințirea și viața pătrund în firea apelor, remarcă

49. Sfîntul Teodor Studitul, *In vigiliam sive stationem Luminum*, 8, P.G., 99, col. 708 D.

50. *Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari*, în *Evhologiu bogat*, p. 101.

51. Sfîntul Proclu, episcop de Constantinopol, *op. cit.*, 3, P.G., 65, col. 760 D.

52. Sfîntul Teofil de Antiohia, *Către Autolic*, II, 13; cf. și 1, 5, 7, «ed. Otto», VIII, p. 94; vezi și Sfîntul Ioan Gură de Aur, care crede că expresia «Duhul se purta pe deasupra apelor este Duhul Sfînt»; vezi și Sfîntul Teofil de Antiohia, *Către Autolic*, Sfînt; *Omilia III, la Geneză*, cap. I, Migne, P.G., 53, col. 33.

53. Sfîntul Teodor Studitul, *op. cit.*, 8, P.G., 99, col. 708 D.

54. Sfîntul Grigore, episcop de Antiohia, *De Baptismo Christi*, Sermo I, 2, P.G., 88, col. 1869 A.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Severian, episcop de Gabala.[55] Dacă prin vechiul Adam apele, și prin ele întreaga fire, au suferit stricăciunea și moartea, prin noul Adam, ele cunosc o înnoire și o revărsare harică de viață nouă.[56]

Această reînnoire și reașezare a apei ține deopotrivă și de Duhul Sfînt, persoana a treia a Sfintei Treimi, care se pogoară deasupra Iordanului, datorită legăturii intime dintre ape și Duhul Sfînt din starea paradiziacă.[57] Căci Duhul Sfînt care Se pogoară în chip de porumbel asupra lui Hristos, și asupra apelor în care Se botează Acesta, este Duhul ce se purta pe deasupra apelor la început (Gen. I, 2).[58] Este Sfîntul Duh care a dat viață apelor ca să le facă generatoare de viață, zice Sfîntul Efrem Sirul.[59] Separațiunea dintre apă și energiile divine necreate ale Duhului Sfînt, trebuia înlăturată, căci altfel firea ar fi fost condamnată pentru totdeauna la pieire. Ori Dumnezeu-Tatăl, Creatorul, nu lasă să piară făptura mîinilor Sale, căci ce-a adus la existență nu se mai întoarce niciodată în neant și de aceea trimite pe Duhul Său să reînvie natura, prin reînnoirea și sfințirea apelor.

Duhul Sfînt se unește iarăși cu apa și o înzestrează cu energiile vivificatoare ale sale. O curățește de impurități și o face izvor de viață pentru creația întreagă. Iar dacă în starea paradiziacă apa unită cu energiile de viață făcătoare ale Duhului Sfînt iriga paradisul, adică firea ieșită atunci din mîinile Creatorului, genera și întreținea viața plantelor și a animalelor, prin Botezul Domnului, aceeași apă, însă reînnoită și unită cu Același Duh Sfînt, nu numai că oferă mai multă viață lumii, ci ea o și regenerează integral și o întinerește ființial. Duhul vine peste ape ca să întinerească ceea ce se învechise și se stricase.

Desigur, înnoirea și sfințirea apelor este opera întregii Sfinte Treimi, căci toate persoanele treimice s-au arătat apelor, iar Duhul care a infuzat firea apelor cu energiile divine este Duhul Tatălui și Chipul Fiului. Toate persoanele Sfintei Treimi participă la acest act de înnoire a firii create, fiindcă în fiecare act sau lucrare a unei persoane divine sînt prezente și celelalte două,[60] datorită faptului că toate trei ipostaziază aceeași ființă

55. Severian, episcop de Gabala, *op. cit.*, VII, P.G., 65, col. 20 C: «Σήμερον γάρ, ἀδελφοί, σήμερον τὴν διὰ τῶν ὑδάτων ὑπῆλθεν οἰκονομίαν. Οὐκ ἐκ τῶν ὑδάτων ἁγιαζόμενος ἀλλὰ τοῖς ὕδασι τὸν ἁγιασμὸν παρεχόμενος».

56. Cf. Sfîntul Grigore, episcop de Antiohia, *De Baptismo Christi*, Sermo I, 2, P.G., 65, col. 1869 B.

57. Sfîntul Ipolit, *op. cit.*, VIII, P.G., 10, col. 860 B: „τοῦτο δέ ἐστιν τὸ ὕδωρ τὸ πνεῦμα κοινωνοῦν, δι' οὗ παράδεισος ποτίζεται...».

58. Vezi Origen, Περὶ Ἀρχῶν I, 3, 3, P.G., 11, col. 148 AB: «Duhul ce se purta pe deasupra apelor este Duhul Sfînt»; vezi și Sfîntul Teofil de Antiohia, *Către Autolic*, 2, 13, P.G., 6, col. 1073; vezi și Sfîntul Efrem Sirul, la K. Smoronski, în *Biblica*, ed. Pont. Inst. Bibl. Romae, vol. 6, 1925, catena 117, p. 280.

59. K. Smoronski, *op. cit.*, p. 280; vezi și Optatus de Mileve, *De schismate Donatistarum*, liber V, 2, P.L., 11, col. 1048 A.

60. Vezi Vl. Lossky, *op. cit.*, p. 60: «Le Verbe et L'Esprit, deux rayons d'un même soleil ou «plutôt deux soleils nouveaux» (S. Gr. de Naz., Or. XXXI, 32, P.G., 36, col. 169 B), sont inséparables dans leur action manifestatrice du Père et pourtant, ineffablement distincts, comme deux personnes procédant du même père; *ibidem*, p. 155; *ibidem*, p. 95: «Saint Irénée appelle le Fils et l'Esprit «Les deux mains de Dieu» (C. Haer., IV, praef., P.G., VII, col. 975 B).

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

divină. Participă cîtreștrele persoanele divine la opera de reînoire a apelor și a firii înconjurătoare, căci energiile divine care străbat apele sînt comune celor trei persoane ale Sfintei Treimi.[61] Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh restaurează, înfrumusețează natura și îmbogățesc apele cu rîurile vieții, deoarece toți trei au creat lumea.[62] Creația lumii de către Persoanele Sfintei Treimi este un act de iubire,[63] de plenitudine, de bunătate, dar și reînnoirea creaturii și a apelor ce o alimentează este tot un act de iubire și bunătate a Persoanelor Sfintei Treimi,[64] întrucît Fiul și Duhul Sfînt apar în mijlocul firii, îmbrăcați cu veșmîntul smereniei din pricina dragostei nemărginite a lui Dumnezeu față de făptura zidită de El. Duhul Sfînt este Acela care dă mărturie că lumea este creată de Dumnezeu Cel în Treime închinat, dintr-un act de dragoste,[65] dar tot El arată că opera de reînnoire a vieții în ape și în firea întreagă aparține tuturor Persoanelor Sfintei Treimi.[66] Căci venind de sus și coborîndu-Se peste ape, arată tuturor lucrarea săvîrșită asupra firii apelor. Duhul ne aduce vestea cea mai mare a înnoirii firii, după cum porumbelul aduce lui Noe o ramură verde de măslin, ca semn de început al unei noi vieți pe pămînt.

Astfel sfințită, de energiile de viață ale Duhului Sfînt, apa este menită să sfințească și să redea viață întregii făpturi, căci expresia «*sfințirea firii apelor*», de care vorbesc Sfinții Părinți[67] și rugăciunile Sfințirii Apei celei Mari la Botezul Domnului,[68] indică reînnoirea și sfințirea întregului cosmos, arată cu alte cuvinte «caracterul cosmic pe care l-a avut Botezul Domnului».[69] Efectele botezului Domnului «le realizează și le evocă Sfințirea Apei la Bobotează».[70] În acest sens, într-o rugăciune la Bobotează, citim următoarele: «Tu ești Dumnezeul nostru, carele ai despicat piatra în pustie și ai curs ape și pîraele s-au umplut de ape și pe poporul Tău cel însetat l-ai adăpat».[71] Natura întreagă se resimte; vegetația și viețuitoarele din apă și de pe pămînt simt puterea dătătoare de viață și de lumină[72] ce le vine din apele sfințite ale Iordanului. Este

---

61. G. Florovsky, *op. cit.*, p. 23; Vl. Lossky, *op. cit.*, pp. 79, 83.

62. Vl. Lossky, *op. cit.*, pp. 95-96, p. 90.

63. S. Bulgagow, *Kosmodizee...*, p. 202; Vl. Lossky, *op. cit.*, pp. 89-90, 91.

64. Imnografii evocă aspectul trinitar al lucrării de reînnoire și sfințire a apelor și a firii prin cuvintele: «Pentru ca să se pogoare spre apa aceasta lucrarea cea curățitoare a Treimii celei mai presus de ființă, Domnului să ne rugăm». (*Rînduiala Sfințirii Apei celei Mari*, în *Evhologiu bogat*, p. 96).

65. Sfîntul Efrem Sirul, la K. Smoronski, în *Biblica*, ed. Pont. Inst. Bibl. Romae, vol. 6, catena 117, p. 280.

66. Sfîntul Proclu, episcop de Constantinopol, *In Sancta Theophania*, 3, P.G., 65, col. 760 C: «Duhul Sfînt venind în chip de porumbel arată pe Domnul milostivirii».

67. Sfîntul Teodor Studitul, *In vigiliam sive stationem Luminum*, 8, P.G., 99, col. 708 D.

68. Vezi *Evhologiu bogat*, p. 92: «Astăzi firea apelor se sfințește...»; p. 99: «...ca sfințind apele, Cela ce ești fără păcat...».

69. *Doctrina Răscumpărării în imnografia Bisericii*, lucrare dactilografiată, București, 1946, p. 108. Vezi și pag. 107.

70. *Ibidem*, p. 107, nota 3.

71. *Evhologiu bogat*, p. 103.

72. Eusebiu de Cezareea, *Operis de Theophania Fragmenta*, V, 43, P.G., 24, col. 628 A: „Οἱ μὲν γὰρ ἐκ πελάγους ἰχθύες, ἐν σκότῳ καὶ βυθῷ πρότερον ζῶντες, αὐτίκα φωτὸς καὶ πνοῆς μεταλαχόντες ἀπόλλυνται"

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

o realitate susținută de Sfinții Părinți [73] și de marii imnografi ai Răsăritului, în scrierile lor, asupra Botezului Domnului. Deci Hristos sfințind apele Iordanului, «a sfințit firea apelor», «a sfințit izvoarele» și prin firea apelor a sfințit și regenerat întregul cosmos, ridicîndu-l la o nouă viață.

In botezul Domnului stă începutul și temeiul Sfintei Taine a Botezului creștin: [74] apa își însușește Harul Mîntuitorului, după expresia Sfîntului Proclu. [75] «Hristos a sfințit izvoarele și a iluminat sufletele oamenilor», notează același Sfînt Părinte. [76] Căci Botezul nu este altceva decît o înnoire și o iluminare a întregii ființe umane. Dacă poporul lui Noe a nimicit neamul omenesc, apa botezului lui Hristos a chemat la viață pe toți cei morți în Adam. [77] Cum că este vorba de începutul Tainei Botezului, nașterea cea de a doua prin apă și Duh, o rugăciune din rînduiala Sfințirii Apei celei Mari ne arată cît se poate de pregnant acest lucru: «Suferit-ai încă a Te boteza în Iordan, zice rugăciunea — *ca sfințind firea apelor,* Cela ce ești fără de păcat, *să ne faci nouă cale la nașterea cea de a doua, prin apă și prin Duh,* și să ne întorci pe noi la slobozirea cea dintîi». [78] Apa sfințită a Iordanului este apa purificată ce va servi ca materie a Botezului creștin, în care Harul divin ne renaște la viața cea nouă în Hristos. Iordanul reînnoit și sfințit avea să devină baia renașterii și a vieții hristice, [79] a tuturor celor ce voiesc să intre în comuniune de viață cu Hristos și prin El cu întreaga Sfîntă Treime. Iordanul prefigurează baia Botezului creștin, pentru că însuși Duhul Sfînt, prin șederea Lui deasupra apelor, dădea mărturie despre acest lucru, că a doua naștere avea să fie prin apă și prin Duh. «Astăzi apele Iordanului se prefac în vindecări, cu venirea Domnului», zice o rugăciune de la Sfințirea Apei celei Mari. [80]

Așa dar prin Domnul Hristos care Se botează și prin Duhul Sfînt care coboară de la Tatăl, în chip de porumbel asupra Fiului și asupra apelor în care Logosul a intrat, Tatăl făcînd cunoscut oamenilor pe Fiul Său cel iubit și lucrarea Sa mîntuitoare în lume, firea se reînnoiește și se sfințește în tot cuprinsul ei. Cosmosul întreg este transfigurat și iluminat.

In sfințirea apelor Iordanului avem începutul tainei creștine a Botezului, [81] prin apă și prin Duhul Sfînt, în numele sfintei Treimi, deși taina Botezului creștin va fi instituită de însuși Mîntuitorul, mai tîrziu, după Înviere, cînd trimite la predică pe Sfinții Săi Apostoli.

4. COSMOSUL REINNOIT ȘI OMUL CREȘTIN

Am arătat că omul creștin ca să se cunoască deplin și să se realizeze totodată ca chip vrednic al lui Dumnezeu, trebuie să stea în comuniune de

73. Sfîntul Proclu, episcop de Constantinopol, *op. cit.*, 1, P.G., 65, col. 757 BC.
74. Severian, episcop de Gabala, *op. cit.*, VII, P.G., 65, col. 20 C: «Căci astăzi, fraților, mîntuirea — iconomia — a venit prin ape».
75. Sfîntul Proclu, episcop de Constantinopol, *op. cit.*, 1, P.G., 65, col. 757 B.
76. *Ibidem.*
77. *Ibidem*, 3, P.G., 65, col. 760 BC.
78. *Evhologiu bogat*, p. 99.
79. Sfîntul Teodor Studitul, *op. cit.*, 8, P.G., 99, col. 708 C.
80. *Evhologiu bogat*, p. 100.
81. Cf. *Doctrina răscumpărării...*, pp. 107, 111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

iubire și de Har cu Dumnezeu, în comuniune de iubire cu semenii săi și în relație cu toate făpturile creației, întrucît prin latura sa fizică, adică prin Trupul Său trăiește aici pe pămînt și ca atare are nevoie de cele necesare susținerii vieții biologice, iar firea înconjurătoare îi oferă mediul în care să se realizeze. Se înțelege că Harul divin este cel care pune început, susține și desăvîrșește acțiunile creștinului, ca el să se realizeze pe sine. Natura îi dă elementele trebuincioase vieții lui fizice. Harul divin este cel care crește, susține și desăvîrșește viața duhovnicească a creștinului. Tot Harul divin este cel care, venind de la Duhul Sfînt, sfințește firea creată,[82] cum am văzut mai sus. De aceea numai în sînul firii sfințite se poate dezvolta creștinul pînă la asemănarea cu Dumnezeu. Și botezul Domnului n-a făcut altceva decît să purifice, să sfințească și să dea sens naturii în care omul cel nou, născut din noul Adam, avea să crească pînă la vîrsta bărbatului desăvîrșit, care este Hristos (Efeseni, IV, 13).

Omul căzut în păcatul strămoșesc nu trăia nici în legătură de iubire cu Dumnezeu și nici în sînul unei lumi curate, inundată de energiile divine. Firea înconjurătoare îi era ostilă,[83] iar Harul și cunoașterea lui Dumnezeu îi erau străine. Noul om însă trăiește acum în mijlocul unei firi împăcate cu sine și cu Dumnezeu, plină de viață, sens și semnificații tainice pentru credincios. Prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu, viața omului se adîncește ancorîndu-se în Izvorul vieții divine, iar prin botezul Domnului, în mijlocul firii, cosmosul agonisește plenitudinea lucrărilor divine. Aici se impune precizarea că botezul Domnului, privit prin efectele avute asupra firii înconjurătoare, numai inițiază procesul acesta de restabilire și de reînnoire a firii create, căci sfințirea integrală a acesteia avea să fie împlinită prin evenimentul Golgotei, dar mai ales prin cel al învierii și înălțării Domnului la cer.

Creația restabilită și înnoită de Dumnezeu, cu prilejul botezului Domnului, vorbește creștinului despre Dumnezeu, fiindcă reflectă măreția Creatorului său. Îi descoperă credinciosului existența lui Dumnezeu care i-a creat pe amîndoi, nu ființa însăși, fiindcă «oglinda reflectează, însă nu prinde în ea pe cel reflectat, ea mărturisind despre existența obiectului».[84] Ființa lui Dumnezeu rămîne totdeauna transcendentă lumii,[85] precum transcendentă rămîne și omului care o reflectă în sine direct, în chipul său.

82. Sfîntul Proclu, *op. cit.*, 3, P.G., 65, col. 760 D.

83. Despre firea înconjurătoare, strîmbată prin păcatul strămoșesc, vezi Florenskij, *op. cit.*, pp. 125-126: «...In Gegenteil, alle anderen Vorstellungen, welche die Kreatur zu erheben scheinen verwandeln sie in Wahrheit in ein Nichts: ihre Selbständigkeit, ihr eigenes Sein und folglich ihre freie Selbstbestimmung ist eine leere Scheinbarkeit. Die Kreatur als solche ist ein entschiedenes Nichts, *und real sind nur die Dämonen* oder die «Substanz», welche diesem Nichts zugrunde liegt — eine unbekannte und unerbittliche Substanz; aber sowohl die Dämonen als auch die Substanz sind; da sie die Selbst-Begründung der Dreifaltigen Liebe nicht in sich haben, nicht unbedingt und darum ebenfalls scheinbar. Jede Weltanschauung ausser dem Christentum ist in ihrem innerster Wesen akosmistisch und atheistisch: für sie gibt es weder Gott noch die Welt».

84. S. Bulgakow, *Kosmodizee...*, p. 220.

85. *Ibidem*, vezi și Florovsky, *op. cit.*, p. 30: «Le monde est créé, c'est-à-dire qu'il y a une transcendence absolue entre Dieu et l'autre nature qui est produite par Lui, dans la liberté complète...».

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Firea astfel reînnoită și sfințită este pentru om o teofanie,[86] o revelare a lui Dumnezeu, o descoperire a invizibilului în vizibil, sau a inteligibilului în sensibil, o reflectare a frumuseții divine necreate în frumusețea ființei cerate, o oglindă creată a acțiunilor Logosului întrupat, situat în mijlocul creștinătății și al firii. Reflectează pe Logosul care a creat-o și a recreat-o, pe Duhul Sfînt care i-a dat viață și care a reînviat-o, pe Dumnezeu-Tatăl, care lucrează prin Fiul și Duhul Sfînt; într-un cuvînt pe toate Persoanele Sfintei Treimi laolaltă, deoarece cîteșitrele Persoane divine iau parte atît la actul creației, cît și la cel al restabilirii făpturii.

Lumina dumnezeiască ce a transfigurat firea, face vizibile credincioșului acele rațiuni divine, care sînt ascunse în toate făpturile, ca niște raze ale Logosului sau ale Rațiunii supreme. Iar «Cel ce le descopere din lucruri, suie pe firul lor la cunoașterea lui Dumnezeu și această cunoaștere trebuie să anticipeze cunoașterea directă». Chemarea creștinului este de a cunoaște aceste rațiuni divine, căci cunoscîndu-le el cunoaște pe Dumnezeu, bineînțeles indirect. Tocmai de aceea a recreat Dumnezeu firea, ca oamenii credincioși să învețe să-L cunoască și cunoscîndu-L să se apropie de Izvorul cunoașterii și al vieții. Firea împodobită este drum spre cunoașterea rațională a lui Dumnezeu. Cunoscînd rațiunile divine ale lucrurilor, participăm la cunoașterea mijlocită a lui Dumnezeu și ne cunoaștem și pe noi înșine, cunoscînd cele din jurul nostru.

Pe scurt, firea reînnoită și sfințită, îi oferă creștinului mediul favorabil dezvoltării și desăvîrșirii vieții sale psiho-fizice, pentru că firea înconjurătoare în care el viețuiește este o realitate plină de sens, este o reală teofanie,[87] dar este în același timp și o antropofanie, întrucît oferă nu numai o cunoaștere a lui Dumnezeu, ci și o cunoaștere a omului cu care firea este connaturală.

În felul acesta, omul cel nou, născut din Domnul nostru Iisus Hristos, prin Întruparea Sa, trăiește în sînul firii celei noi și pline de viață, celei întinerite și sfințite.

*

După învățătura Sfintei noastre Biserici, Botezul Domnului nu este numai o teofanie, o arătare desăvîrșită a lui Dumnezeu și o descoperire desăvîrșită în fața întregii firi a Fiului lui Dumnezeu, ca Dumnezeu adevărat și om adevărat, și a Prea Sfintei Treimi, ci este și o epifanie a firii înconjurătoare omului, într-o nouă formă de existență. Botezul Domnului inaugurează o viață nouă, bogată și plină de sens pentru firea întreagă, în care avea să viețuiască de acum mai departe omul înnoit și îndumnezeit de Hristos.

Botezul Domnului a realizat o apropiere a lui Dumnezeu de întreaga creație pe de o parte, iar pe de altă parte o apropiere a firii create de Cel ce a descins în sînul ei. Această apropiere o face Hristos care S-a micșorat pe Sine, luînd chipul nostru de creatură, ca s-o facă în numele nostru, spre

86. S. Bulgakow, *op. cit.*, pp. 214, 215.
87. Idem, *ibidem*, p. 216.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

a ne împăca pe noi cu întreaga fire, pe care noi o separasem de Izvorul vieții divine, și o ridicasem contra noastră prin păcatul strămoșesc.

Domnul nostru Iisus Hristos apare în centrul firii, ca din mijlocul ei să lucreze ca Dumnezeu și ca om îndreptarea, înnoirea, sfințirea și îndumnezeirea naturii desfigurate de Adam prin căderea sa din comuniunea cu Dumnezeu.

Acțiunea de restaurare și înfrumusețare a cosmosului este săvîrșită de toate Persoanele Sfintei Treimi, iar Duhul Sfînt sfințind întreaga fire a apelor o inundă cu energiile divine necreate ale Persoanelor Sfintei Treimi.

Apa este unită cu Duhul Sfînt, adică cu lucrările divine necreate și este integrantă în funcția ei originară, aceea de a susține și sfinți întreaga viață a firii create. Purificată și sfințită în Iordan, de către energiile divine necreate cu care a infuzat-o Duhul Sfînt, apa va servi ca materie a botezului creștin care va fi instituit ca taină, chiar de însuși Mîntuitorul, îndată după Învierea Sa.

Firea întreagă este purificată și făcută capabilă să primească și să poarte energiile Duhului Sfînt; acesta este specificul lucrării botezului Domnului, asupra firii înconjurătoare omului. Sfințirea integrală a ei se va împlini prin actul Golgotei, învierii și înălțării Domnului nostru Iisus Hristos la Ceruri.

Natura se îmbogățește ca conținut, căci divinul și invizibilul pătrund în miezul ei, iar efluviile vieții adevărate o umplu și o vivifică. Se adîncește, se lărgește și se îmbogățește în cuprins, fiindcă infinitul pătrunde adînc în finit. Se transfigurează și se ilumineză, pentru că lucrările Duhului Sfînt o străbat și o modelează. Frumusețea și splendoarea dumnezeiască îi îmbujorează fața, întrucît are în mijlocul ei pe Cel ce este chipul și splendoarea Slavei Tatălui. Bucuria de viață o încununează.

Firea, curățată și sfințită, devine oglinda luminoasă ce reflectă omului măreția lui Dumnezeu și rostul pe care îl are de îndeplinit omul creștin în ansamblul firii înconjurătoare.

Într-un cuvînt, botezul Domnului este o teofanie, adică o arătare a lui Dumnezeu în mijlocul firii create, și o epifanie a naturii întinerite.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Magistrand Vasile Hristov

NOȚIUNEA DE BISERICĂ DUPĂ SFÎNTUL IOAN GURĂ DE AUR

DESPRE BISERICA ÎN GENERAL

Ceea ce numim acum «Biserica creștină», în general, este semnalat în Sfînta Scriptură sub acest nume doar o dată sau de două ori (Rom. XVI, 16; Fapt. Ap. XX, 28; vezi și Matei XVI, 18). De obicei ea este numită «Biserica lui Dumnezeu» sau, simplu, «Biserică» (Fap. Ap. II, 47; I Cor. XII, 28; XV, 9; Ef. I, 22; V, 23; ș.a.). Biserica este pomenită de obicei pretutindeni unde se vorbește despre Împărăția lui Dumnezeu sau Împărăția Cerurilor. Termenul acesta de Biserică și de Împărăția Cerurilor n-a fost străin vechiului Israel. Acesta reprezenta Împărăția lui Dumnezeu ca sistem teocratic și aștepta chiar realizarea acestei Împărății într-o formă perfectă: împărăția Celui vestit de mai înainte și mult așteptat, Mesia sau Hristos. După această formă de interpretare, sub termenul de «Împărăția lui Dumnezeu», «Împărăția lui Hristos» sau «Împărăția Cerurilor» se înțelegea începerea unui anumit veac de aur de lungă durată în viața israeliților. Acest popor (Ioan XII, 34), ca reprezentant al lui Dumnezeu pe pămînt, urma să fie scutit pentru totdeauna de nenorocirile vieții, și la adăpost de orice dușman și influență străină, și el ar fi stăpînit în toată slava și fericirea peste toate celealte popoare.

Dar, după Domnul Iisus Hristos, Împărăția lui Dumnezeu inaugurată de El nu trebuie confundată cu cele lumești. Ea este o împărăție spirituală (Ioan XIX, 36), care dispune de mijloace materiale, dar urmărește scopuri spirituale, spre statornicirea voiei divine — a binelui, a dreptății și a adevărului — conducînd astfel pe creștini spre mîntuire. Ea trebuie să fie ceea ce exprimă Rugăciunea Domnească, prin cuvintele: «Vie Împărăția Ta, Facă-se voia Ta, precum în cer așa și pe pămînt», fapt confirmat și de cuvintele apostolice: «Împărăția lui Dumnezeu nu este mîncare și băutură, ci dreptate și pace și bucurie în Sfîntul Duh». (Rom. XIV, 17).

Deplina ei desăvîrșire va fi numai în ceruri, ca o împărăție cerească (II Tim. IV, 18), ca Împărăția lui Dumnezeu și a lui Hristos (Ef. V, 5). Înainte însă de desăvîrșirea ei, avem perioada inaugurării și dezvoltării ei, perioadă care începe odată cu arătarea în trup a Domnului și coincide, în esență, cu ceea ce este caracterizat drept Biserica lui Hristos pe pămînt, cu Biserica în plină dezvoltare încă (Mat. XIII, 2; Luca XVII, 20-21, cf. Evr. XII, 22-23; I Petru I, 11).

Bazîndu-ne pe Sfînta Scriptură, nu putem să nu vorbim despre o diferențiere substanțială între Biserica lui Hristos și Împărăția lui Dum-

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

nezeu, adică Biserica după existența ei pămînteaască și după existența ei cerească. Pe de altă parte, se mai poate face o anumită distincție între ele, dar această distincție ar fi cu totul secundară și teoretică numai, în sensul că Biserica reprezintă chipul concret realizat al Împărăției lui Dumnezeu. În schimb însă, o deosebire, ca aceea pe care o subliniază Reformații între Biserica văzută și cea nevăzută, nu poate fi constatată în nici unul din cele două sensuri — de Biserică și de Împărăția lui Dumnezeu.

Așadar, Evanghelia Împărăției lui Dumnezeu predicată mai întîi de Sf. Ioan Botezătorul și apoi de Domnul Iisus, se referea la Biserică, la inaugurarea și întemeierea ei: «Pocăiți-vă, Împărăția Cerurilor s-a apropiat» (Mat. III, 2; IV, 17; XXIII, 9; Luca VIII, 1-2). Tot la acest fapt se referea și chemarea și alegerea celor doisprezece apostoli, pregătirea lor pentru predică și trimiterea lor în lume (Marc. I, 17; III, 13-14; XVI, 15; Mat. IV, 19; X, 1-11; XXVIII, 19; Luca IX, 1-6, 60; XXIV, 47-49; Fap. Ap. I, 8).

Astfel se pun temeliile Bisericii ca instituție voită de Dumnezeu. De aici și caracterul ei dumnezeiesc, avînd aceste temelii și forma de organizare date de sus pentru deplina reușită a menirii ei religioase și morale în lume.

În comparație cu Biserica Vechiului Testament, care are drept bază credința într-un singur Dumnezeu și devotamentul față de lege și poruncile ei, Biserica Noului Testament își are baza în credința într-un singur Dumnezeu, întreit, în Iisus Hristos și în devotamentul față de El, în recunoașterea și mărturisirea lui Iisus ca Fiu al lui Dumnezeu, nu numai în sensul obișnuit al iudeilor, cărora Le-a fost prevestit Mesia, ci într-un sens mult mai înalt: ca Fiul lui Dumnezeu, unul născut, care a fost mai'ntea veacurilor și care, în timpul din urmă, s-a arătat în trup pentru mîntuirea oamenilor (Mat. XXII, 42-46; Ioan I, 1-4; XVIII, 3; XIII, 16).

I. DEFINIȚIA ȘI FIINȚA BISERICII

Începînd să tratăm problema Bisericii în concepția Sf. Ioan Gură de Aur, trebuie să observăm că el n-are un tratat special despre Biserică. Aceasta pentru că nu s-au ivit discuții în jurul unui astfel de subiect, care să-i dea ocazia să-l dezvolte în mod deosebit, cum s-a întîmplat de pildă cu problema începutului răului și a binelui, ridicată de Marcion, sau cu aceea asupra deoființei Fiului lui Dumnezeu cu Tatăl, adusă în discuție de subordinaționismul arian, sau cu alte învățături revelate, pe care diferiți eretici căutau să le reducă pînă la puterile limitate ale minții omenești.

În afară de asta, trebuie să mai spunem că Sf. Ioan Gură de Aur, «marele luminător» — după Teodoret — și «ocean de înțelepciune» — după Nichifor —, orator, învățător moral, predicînd în Biserică, nu se limitează la o expunere rece a temelor dogmatice, ci le amestecă cu înalte adevăruri teoretice și învățături morale, într-un limbaj de un lirism neobișnuit. Cititorul operelor acestui mare Învățător al Bisericii simte

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

imediat ce reușește să surprindă tema dogmatică că este inundat de învățăturile morale care se revarsă ca un torent din inima creștinească și din «gura de aur» a neîntrecutului predicator. De exemplu, predicînd că Biserica este trup, el nu se limitează la înțelegerea organică a trupului și a capului, ci, pornind de la legătura membrelor fizice cu capul și de la legăturile lor între ele, aduce o serie de argumente care demonstrează datoria creștinilor de a se ține strîns legați unii de alții prin iubire. [1]

Sf. Ioan dă definiția Bisericii în diferite sensuri. În afară de înțelesul de «casă de rugăciuni», unde se adună credincioșii pentru rugăciune și învățătură, el citează cuvîntul «Biserica», articulat, în sensul clasic pe care îl avea de « ἐκκλησία τοῦ δήμου ».[2] Cu același înțeles utilizează cuvîntul « ἐκκλησία » și cînd îi dă explicația de «sinod» și cînd analizează pasagiul din epistola către Galateni : « ὐδέ ἀννῆλθον πρός τούς πρό ἐμοῦ ἀποστόλούς »=Nici n-am fost la Apostolii cei mai înainte decît mine. El scrie : « ἐν τῆ πόλει τῶν Αντιοχέων... ἐκκλησία γέγονε »,[3](în orașul Antiohia s-a făcut adunarea). Același sens, mai special, de «adunare» îl are, după același Părinte, «Biserica», atunci cînd adresîndu-se adunării, zice : «În fiecare adunare a voastră despre aceasta vorbim».[4]

În cea de a XVIII-a omilie la Epistola a II-a către Corinteni (VIII,24), explicînd cuvîntul «Biserică», el spune : « μεγάλη ἡ δύναμις τῆς συνόδου » = mare este puterea sinodului.

În sfîrșit, același sens îl are și fraza « τό τῆς ἐκκλησίας πλήρωμα »[5]= plinătatea Bisericii.

Biserica a primit diferite denumiri. Valoarea acestor termeni deși este relativă, totuși sînt un fel de indicații pentru diversele funcțiuni îndeplinite de Biserică ; sînt denumiri omenești sau simboluri care ascund realități dumnezeiești. Trebuie deci uneori să pătrundem în sensul lor imaterial, spiritual. Astfel, Biserica a primit diverse nume, ca : mireasă, fiică, fecioară, roabă, femeie stearpă, munte, grădină mare, dătătoare de viață, crin, fîntînă. Nu trebuie să ne oprim la sensul material al acestor cuvinte, fiindcă, aplicate la Biserică, ele nu pot să aibă un astfel de sens, deoarece ea este destinată sufletului.

Sfîntul Ioan, vorbind despre divinitate, reamintește că este imposibil să găsim cuvinte sau imagini care s-o redea, fiindcă esența ei este insondabilă, de nepătruns. Cîtă vreme sîntem oameni, vorbim ca oamenii, folosind un limbaj neputincios în a exprima infinitul. Tot asemenea și relativ la ființa Bisericii, noi ne servim de imagini și cuvinte omenești,

1. Mitropolit Ghenadie, «Ἡ περὶ ἐκκλησίας διδασκαλία τοῦ Ι. Χρυσοστόμου» *(Învățătura despre Biserică a Sf. Ioan Hrisostom)*, în rev. *Ortodoxia* (Constantinopol), 1954, vol. 29, pagina 241.

2. Omilia 27-a la I Corinteni, Migne, P.G., vol. 61, col. 223.

3. *Ibidem.*

4. Articolul citat, în rev. *Ortodoxia,* p. 242.

5. Omilia 12-a la Epistola I Corinteni, Migne, P.G., vol. 61, c. 95 ; omilia 3-a la Epistola către Romani, Migne, P.G., vol. 60, c. 411.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

insuficiente în a descoperi taina vieții dumnezeiești, dar totuși potrivite condiției noastre umane. [6]

Biserica, prin întruparea Domnului, primește nu începutul ființării ei, ci perfecta ei înfățișare ca Trup al lui Hristos, exprimînd comunicarea ideală a lui Dumnezeu cu oamenii. Biserica exista deja în perioada Întrupării Domnului, prin faptul că El — după Sf. Ioan —, nu numai că a primit «trupul Bisericii», [7] dar a primit supremul sacrificiu al crucii «ca să și-o înfățișeze Sieși Biserică slăvită neavînd pată sau zbîrcitură»; și nu numai că a creat-o bună, dar și tînără, nu după natura trupului, ci după preferință. [8]

Intîlnirea lui Hristos cu Biserica, o vede Sf. Ioan Hrisostom în întîlnirea Lui cu Canaaneanca.

Existența Bisericii înainte de descoperirea ei în Hristos este adevăr indiscutabil în învățătura lui Hrisostom. Aceasta vine ca o întîmpinare a uneia dintre problemele eclesiologice contemporane, și anume aceea care constă în determinarea timpului în care a fost creată Biserica. [9] Răspunsul Sf. Ioan în această chestiune exprimă și părerea dominantă în vechea Biserică, care pune începutul Bisericii înainte de crearea lumii materiale, atunci cînd au fost create ființele spirituale. [10] Este vorba de Biserica spirituală a Cetății Dumnezeului Celui viu, a Ierusalimului de Sus, a Bisericii celor întîi născuți, pe care ne-a pregătit-o nouă Dumnezeu înainte de crearea lumii, după cum a zis: «Veniți, binecuvîntații Tatălui Meu, moșteniți Împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii» (Mt. XXV, 34).

Biserica, în sens larg, este comunicarea cu spiritualitatea, cu ființa lui Dumnezeu și cu Împărăția Sa. În acest înțeles, Biserica cuprinde cetele îngerilor, ale netrupeștilor puteri și pe credincioșii tuturor veacurilor. [11]

Dar prin definiție Biserica se reduce, în special, după cum am văzut, la cei chemați la comuniunea cu Dumnezeu: Biserica celor întîi născuți, membre ale Cetății lui Dumnezeu Celui viu, pe care o numește Biserica celor întîi născuți, a celor din toată zidirea credincioși și cei care sînt sau se fac, și cei care vor fi. Și cei dinaintea lui Hristos se prezintă ca un corp de credincioși, iar acest fapt conduce în mod obligatoriu la socotirea începutului Bisericii — după înțelesul restrîns al ei —, la crearea omului în paradis, unde Adam «se bucura de convorbirea cu Dumnezeu și se bucura de prezența Lui». Îngerii tremurau, iar heruvimii și serafimii nici nu îndrăzneau să privească, în timp ce El întreținea, ca un prieten, convorbirea. În această primă perioadă, cele cerești totalizau o singură unitate, o Biserică, o Împărăție a unicului Dumnezeu. Cu toate acestea, comuniunea lui Dumnezeu cu oamenii și poziția Bisericii în Împărăția din ceruri

6. Saint Jean Chrysostome, *Oeuvres complètes*, tr. en français par M. Jannin, Arras, 1887, vol. IV, p. 292.

7. C. D. Murolidu, Ἡ οὐσία τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. *(Ființa Bisericii după învățătura lui Ioan Hrisostom)*, în rev. *Teologhia*, Atena, 1958, vol. 29, p. 370.

8. *Ibidem*.

9. *Ibidem*.

10. Idem, *ibidem*, p. 371.

11. Idem, *ibidem*, p. 373.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

a lui Dumnezeu nu luaseră forma lor definitivă. Comuniunea lui Dumnezeu din paradis cu protopărinții dădea premizele desăvîrșitei comunicări și participări a omului la fericita viață a Sfintei Treimi în Împărăția Cerurilor, de care viață, Dumnezeu a voit «de la început să ne învrednicească, dar nu am ascultat și ne-am îndepărtat prin nerecunoștința noastră și prin amînarea binelui». [12]

Prin căderea protopărinților s-a zădărnicit pe de o parte imediata realizare a desăvîrșitei comuniuni a lui Dumnezeu cu oamenii și s-a descoperit, pe de altă parte, planul pentru eliberarea oamenilor de către Fiul lui Dumnezeu. Tot atunci s-a arătat și poziția centrală a Bisericii drept cea mai însemnată și mai iubită creație a lui Dumnezeu Celui întreit. Realizarea în realitate prin Biserică a tainei celei mari a întrupării singurului născut, Fiului lui Dumnezeu, prin care ea a devenit trup al lui Hristos și mireasă a Lui, a dezvăluit Biserica drept cununa creației, cu care nimic nu poate fi comparat. «Biserica cu nimic nu este egală», accentuează Sf. Ioan. Nu există nimic mai drag lui Dumnezeu decît Biserica cea dorită, fiindcă Biserica cea din cer a lui Dumnezeu nu a primit trup ceresc, ci a primit trup de Biserică. Biserica este arca sfîntă, cea de nenumărate ori mai prețioasă decît arca lui Noe. Întreaga creație a avut drept țel Biserica. Față de Biserică s-a manifestat nemărginita dragoste a lui Dumnezeu, în special prin sacrificiul de pe cruce al Mîntuitorului Hristos, care «venind la adăpostul ei și găsind-o întinată, goală, udată cu sînge, a spălat-o, a uns-o, a hrănit-o, a îmbrăcat-o cu haina ce nu se găsește, El făcîndu-Se pentru ea îmbrăcăminte, și, luînd-o astfel, o poartă sus». [13]

Ideea eclesiologică a Sfîntului Ioan este că în planul din veșnicie al lui Dumnezeu, totul a fost creat pentru Biserică.

Toți termenii expuși mai sus se referă la menirea Bisericii. Care este însă părerea Sfîntului Părinte, în ceea ce privește ființa Bisericii?

Sf. Ioan n-a găsit termeni de comparație pentru Biserică. Orice analogie i se pare nepotrivită: «Nu există nimic egal cu Biserica». El nu exclude definiția după care Biserica este concepută ca locaș de închinăciune, dar o asemenea definiție nu cuprinde esența Bisericii. «Și cînd spun Biserica, nu înțeleg numai locul, ci mai ales pe Dumenzeu; eu nu vorbesc de pereții materiali ai unei biserici, ci de legile Bisericii. Cînd te refugiezi într-o Biserică, nu consimți să te retragi într-un loc, ci în propria ta inimă. Căci Biserica nu este un perete, un acoperiș, ci o credință, o regulă de viață». [14] Și caracteristica acestei credințe este stabilitatea.

După Sf. Ioan, Biserica nu constă în ziduri. Ea nu se definește după aspectul ei material, sensibil. Esența ei, după cum am spus, constă în aspectul ei divin. Prezența lui Hristos în ea este elementul cel mai important al Bisericii. Hristos ne-a asigurat că acolo unde sînt adunați doi sau trei în numele Lui, este și El prezent (Mat. XVII, 20), și ne-a făgăduit că va fi cu noi pînă la sfîrșitul veacurilor (Mt. XXVIII, 20). Așadar, marea realitate a Bisericii este realitatea divină, prezența lui Hristos în sînul ei.

12. *Ibidem.*
13. Idem, *ibidem,* p. 374.
14. Saint Jean Chrysostome, *op. cit.,* vol. IV, p. 316.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Pe de altă parte, Sf. Ioan Hrisostom recunoaște că elementul uman este un element constitutiv și indispensabil Bisericii. Cînd se întreabă: «Oare Biserica constă în zidiri?», el răspunde: «În mulțimea credincioșilor rezidă Biserica». [15]

II. INTEMEIEREA BISERICII

a) *Întemeierea Bisericii la creația protopărinților și evoluția ei în Vechiul Testament*

Întemeierea Bisericii după Sf. Ioan Gură de Aur, începe prin crearea primilor oameni în paradis, și ea evoluează pe pămînt prin chemarea lui Avraam și a patriarhilor Vechiului Testament, după cum se vede în expunerea învățăturii marelui Părinte.

Prin căderea primilor oameni a luat sfîrșit perioada Bisericii în care protopărinții comunicau cu Dumnezeu în chip liber în paradis și convorbeau «ca prieteni» cu El. Urmarea căderii a fost căderea împreună cu oamenii și a Bisericii din paradis, precum bine observă Sf. Ioan Hrisostom. S-au desprins, zice el, cele cerești de cele pămîntești. Prin păcat, Biserica — comuniunea lui Dumnezeu cu oamenii — a slăbit și a pierdut bogatul har al lui Dumnezeu. Păcatul s-a ridicat ca un zid între Dumnezeu și oameni.

Sf. Ioan Hrisostom descrie în culori vii Biserica din cea de a doua perioadă. Dumnezeu urmărește și în nemărginita Lui dragoste prevede realizarea atotînțeleptului plan al izbăvirii. Chiar din clipa izgonirii din paradis, primii creați primesc promisunea lui Dumnezeu că nu va întrerupe comunicarea cu ei, ci, dimpotrivă, că va realiza perfecta identificare a Bisericii cu Împărăția Cerească. Planul lui Dumnezeu prevedea ca, atunci cînd cineva cade, din lene sau nebăgare de seamă, să fie lăsat să se zbată și să caute singur să se ridice. Așa s-a întîmplat cu noi cînd am căzut din paradis. [16]

Biserica decăzută este condusă de Pronia dumnezeiască la instalarea ei, nu în paradis de unde a căzut, ci în Biserica triumfătoare a Împărăției Cerurilor. «Fiindcă Dumnezeu nu ne făgăduiește să ne introducă în rai, ci în însuși cerul, și nici nu ne făgăduiește împărăția raiului, ci Împărăția Cerurilor». [17] Însă calea Bisericii pe pămînt va fi lungă și obositoare. Trebuie să treacă prin toate stadiile orînduite de dumnezeiasca pronie, ca să fie gata pregătită pentru marele mesaj al Cerurilor. «Vezi pe Dumnezeu cum ne luminează (educă) treptat, treptat... După cum pe o scară de la prima treaptă ne urcăm la a doua, iar după a doua nu este posibil să ne urcăm imediat la a patra treaptă — așa și aici...». [18]

15. *Ibidem.*
16. Articolul citat în rev. *Teologhia,* p. 375.
17. Migne, P.G., vol. 54, col. 614: «Cuvîntarea a VII-a la Geneză».
18. Articolul citat în rev. *Theologhia,* p. 376.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Este mai corect să caracterizăm această a doua fază a Bisericii drept o perioadă pregătitoare în creșterea ei.

Providența divină, «care orînduiește toate prin înțelepciune», [19] descoperă treptat planul ei cel de mare cuviință pentru desăvîrșirea Bisericii. Chiar în rai s-a început desăvîrșirea Bisericii, prin unirea lui Adam cu Eva, care a fost preînchipuire a unirii unuia născut Fiul lui Dumnezeu cu Biserica. În toată această perioadă de pregătire, Biserica este preînchipuită de istoria poporului ales, de arca lui Noe, de persoana Sarei. Dumnezeu comunică direct cu cei aleși ai Bisericii neamurilor. Niciodată n-a existat vreo perioadă pe pămînt lipsită de harul lui Dumnezeu. «Căci Dumnezeu convorbea cu Noe, cu Avraam și strămoșii lui, cu Iov și cu Moise, nu prin scrisori, ci cu ei personal, fiindcă găsea mintea lor curată». [20] Prin alegerea și chemarea lui Avraam se vădește clar planul lui Dumnezeu față de oameni în chipul cel mai evident posibil.

Alegerea și chemarea lui Avraam a avut de la început un caracter universal. «În tine vor fi binecuvîntate toate neamurile», a făgăduit Dumnezeu lui Avraam, care, după Sf. Ioan Hrisostom, este tatăl tuturor. [21]

Este caracteristică părerea Sf. Ioan, care susține că Avraam este strămoș al Sinogogii după trup și strămoș al Bisericii după Duh. [22]

În perioada dinaintea Întrupării Mîntuitorului, providența divină conducea Biserica neamurilor către desăvîrșirea ei, prin alegerea și chemarea lui Avraam, ai cărui strănepoți au fost chemați și folosiți ca organul material al mîntuirii omenirii în Hristos. Biserica adevărată din perioada aceasta o alcătuiesc toți aceia care au trăit cu nădejdea patriei cerești, «al cărei meșter și lucrător este Dumnezeu» (Evrei XI, 10). [23]

Toți drepții aceștia care alcătuiesc Biserica cea adevărată, adică sfînta comuniune cu Dumnezeu, de care «Dumnezeu nu se rușinează să se numească Dumnezeul lor» (Evrei XI, 16), nădăjduiau să vadă ziua cea mare și strălucită, în care Biserica neamurilor trebuie să devină cea mai iubită mireasă a Fiului Celui Întrupat al lui Dumnezeu. [24]

b) *Biserica — Trupul lui Hristos*

Dintre numeroasele definiții pe care Sf. Ioan Hrisostom le dă Bisericii, este interesantă din punct de vedere dogmatic aceea de «Trupul lui Hristos», pe care o folosește foarte des în omiliile sale, inspirîndu-se din învățătura Sf. Apostol Pavel.

Biserica lui Hristos ca trup, al cărei cap este Hristos însuși, a fost mult cercetată de Sf. Ioan. Denumirea de Biserică are în sine însăși înțelesul de mulțime, de adunare. [25] În a XI-a omilie la Epistola către Efeseni, el dezvoltă următoarea idee despre Biserica-organism. După cum

19. Omilia VI-a către poporul Antiohiei, Migne, P.G., vol. 49, c. 83.
20. Articolul citat în rev. *Teologhia,* p. 377.
21. Idem, *ibidem,* p. 379.
22. Idem, *ibidem,* p. 380.
23. Idem, *ibidem,* p. 381.
24. Idem, *ibidem,* p. 406.
25. Mitropoilt Ghenadie, *op. cit.,* p. 243.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

trupul fizic se reanimează prin spiritul însuflețitor care există înlăuntrul lui, tot astfel și Biserica, deși de altă natură, dar tot în chip organic este folosită în calitate de cîmp de energie a Sf. Duh, care-i dăruiește puterea vieții spirituale. «Trupul bisericesc» este adunarea credincioșilor. În trupul omenesc, scopul principal al fiecărui membru este nu numai de a sta în legătură (unire) cu întregul trup, ci este și acela de a se menține la locul potrivit lui. Tot așa și în Biserica lui Hristos — trup organic, duhovnicesc —, diversele ei membre sînt datoare să stea în bună rînduială, fiind adunate cu mare artă, nu pur și simplu la voia întîmplării. După cum în trupul fizic puterea de continuitate izvorîtă din strînsa legătură a nervilor, păzește membrele lui, tot astfel și în trupul tainic, puterile de strînsă legătură a iubirii sînt multe și diverse. «Fiindcă, ce altceva este trupul său cu multe membre?». Însă toate membrele, din punctul de vedere al compunerii trupului eclesiastic, sînt necesare și, în consecință, cît privește acest punct, și membrele mici sînt egale cu cele mari; de aceea, nicăieri nu trebuie să fie desconsiderate cele mici, ci și acestea să fie cinstite la fel cu cele mari. [26]

Într-o omilie despre căsătorie, Sf. Ioan comentează textele pauline privitoare la raportul dintre bărbat și femeie în actul căsătoriei. După cum se știe, Sf. Pavel în Epistola către Efeseni face o analogie între unitatea fizică și morală a bărbatului și femeii și între unitatea dumnezeiască dintre Hristos și Biserică. Sf. Ioan adîncește acest mare mister, făcînd comparație între căsătorie — această descriere a două existențe, cum o numește el — și unitatea dintre Hristos și Biserică.

După cum bărbatul a părăsit pe tatăl său pentru a-și găsi soție, tot așa și Hristos a părăsit tronul părintesc pentru a merge spre mireasa Lui. După cum soțul și soția formează un trup — așa cum ne mărturisește Geneza: «și vor fi doi într-un trup» (II, 24) —, tot așa și Hristos cu Biserica formează o unitate. Soția devine mădular inseparabil al soțului, pe care trebuie să-l iubească ca pe al său. «La fel, Biserica devine Trupul lui Hristos: «sîntem mădulare ale trupului, din carnea lui și oasele lui» (Ef. V, 30). [27]

Sf. Ioan Hrisostom, în realismul său, subliniază că Biserica este născută din coasta lui Hristos: «după cum Eva s-a născut din coasta lui Adam, tot așa și noi sîntem născuți din coasta lui Hristos». Aceasta vrea să însemne: «din carnea Lui și din oasele Lui». Ceea ce este Eva, sîntem cu toții; căci ea s-a născut din coasta lui Adam. Sf. Scriptură spune limpede că Dumnezeu «a trimis somn lui Adam, a luat una din coastele lui și a făcut femeia». [28]

Dar pe ce ne întemeiem cînd susținem că Biserica este născută din coasta lui Hristos? Tot Sfînta Scriptură este aceea care ne descoperă și acest adevăr. Cînd Iisus Hristos a fost ridicat pe Cruce — pironit și mort, — unul din soldați, apropiindu-se de El I-a străpuns coasta și a ieșit sînge și apă (Ioan XIX, 34). Din acest sînge și din această apă s-a format

26. *Ibidem.*
27. Saint Jean Chrysostome, *op. cit.*, vol. IV, p. 196.
28. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

întreaga Biserică. Iisus Hristos a recunoscut acest fapt prin cuvintele: «De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în Împărăția Cerurilor» (Ioan III, 5). Sîngele este Duhul. Noi ne naștem datorită apei botezului și prin sîngele cu care sîntem hrăniți. Deci, așa precum femeia a fost făcută în timpul somnului lui Adam, tot așa cînd Hristos era mort, Biserica a fost făcută din coasta Sa!

Prin urmare, Biserica este opera lui Dumnezeu. Este lucrarea Cuvîntului Său Creator. Acela care a zis: «Să se facă cerul și pămîntul», Acela a zis: «Eu voi zidi Biserica Mea», și acest cuvînt a fost deajuns.

Intr-o omilie specială (a II-a omilie la titlul cărții «Faptele Apostolilor»), Sf. Ioan se ocupă de rolul Sf. Apostoli [29] în consolidarea Bisericii. Apostolii sînt cei care au depus cea mai mare contribuție la zidirea Bisericii. În această lucrare ei se folosesc de un fundament mai vechi; este vorba de învățătura profeților. Ei s-au folosit de această învățătură, pe care n-au distrus-o, ci i-au adăugat o nouă învățătură acestui templu dumnezeiesc și anume doctrina și credința nouă a lui Iisus Hristos. Apostolii sînt cei care au înălțat zidurile Bisericii pe această temelie. Vrînd să explice pentru ce cartea «Faptele Apostolilor» a primit acest titlu și nu altul, Sf. Ioan scoate în evidență activitatea Apostolilor alături de harul lui Dumnezeu în perioada de început a Bisericii. Din această explicație se vede că Sf. Ioan recunoaște că Biserica, în ceea ce privește consolidarea ei, este o lucrare apostolică și că ea s-a fixat în lume prin jertfa Apostolilor. [30]

III. INSUȘIRILE BISERICII

Principalele însușiri ale Bisericii au preocupat gîndirea marelui ierarh.

a) *Biserica este una* — după Sf. Ioan Hrisostom. Explicînd pasagiul «Biserica lui Dumnezeu» (II Corint., Omilia I-a), el este de părere că însuși denumirea «Biserica lui Dumnezeu» arată unitatea Bisericii: o numește Biserica lui Dumnezeu arătînd că dacă este a lui Dumnezeu, trebuie să se unească, și una să fie, nu numai la Corint, dar și peste tot pămîntul. Fiindcă numele Bisericii este nu al despărțirii, ci este numele unirii și acordului. [31] Biserica este un trup al cărui cap este Hristos: «Pe toți sub un cap ne-a supus, fiindcă numai astfel s-a făcut unirea și legătura precisă, cînd au fost toate aduse sub un cap, avînd o legătură oarecare obligatorie, care vine de sus». [32]

Pentru unirea Bisericii, Sf. Ioan consideră drept condiție indispensabilă ca toate membrele ei să mărturisească aceeași credință: «cînd toți credem la fel, atunci este unire». Pe de altă parte, dragostea este dovada că există unire în credință. «Fiindcă aceasta este unirea credinței, cînd toți sîntem una, cînd toți învățăm să cunoaștem aceeași legătură a dra-

29. Idem, *ibidem*, vol. II, pp. 381-382.
30. Idem, *ibidem*, vol. IV, pp. 44-45.
31. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 244.
32. Omilia I-a la Epistola II către Corinteni, Migne, P.G., vol. 61, col. 381.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

gostei».[33] Aceeași concepție despre unica legătură și același înțeles al credinței sînt datori să-l aibă cei care compun trupul bisericesc în Biserica creștină.

b) *Biserica este sfîntă,* fiindcă Iisus Hristos prin baia renașterii în care acționează harul Duhului Sfînt, a luat de pe ea necurățenia de mai înainte: «Și astfel luînd-o, o înfrumusețează și o îmbăiază... ca s-o sfințească pe ea prin baia botezului». Biserica este sfîntă nu numai în ceea ce privește începutul și nașterea ei, dar și în ceea ce privește scopul ei, care este sfințirea fiilor săi. Membrele ei se curăță de păcatul strămoșesc prin Botez; însă multe dintre ele, căzînd în diverse păcate, nu persistă în prima purificare. Biserica, în calitate de instituție sfințită, efectuează purificarea acestora de păcate prin diverse mijloace, prin care este acordată puterea curățitoare a Sfîntului Duh.[34] Biserica — arca superioară arcei lui Noe — poate să salveze pe cei păcătoși.[35]

Este suficientă credința în puterea acestei corăbii salvatoare: «trebuie să aibă încredere cel ce vine la ea».[36]

Deoarece adevărul credinței și al predicei se află în Biserică, iar ereticii rătăcesc de la acest adevăr, urmează că aceștia se află departe de Biserica cea una și sfîntă. Ideea aceasta este îmbrățișată de Sf. Ioan, care este de părere că ereziile sînt născocirile diavolului. Dintre ereticii epocei lui, deseori citează el pe arieni, anomei, marcioniți, valentinieni, montaniști și apolinariști. Despre Marcion și Valentin de exemplu, zice: «nu aveau cu ei pe Hristos»...[37]

Cei care gîndesc drept despre credință sînt numiți «ortodocși» de către Sf. Ioan, adică «fii credincioși». Străin pentru Biserică să fie considerat și acela care puțin greșește față de dreapta credință, fiindcă «cel care răstoarnă puțin din credință sănătoasă, se strică și cade în mai mare răutate decît înainte de a cunoaște învățătura cea adevărată». Părerea sa despre pierderea sufletească a ereticilor, o repetă Sf. Ioan în a 47-a omilie la Evanghelia după Matei. Și acolo (în parabola neghinei) unii se salvează, iar ceilalți se pierd pentru erezia dogmelor viclene. «Fiindcă un singur adevăr este și nu multiplu».[38]

Sf. Ioan nu recomandă războiul împotriva ereticilor. «Nu trebuie să ridicăm viața celui eretic, fiindcă atunci război crîncen va fi introdus în omenire (pe pămînt)».[39] În comportarea față de eretici, el recomandă ca dreptcredincioșii să evite recurgerea la forță și presiune în combaterea erorii dogmatice. În omilia «contra celor anatematizați», el afirmă că nu trebuie să anatematizăm pe eretici, ci învățătura lor greșită. În altă parte, el spune că el însuși urăște eroarea, dar nu evită pe eretici.[40]

33. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 245.
34. Idem, *ibidem*, p. 246.
35. *Ibidem.*
36. Omilia XXII-a la Epistola către Evrei, Migne, P.G., vol. 63, col. 153.
37. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 246.
38. Idem, *ibidem*, p. 247.
39. Omilia XLVII-a la Evanghelia după Matei, P.G., vol. 58, col. 481.
40. Cuvîntare la Sf. Mucenic Focas, Migne, P.G., vol. 50, col. 700-701.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Pe cei care sfîșie «mantia cea fără de cusătură a Domnului», mai ales din cauza supunerii față de alt conducător bisericesc, Sf. Hrisostom nu-i consideră mai apropiați de Biserică decît pe eretici. «Cei care cad în erezia de a sfîșia Biserica, nu numai pentru mine sînt răi». Și în altă parte el spune că mare rău este împărțirea Bisericii. «Cel mai mare rău este a împărți Biserica și acest rău trebuie socotit cu atît mai de criticat, cu cît despărțirea de la Biserică nu este un act al convingerilor și principiilor, ci al patimii și iubirii de conducere.[41] El afirmă că schismaticii sfîșie mantia lui Hristos — Biserica, pe care nici răstignitorii nu au îndrăznit să o rupă. Învățătura Sf. Ioan despre eretici și schismatici duce la concluzia că «în afara Bisericii nu există mîntuire». Dacă, de exemplu, nu se mîntuiește cineva în altă parte, întreabă el, «de ce să fie mîntuit în Biserică» ? «Fiindcă în Biserica lui Hristos creștinul se ferește de multiple rătăciri și în ea există credința cea spre mîntuire pe care o continuă adevărul ce este în ea».

Biserica distinge care sînt adevăratele învățături ale întemeietorului ei, Iisus Hristos, și pe acestea le păstrează, iar pe cele străine de învățătura Lui, le respinge. O astfel de concepție a Sf. Ioan Gură de Aur este evidentă și în alte pasagii ale scrierilor lui, dar mai ales în lucrarea sa despre feciorie. El afirmă că menținerea și respectarea ei de către Biserica Ecumenică, păstrătoare a învățăturii adevărate a Domnului, dovedește cu adevărat că această poruncă vine de la Hristos.[42]

b) *Sobornicitatea Bisericii.* Am mai menționat întrebuințarea cuvîntului «ἀικουμενοκή» «Biserica Ecumenică». Biserica totului, catolică, este un sinonim cu cuvîntul ecumenic. Local și temporal ea este ecumenică și catolică. Chiar în zilele Sf. Ioan predica Evangheliei se face în toată lumea. Explicînd psalmul al XLIV-lea, el adaugă : «Toată lumea a primit din Duhul acela».[43]

Catolicitatea și unicitatea Bisericii se referă nu numai la loc și la timp. Sensul totului nu încetează să existe, chiar cînd s-au rupt de la Biserică ereticii sau schismaticii, căci : «toți cei care credem prin Apostoli (fie direct, fie indirect prin succesorii lor) una sînt, chiar dacă unii dintre ei s-au rupt».[44] Explicînd Epistola către Efeseni, el este de părere că creștinii, fie în prezent, fie în trecut, fie în viitor sînt un trup. «O Biserică ne-am făcut, striga tare pe atunci în catedrala Bisericii din Constantinopole ; ne-am făcut membrele unui trup condus de un cap».[45] Explicînd pasagiul din Evanghelia după Matei «și iată, voi fi cu voi în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului», interpretează catolicitatea Bisericii în mod temporal, așa încît să cuprindă și pe cei morți, adică partea triumfătoare, continuînd pe cea luptătoare ; «Nu numai împreună cu cei de atunci (ucenici, apostoli) a zis că va fi, ci și cu toți acei care după aceasta au crezut. Doar nu era să rămînă apostolii pînă la sfîrșitul veacului».[46]

41. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 248.
42. *Ibidem.*
43. Comentar la Psalmul 44, Migne, P.G., vol. 55, col. 437.
44. Omilia LXXXI la Evanghelia după Ioan, Migne, P.G., vol. 59, col. 437.
45. Omilia XXIV-a la Fapt. Apost., Migne, P.G., vol. 60, col. 190.
46. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 249.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

IV. BISERICA ȘI IERARHIA

Biserica, scrie Sf. Ioan, are temelie ca de piatră pe Apostoli și înaintea lor pe Profeți. Profeții au vorbit despre diferite aspecte sau însușiri ale Bisericii. Biserica este casa Domnului, fixată pe temelia solidă a lui Hristos. Credincioșii de diferite condiții morale și sociale, de diferite neamuri și obiceiuri, din diferite colțuri ale lumii nu mai sînt obligați să se întîlnească în Ierusalim pentru a adora pe Dumnezeu, ci fiecare în locul în care se găsește va putea să slujească lui Dumnezeu. Dar slujirea lui Dumnezeu în Biserica creștină înseamnă pace. De aceea în sînul ei se va realiza profeția lui Isaia «că un popor nu va scoate sabia împotriva altui popor și atunci lupul se va culca cu mielul» (Isaia XI, 4; XI, 6). În felul acesta Biserica devine o turmă încredințată aceluiași păstor Iisus Hristos. Elementul de legătură între toate membrele acestei comunități este iubirea. [47]

Piatra unghiulară a ei rămîne Hristos, cel care continuă totul. «Fiindcă piatra unghiulară continuă zidul și temelia». [48] Biserica fiind prezentată prin icoana clădirii, Iisus Hristos este temelia ei ca rădăcina. Nici clădirea nu e fără bază, nici trupul fără cap, nici Biserica fără Hristos. Trupul se completează și viețuiește prin cap. Explicînd pasagiul, «clădiți pe temeliile apostolilor și profeților», adăugă următoarele: ceea ce este fundamentul, Apostolii și profeții. Mai întîi se rînduiesc Apostolii, ca fiind cei mai din urmă.

Ierarhia: episcopi, presbiteri, diaconi, împreună cu credincioșii, formează trupul bisericesc: «Biserica, în mulțimea credincioșilor». Credincioșii, ca laici, sînt membre indispensabile pentru compunerea complexă a trupului Bisericii. Referindu-se la primul sinod ecumenic — zice că era «prezent Hristos», care pe toate «le tipărea și legifera» și mai adaugă și că învățătura părinților a fost vestită în toată lumea. [49]

În ceea ce privește ierarhia, Sf. Ioan Gură de Aur are o părere cu totul diferită de aceea a protestanților și a cîtorva vechi erezii: «Principiul divin al ierarhiei — după cum notează Hristu Andruțos — l-au respins de mult montaniștii și cîteva erezii ale Evului Mediu, iar în special și din principiu, protestanții, care socotesc pe toți credincioșii preoți îndreptățiți să servească în Biserică.

În cele ce urmează vom vedea slăbiciunea protestanților, care contestează rolul ierarhiei, și cărora le putem răspunde cu ideile Sf. Apostol Pavel și ale Sf. Ioan Hrisostom. [50]

În a unsprezecea omilie la Epistola către Efeseni, se arată că Apostolul Pavel a luat pentru reprezentarea Bisericii drept exemplu trupul omenesc. Toate membrele lui au preț egal, sînt egale fiindcă au comune darurile mai principale pe care le-a adus Mîntuitorul Hristos. Nu mai puțin necesare sînt însă și diversele clase pentru compunerea și susținerea acestui trup. Luînd ca exemplu trupul, el ne învață astfel: După

47. Saint Jean Chrysostome, *op. cit.*, vol. IV, p. 142.
48. Omilia VI-a la Epistola către Efeseni, Migne, P.G., vol. 62, col. 43.
49. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 250.
50. Idem, *ibidem*. p. 251.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

cum în el există pe de o parte Duhul, ca principală și primă cauză a vieții, există însă și diverse organe importante, care prin transmiterea elementelor ce le conțin contribuie la păstrarea trupului; tot așa și trupul eclesiastic, fiindu-i principiu și putere Dumnezeu Însuși, își are totuși conducători văzuți pentru îngrijirea și susținerea acestui trup tainic al Domnului, iar acești conducători sînt rînduiți și întăriți prin puterea Sfîntului Duh: «Dacă nu există Duhul Sfînt, nu sînt nici păstori și învățători în Biserică, căci aceștia prin Duhul se fac, după cum și Sf. Pavel zice «pe care v-a pus Duhul Sfînt păstori» (Fap. Ap. XXVIII, 29).[51]

Ierarhia este necesară ca mijlocitoare între Dumnezeu și credincioși. «Mijlocitor între Dumnezeu și natura oamenilor stă preotul».[52] După cum se vede, fără ierarhie, creștinii nu există «fiindcă dacă nu acționează Dumnezeu prin preot, nici izbăvire nu ai, nici la Taine nu ești părtaș, nici de binecuvîntare nu te bucuri — nu ești în consecință creștin».

Acordînd mare importanță slujitorilor hirotoniți prin Duhul Sfînt, Sf. Ioan, în a unsprezecea omilie la Epistola către Efeseni, se exprimă după cum urmează: «Spune-mi, este suficient a zice «sînt ortodox»? Iar ale hirotoniei s-au dus și s-au pierdut? Fiindcă așa cum luptați pentru credință, tot astfel și pentru aceea trebuie să luptați! Fiindcă dacă oricui îi este îngăduit să-și pună mîinile lui și să se facă preot, să vină toți și atunci zadarnic s-a construit acest jertfelnic, zadarnică și mulțimea preoților».[53]

În a zecea omilie la Epistola I-a către Tesaloniceni, Sf. Ioan scrie: «prin preoți v-ați născut la nașterea cea veșnică, prin ei ați căpătat Împărăția veșnică, prin mîinile lor toate se fac, prin preot vă învredniciți să primiți Tainele cele înfricoșate, adică sfînta împărtășanie dumnezeiască».[54]

În predica a treia despre preoție, vorbind despre cele două taine — a sfîntului Botez și a dumnezeiestii Împărtășanii — care se oficiază prin preot, adaugă: «Dacă cineva nu poate să intre în Împărăția Cerurilor decît dacă s-a renăscut prin apă și Duh și cel ce nu mănîncă din Trupul Domnului și nu bea Sîngele Lui este dat afară din viața veșnică, iar acestea toate prin nimeni altul nu se oficiază, ci numai prin sfintele mîini ale preotului, eu zic: cum oare va scăpa în afară de acestea de focul gheenei sau va avea parte de coroană?» Ierarhia în general continuă opera Mîntuitorului: «Astfel a vrut Hristos. El plecînd, noi să-L urmăm în iconomie ca să nu rămîneți părăsiți.»[55]

Ierarhia, prin hirotonie, are ca datorie săvîrșirea sfintelor Taine, învățarea Cuvîntului și păstorirea, în care se cuprinde și puterea de a lega și deslega conform cuvintelor Domnului: «cărora le veți ierta păcatele, se vor ierta și pe care le țineți se vor ține». În tronul lui Hrisots s-au așezat preoții «fiindcă cine a urmat învățătura Aceluia?». Înarmată cu stăpînirea spirituală, ierarhia poate să amputeze membrele bolnave ale

51. *Ibidem.*
52. Omilia V-a, «Comentar la versetul «Am văzut pe Domnul», Migne, P.G., vol. 56, col. 129.
53. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 252.
54. Omilia X-a la Epistola I către Tesaloniceni, Migne, P.G., vol. 62, col. 79.
55. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 253.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Bisericii, ca să nu se vatăme tot trupul. Ea poate să fie și vremelnică, pînă la întoarcerea păcătosului. [56]

Nerecunoașterea membrilor ierarhiei Bisericii văzute are drept urmare și depărtarea din Biserica nevăzută, «Fiindcă ce hotărăște cel de jos, afirmă Stăpînul cel de sus». Stăpînirea ierarhică este de așa natură încît este interzisă întrebuințarea violenței de către păstori. Puterea ierarhică nu este putere tiranică, nici stăpînire, nici dinastie, ci ascultare și diaconie, pe care le-a oferit Dumnezeu celor pe care i-a încercat. Ierarhia bisericească este pur spirituală, avînd drept scop împlinirea celor mai înalte și celor mai misterioase nevoi ale omului. [57]

Astfel fiind natura conducerii ierarhice, asemenea este și sfera energiei ei și în consecință încrederea în ea se limitează la ceea ce privește mîntuirea sufletească a omului. Cine, sau mai bine zis care, dintre păstori au dreptul de sus să definească conținutul credinței și să-i formuleze dogmele ? Biserica Ecumenică — a întregii lumi. Este imposibil să nu fie adevărat, ea provenind din Hristos. Sf. Ioan acceptă acest adevăr.

Toți episcopii, ca păzitori ai învățăturii apostolice, cînd se adună într-un loc sînt infailibili. Acest adevăr îl arată, după Sf. Ioan, convocarea la Niceea a primului Sinod ecumenic, pe care cu mult respect îl citează în a treia cuvîntare către Iudei. El îl consideră ca avînd supremă autoritate, fiind condus și inspirat de însuși Întemeietorul Bisericii. «Unde sînt adunați doi sau trei, în mijlocul lor este Hristos — unde erau mai mulți de trei sute, cu atît mai mult era prezent și dădea formule și legi.» [58]

Cele spuse în ultimile cuvinte exprimă gîndirea Sf. Ioan, pe care o mai susține și în altă parte cînd vorbește despre Sinodul Apostolic. Acolo numește hotărîrile luate «legislația Sf. Duh». Pentru cele hotărîte în primul Sinod, Sf. Ioan spune, după cum am văzut : «pe toate le formula și le legifera Hristos», toate însă se limitează la adevărurile cele descoperite de Dumnezeu. În această omilie (Fap. Ap.) el formulează următoarea părere : «toate au nevoie de iluminare de sus». [59]

După cum s-a notat, Sf. Ioan învață că ierarhia instituită de Dumnezeu cuprinde trei trepte : a Episcopului, a Presviterului și a Diaconului. El socotește că Episcopii prin înaltul și distinsul loc ce îl ocupă în Biserică au fost mai înainte vestiți și de Profeți. Profetul Isaia «nici numele preoților nu le-a trecut sub tăcere și despre episcopi zice : «vor face pe stăpîni tari în pace și pe episcopi întru dreptate». Numele de Episcop, Presviter și Diacon le consideră ca date în prima epocă a vieții Bisericii — în special pe cel de Episcop și de Presviter — celor trei trepte ale preoției indiferent de treapta ierarhică. Uneori și demnitatea de Episcop este denumită «diaconie». Sub numele de diaconie se înțelege demnitatea episcopală a lui Timotei, care în realitate a fost Episcop, avînd dreptul de a hirotoni, liturghisi — oficia — în Biserica lui Hristos. Astfel, în Epistola către Timotei, Sf. Apostol Pavel zice : «asupra nimănui să nu puneți cu

56. Idem, *ibidem*, p. 254.
57. *Ibidem.*
58. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 254.
59. Idem, *ibidem*, p. 255.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

grabă mîinile». Faptul că episcopii erau denumiți la început și presviteri reiese din multe locuri, de pildă și din fraza: «prin punerea mîinilor presviterului», acceptînd ideea că actul hirotoniei este dreptul exclusiv al episcopului. În această frază este vorba de ei, deoarece presviterii nu au puterea de a hirotoni. [60]

În cea de a doua cuvîntare a Epistolei către Filipeni, Sf. Ioan clarifică acest punct mai bine. Explicînd cuvîntul «Sinepiscop», el scrie: «într-un oraș erau mulți episcopi? Nicidecum; ci pe presviteri îi numește episcopi, fiindcă atunci aveau un nume comun». [61]

Diferența dintre episcop și presviter, după Sf. Ioan, constă în aceea că numai episcopul are dreptul de a hirotoni: «În hirotonie, doar îi întrece și numai în aceasta trebuie să fie mai avantajați decît presviterii. [62] Aici Sf. Ioan se inspiră din sfaturile și directivele pe care Apostolul Pavel le dădea lui Timotei, Tit și celorlalți episcopi, precum și presviterilor din Creta și Efes, atît în ce privește opera instructivă, cît și persoanele acestor două demnități ierarhice. După cum însă am văzut mai sus, referitor la primul Sinod ecumenic de la Niceea, el numără pe episcopi, și nu pe presviteri, ca membri ai marei adunări. Așa s-a și precizat învățătura dogmatică a Bisericii creștine: diaconii «nu au aceeași autoritate ca episcopii». [63]

Despre căsătoria episcopilor și diaconilor, el spune următoarele: «Nicidecum nu împiedică viața conjugală ca să se ridice cineva și la tronul episcopal însuși». El adaugă: «Căsătoria introduce multe slăbiciuni, dar și Moise și Apostolul Petru erau căsătoriți și pentru acest motiv nu s-a micșorat bunăvoința lui Dumnezeu și nici nu au fost mai prejos decît alții la îndeplinirea înaltelor lor datorii». [64]

Explicînd pasagiul «bărbat al unei femei», el spune că existau unii care îl interpretau ca referindu-se la cel care rămîne liber, neînsurat; adaugă însă că și cel căsătorit poate să-și mențină demnitatea de episcop. Apostolul Pavel a pretins, zice el, virtute măsurată de episcopi. Menționează și pe Filagoniu, episcopul Antiohiei, ca pildă de episcop însurat. «Că pe acela (Filagoniu) Dumnezeu l-a hirotonit și este dovedit în felul următor. Fiind răpit din mijlocul pieții pe acest tron a fost condus în felul acesta cinstit și strălucit și a trăit viață cinstită și femeie avînd și fiică și în for agitîndu-se astfel mai sus de soare a strălucit ca direct de acolo să se arate vrednic acestei demnități și de la tribuna tribunalului a fost adus la sîntul altar». [65]

---

60. Idem, *ibidem*, p. 256.
61. Omilia XIII-a la Epistola I-a către Timotei, Migne, P.G., vol. 62, col. 563.
62. Omilia XI-a la Epistola I-a către Timotei, Migne, P.G., vol. 62, col. 553.
63. Mitropolit Ghenadie, *op. cit.*, p. 257.
64. *Ibidem.*
65. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Sf. Ioan avînd o atare părere despre căsătoria episcopilor, este de la sine înțeles ceea ce gîndea el despre căsătoria presviterilor și a diaconilor.

V. CONCLUZIE

Învățătura despre Biserică a Sfîntului Ioan Hrisostom este de interes excepțional. El nu numai că este un mare luminător al Bisericii, dar a trăit și în mediul din Antiohia și Constantinopole, unde s-au dezvoltat și s-au cristalizat dogmele bisericești. Adînc cercetător al Sfintei Scripturi și cunoscător al Sfintei Tradiții, căreia îi acordă o mare importanță, el a cercetat cu mare atenție și a adîncit cele privitoare la esența Bisericii creștine și în special, după cum am văzut, partea referitoare la ierarhie. [66]

Dacă această concepție pare în unele puncte mai ales cam severă, acest fapt se datorește și spiritului epocii și felului învățăturii lui, pe care l-am notat la începutul prezentei lucrări. El încearcă să trezească interesul mulțimii, sau pe cel al cititorilor săi, asupra vieții după Hristos. Unele întîmplări particulare avînd loc în Antiohia — cum a fost schisma lui Meletie, Paulin — Sf. Ioan se arată sever în ceea ce privește contactul discipolilor lui, cu trupul Bisericii, sau contactul cu el al unor clerici, care se aflau în separație de păstorul lor legal, duhovnicesc, al aceleiași comunități bisericești. [67]

Existența ereticilor marcioniți, care sînt mult îndepărtați, în ceea ce privește învățătura dogmatică, de învățătura ortodoxă, așază pe sfințitul și înțeleptul Patriarh în așa fel împotriva multor eretici, încît să-i poată prezenta pe ei complet străini de trupul Bisericii. Admiterea botezului unor eretici sau schismatici și mai ales reînnoirea egalității preoțimii lor, creează semne de contact între ei și una, sfîntă, sobornicească și apostolească Biserică. Chiar dacă Sf. Ioan Gură de Aur se antrenează în torentul oratoric, el totuși examinează ortodox pe cît posibil și relațiile «unei Biserici ecumenice».

Contribuția Sf. Ioan la legiferarea și dezvoltarea sensului Bisericii sub toate aspectele ei este mare. El pune două baze pe care se sprijină clădirea relațiilor frățești între discipolii cei curați ai lui Hristos, care îmbrățișează dogmele nefalșificate ale credinței și de la care decurg două elemente dintre cele mai severe, după concepția ortodoxă a Bisericii: «Botezul și Împărtășania cu sfintele Taine te fac frate». [68]

Adăugîndu-se acestor două baze și o a treia și anume învățătura despre preoție în înțelesul sub care o prezintă marele învățător, după cum am văzut, intrăm cu pînzele umflate pe întregul teren ortodox. De acolo distingem diferențele, care în ceea ce privește învățătura despre Biserică deosebesc Biserica ortodoxă de cele eterodoxe și în special de Bisericile protestante. [69]

66. Idem, *ibidem*, p. 258.
67. *Ibidem.*
68. Idem, *ibidem*, p. 259.
69. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Deci Biserica aflîndu-şi începutul după necercetata gîndire a lui Dumnezeu, alcătuieşte prima, cea mai însemnată şi cea mai iubită creaţie a lui Dumnezeu, care a sfinţit-o prin sîngele Celui născut din El. Biserica devenită prea curatul Trup al Domnului şi prea iubita Mireasă a Lui, predestinată să fie cea mai desăvîrşită comuniune a lui Dumnezeu cu oamenii şi nesfîrşita Împărăţie a lui Dumnezeu de pe pămînt. «Împărăţia Ta este Împărăţia tuturor veacurilor, nu numai a celor prezente, ci şi a celor ce au să vină. Peste tot pămîntul, peste toate veacurile, peste toate timpurile se întinde Biserica». [70] Căci ea nu aşteaptă nici perioadele lumii, nici trecerea anilor, nici numărul zilelor, ci stă în chip veşnic, toate bunătăţile ei fiind fără margini. Nu cunoaşte sfîrşit, aşa precum nici nu îmbătrîneşte şi nici nu se veştejeşte, ci toate ale ei sînt neîmbătrînite şi nemuritoare. [71]

70. Omilia la Psalmul 144, Migne, P.G., vol. 55, col. 469.
71. Omilia către Fericitul Filagoniu, Migne, P.G., vol. 48, col. 750.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

CATALOGUL MANUSCRISELOR DIN BIBLIOTECA PATRIARHIEI ROMÎNE *

11

SFÎNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, Cuvinte, Traducere de Isaac Dascălul, Vol. I

Sec. XIX (1804); hîrtie; 340 foi; pe f. 57v icoana sfîntului Simeon Noul Teolog; 32×23. Scriere cursivă, cerneală neagră; titlurile, colontitlurile, inițialele și unele însemnări marginale, cu cerneală roșie. Frontispicii și inițiale, artistic lucrate, în două culori. 31 rînduri pe pagină. Două condeie. Manuscrisul a fost corectat de prima mînă și de mîini posterioare. Legătură veche în piele. A aparținut Mînăstirii Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor: «Manus. 28»; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2251.

După Pr. D. Furtună *(Ucenicii Starețului Paisie în Mănăstirile Cernica și Căldărușani, cu un scurt istoric asupra acestor mănăstiri,* București, [1927] **, manuscrisul acesta este scris «de pe însuși izvodul» de Nicodim Greceanu» (p. 103). Probabil că Pr. D. Furtună a luat știrea aceasta de pe poarta manuscrisului, dispărută astăzi.

f. 1. *Mărturii pentru sfîntul Simeon.*

1. f. 1. *Sf. Grigorie al Tesalonicului Palama,* Din cuvintele ceale pentru cei ce cu sfințenie să liniștesc = Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου Τὰ εὑρισκόμενα διῃρημένα εἰς δύω .. μεταφρασθέντα εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον παρὰ .. Διονυσίου Ζαγοραίου, Veneția, 1790, I, p. V. Citată mai jos: Dionisie Zagoreu.

2. f. 1. *Sf. Filotei Patriarhul Constantinopolei,* Din cuvîntul al zeacelea cel împrotivă grăitoriu la scripturile lui Grigora, carele iaste în Tomul Agapiii, foaia 115 = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. V.

3. f. 1-1v. *Meletie episcopul Atenei,* Din Istoriia Bisericească. Tomul II, Cartea X, Capul VIII, fața 372, în numărul al treilea = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. V-VI.

4. f. 1v-2. A Sîntagoreților = Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν, Veneția, 1782, p. 753.

---

* Continuare din nr. 9-10, anul XI (1959).

** De aici înainte înlocuiesc parantezele ascuțile < > cu paranteze drepte [ ].

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

f. 2v. Albă.

5. f. 3-8. Innainte cuvîntare la cartea aciasta cătră cititorii carii să vor îndeletnici a o citi = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. VII-XIV.

Traducătorul romîn își ia permisiunea de a interveni în textul «Inainte Cuvîntării» lui Dionisie Zagoreu și a o modifica potrivit scopurilor urmărite de el și de traducerea sa. Astfel, între altele, textul acesta al lui Dionisie: *«Dar, iată, iată că împlinește acum această dorință* (adică să se dea în tipar, *«să se scrie cu condei de fier și de plumb»*, cum se exprimă el metaforic), *cu toată rîvna un frate cinstitor de Dumnezeu și iubitor de Hristos, acesta, mișcat de harul lui Dumnezeu, fără să cruțe cheltuielile, a pus în carte, sau mai bine zis, a săpat cuvintele dumnezeescului părinte cu condei cu adevărat de fier și de plumb, ca să rămînă nesterse și veșnice și prin lumina tipografiei înfățișează în privelîștea lumii scrierile acestea ale lui foarte folositoare de suflet și mîntuitoare și predică de pe case, ca să vorbesc evanghelicește, acelea care în urechile inimii lui au fost grăite tainic de Prea Sfîntul Duh»* (p. X-XI), textul acesta îl preface într-un chip surprinzător, și ne dă știri deosebit de prețioase asupra izvoarelor folosite de marele Isaac Dascălul la traducerea operei sfîntului Simeon Noul Teolog:

«Însă iată acum, iată, că nu numai aciasta i-o împlinește Dumnezeu, Cel ce face voia celor ce să tem și Îl iubesc pre Dînsul și Îi păzesc poruncile Lui, ci și mai mult oare ce. Că nu numai că s-au scris în carte cu condeaiu de hier și de plumb, adecă s-au tipărit în limba grecească pe prost, ci au iconomisit prin oarecarele rob netreabnic și păcătos al lui și în limba rumînească să se tălmăcească scripturile dumnezeescului părinte ceale prea folositoare de suflet și mîntuitoare, adunîndu-să din multe izvoade și prescrieri cîte s-au aflat prin locurile aceastea și să propoveduesc pre case, evanghelicește să zicem, acealea care în urechile inimii lui s-au grăit cu taină de la Prea Sfîntul Duh.

Însă să cuvine să se știe și aciasta: că de Dumnezeu insuflatele cuvintele prea cuviosului și sfîntului părintelui nostru Simeon, nu dupre care s-au făcut de sfîntul, nici dupre cum s-au prescris și s-au așăzat de ucenicul lui, Sfîntul Nichita Stitat, s-au tălmăcit, ci dupre cum s-au aflat un izvod ellinesc care s-au adus de oarecine de la Sfîntul Munte al Atonului. Și fiindcă și acela n-au fost deplin, au urmat nevoe de au mai metahirisit și alte prescrieri, dintru care culegîndu-să toate cîte s-au aflat s-au strîns la un loc dupre cum s-au putut. Că n-au căutat ceale ce le-au tălmăcit ca să le pue la acest fealiu de rînduială, adecă dupre cum s-au făcut de sfîntul, sau precum s-au așăzat de ucenicul lui, una că nici iaste cu putință acest lucru, schimonosite fiind de prescriitori greceșți și printr-atîta vreame strecurîndu-să, iară alta ca să nu să întîrziiaze la tălmăcire, ci mai degrab să se dea la lumină niște atîta de folositoare și mîntuitoare de suflet scripturi. Că aciasta era mai de nevoie și de trebuință, iară aceaia nu atîta, de vreame ce nimic nu vatămă nici păgubește pre cititori, ci de nu le va citi cu luoare aminte ca să le înțeleagă, că sînt greale de înțeles și pre la ceale mai multe locuri cu totul neînțelease de mințile celor noi începători, poate și de ale celor de mijloc, numai de cei ce au ajuns în măsură desăvîrșit, de să află în vremile aceastea unii ca aceștea, să vor putea înțeleage» (f. 5v-6).

Deci, Isaac Dascălul, negăsind manuscrisele autografe ale Sfîntului Simeon Noul Teolog, nici ediția manuscrisă scoasă sub îngrijirea lui Nichita Stitat, ucenicul său — preocupări de autentic erudit — traduce opera sfîntului Simeon după un izvod elin adus de la Muntele Athos și după alte manuscrise care completau lipsurile izvodului. Izvodul acesta grecesc exista în Biblioteca Mînăstirii Neamțu pe la 1820; manuscrisul era de format mare, coala împărțită în 4 (cf. Pr. D. Fecioru, *Un catalog vechi de manuscrise și cărți al Bibliotecii Mînăstirii Neamțului*, București, 1941, p. 27). Mai putem adăuga că un alt izvor de seamă i-a fost versiunea neogreacă a lui Dionisie Zagoreu. Despre raportul versiunii romînești a lui Isaac Dascălul cu versiunea neogreacă a lui Dionisie Zagoreu vom vorbi într-un articol consacrat manuscrisului grec nr. 1 al Bibliotecii Patriarhiei Romîne, care cuprinde textul elin al unei mari părți din opera sfîntului Simeon Noul Teolog: 81 de cuvinte și «Capete o sută». Tot atunci voi căuta să răspund la o legitimă întrebare: Nu este oare manuscrisul acesta tocmai «izvodul ellinesc care s-au adus de oarecine de la Sfîntul Munte al Atonului», și pe care l-a folosit Isaac la traducerea sa?

f. 9-20v. Tablă întîiei părți a cărții aceștiia.

f. 21-21v. Albe.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Planșa XIII. Icoana Sîntului Simeon Noul Teolog. Ms. 11, f. 57 v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

6. f.22-49. Partea întîiu. Viiața și petreacerea celui întru sfinți părintelui nostru Simeon Noul Bogoslov, carea s-au scris de prea cuviosul *Nichita Stitat,* ucenicul lui, și s-au tălmăcit în limba cia de obște mai pe scurt = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 1-23.

f. 49v. Albă.

7. f. 50-54v. *Nichita Stitat,* Mai nainte privire înlăuntru aducătoare la Cartea aciasta a Cuviosului Părintelui nostru Simeon Noului Bogoslov = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 24-27.

8. f. 55-55v. *Același.* Cătră dumnezeescul Simeon și cătră cei ce vor citi cartea aciasta. Întru altele s-au aflat = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 28.

f. 56. Albă.

f. 56v. Două texte scripturistice: Psalmi, 8, 6, și Matei, 13, 22.

f. 57. Albă.

f. 57v. Icoana Sfîntului «Simeon Noul Bogoslov». Icoană neasemuit de frumoasă, în șase culori. Pr. D. Furtună (*Op. cit.,* p. 103) o atribuie lui Nicodim Greceanu.

9. f. 58-61. *Sfîntul Simeon Noul Teolog,* Cuvîntul 1, 1: Pentru dragoste și care sînt căile bărbatului celui duhovnicesc și faptele 2: Și fericiri către cei ce au pre dragoste în inimă.

Inc. Fraților și părinților, voesc să grăesc cătră voi acealea care privesc și ajută cătră folosul sufletului.
Sf. Și spre adăogirea neperitoarei și fericitei vieți.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 53. Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 275-277.

10. f. 61-68. *Același,* 1: Pentru ca să fugim de oamenii cei pierzători și de stricăciune făcători și pentru ca să lepădăm cuvintele lor. 2: Și pentru ca să ne sculăm și să ne deșteptăm cătră lucrarea faptei bune. 3: Și încă și pentru că să cade să luom seama de avem întru noi înșine fericirile lui Iisus Hristos. 4: Și pentru lacrămi și umilință. Cuvîntul 2.

Inc. Fraților și părinților, tot carele voiaște să afle pre Dumnezeu.
Sf. Să guste din dulciața cea prea dulce a bunătăților acelora care sînt ale împărăției Lui.

În versiune latină, Pontanus, Cuvîntul 28, *Migne, Patrologia Graeca,* vol. CXX, col. 455-464.

11. f. 68-74. *Același,* 1: Pentrucă să cuvine bine a ne supune și a nu uita făgăduințele pre care le-am făcut cătră Dumnezeu. 2: Și cum că nu să cade a cîrti întru priveghierile ceale de noaptea ale dimineților. Cuvîntul 3.

Inc. Fraților și părinților, aducîndu-vă aminte de poruncile lui Dumnezeu.
Sf. Și uniia și nedespărțitei Treimi a-i sta înnainte și a i ne închina să ne învrednicim, întru Însuși Hristos Domnul nostru.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 73, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 392-397.

12. f. 74-85v. *Același,* 1: Pentru pocăință și umilință. 2: Și din care lucruri iaste cu putință a o căștiga cineva pre aciasta. 3: Și pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

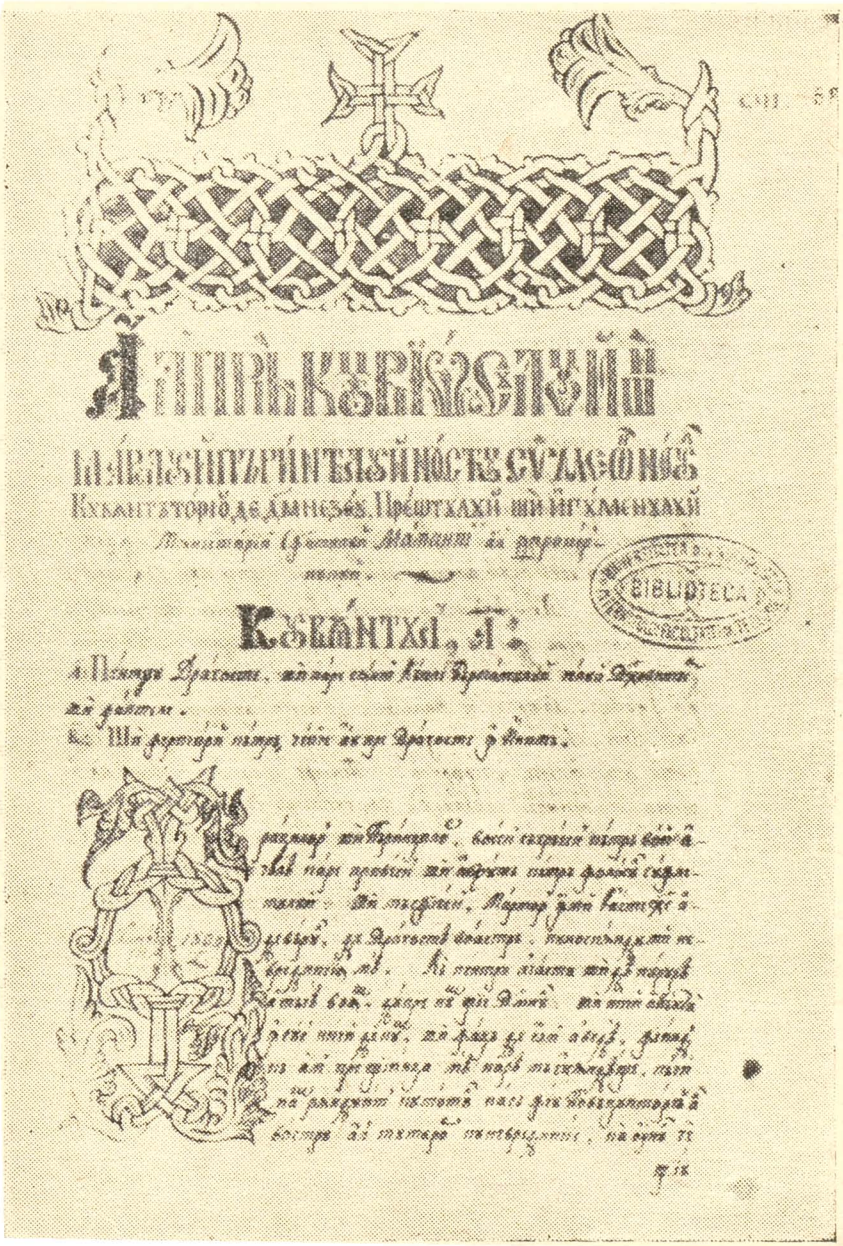

Planșa XIV, foaia 58 din ms. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

lacrămi. 4 : Și cum că fără de lacrămi, cu neputință iaste întru curăție și nepătimire să vie cineva. Cuvîntul 4.

Inc. Părinților și fraților, cînd de Dumnezeu însuflatele scripturi ale sfîntului părintelui nostru Simeon Studitul.
Sf. Și să intrăm împreună cu dînsul întru împărăția ceriurilor și veacinicile bunătăți să le dobîndim.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 75, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 405-416.

13. f. 85v-102v. *Același,* 1 : Pentru pocăință. Și cum că nu iaste destul noao numai înpărțirea averilor noastre și însăși dezgolirea de lucruri sprecurățirea sufletului deaca nu și plînsul îl vom căștiga. 2 : Și pentru izgonirea lui Adam. Și cum că de s-ar fi pocăit după ce au călcat porunca, nu ar fi căzut din raiu. 3 : Și ce fealiu de bunătate au lucrat pocăința lui cea după cădeare. 4 : Și pentru osîndirea păcătoșilor. 5 : Și la sfîrșit mustrare a celor ce întru răutate și fățărnicie trăesc. Cuvîntul 5.

Inc. Fraților și părinților, bun lucru iaste pocăința și folosul cel ce dintru dînsa să face.
Sf. Pînă ce către fericirea cea de acolo ne vom muta și bunătățile ceale făgăduite le vom dobîndi.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 66, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 346-363.

14. f. 102v-108v. *Același,* 1 : Pentru lucrarea cea duhovnicească. 2 : Și carea era lucrarea sfinților celor vechi. 3 : Și cum pre aciasta putem să o isprăvim, ca și părtași ca aceia ai Preasfîntului Duh să ne facem. Cuvîntul 6.

Inc. Fraților și părinților, de vreame că oarecarii mari ipolipsis pentru sineși socotind și avînd.
Sf. Dărnindu-le lor de aicea acum împărăția ceriurilor.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 81, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 450-456.

15. f. 108v-115v. *Același,* 1 : Pentru înpătimirea cea către rudenii și carea iaste amăgirea eii ; și în ce fealiu de prăpastie și în ce fealiu de legături pogoară pre cei stăpîniți de dînsa. 2 : Și pentru deznădăjduire și deosebirea carea iaste întru dînsa. 3 : Și ce iaste cel ce va creade și să va boteza, mîntui-să-va, iar cel ce nu va creade osîndi-să-va. Cuvîntul 7.

Inc. Fraților și părinților, bine ar fi fost ca deapururea să lac și pre ale meale răutăți să mi le plîng.
Sf. Iar mai vîrtos El pre noi să ne suie și ne va proslăvi.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 74, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 398-405.

16. f. 116-121. *Același,* Învățătură către cei ce acum de curînd s-au lepădat de lume. Cuvîntul 8.

Inc. Fraților și părinților miei iubiți, auziți putearea cuvintelor meale.
Sf. Si graiu celor ce binevestesc cu puteare multă.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 69, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 374-379.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

17. f. 121v-124v. *Același,* 1 : Pentru dragostea cea desăvîrșit și carea iaste lucrarea eii. 2 : Și cum că deaca nu ne vom sîrgui de aicea acum să ne facem părtași ai înpărtășirii Duhului nici credincioși și creștini putem să fim, încă nici fii și copii ai lui Dumnezeu nu vom fi. Cuvîntul 9.

Inc. Fraților și părinților, deaca celce să fățărniceaște faptă bună spre amăgirea și pierzarea multora.
Sf. Ci vă rog pre voi, părinților și fraților, să ne sîrguim noi cu toată putearea.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 54, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 278-281.

18. f. 124v-131. *Același,* 1 : Pentru milostenie. Și cine iaste carele pre Dumnezeu cînd iaste flămînd îl hrăneaște și cînd însetează îl adapă și cealelalte. Și cum să va isprăvi de cineva acest lucru. 2 : Și cum că deaca nu cineva întru sineș pre aceastea le va face și va hrăni și va adăpa pre Hristos, nimic nu să va folosi dintru căci pre singure aceastea le face la săraci, iar pre sineși nehrănit și gol de dreptatea lui Dumnezeu să treace cu vedearea. Cuvîntul 10.

Inc. Fraților și părinților, să cădea adecă să nu îndrăznesc eu către voi nici decum să grăesc.
Sf. Ca pre un mare sîn al lui Avraam priimindu-ne pre noi și încălzîndu-ne

În versiune neogreacă, Cuvîntul 21, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 115-121.

19. f. 131-133v. *Același,* 1 : Pentru înpărtășirea Sîntului Duh și pentru sfințenie și pentru nepătimirea cea desăvîrșit. 2 : Și cum că cel ce iubeaște slava oamenilor nimic din cealelalte fapte bune nu să foloseaște, măcar de și pre toate le-ar isprăvi. Cuvîntul 11.

Inc. Fraților și părinților, au nu vedeți cum cei ce stau înnaintea înpăratului celui pămîntesc.
Sf. Să ajungem și la bărbat desăvîrșit la măsura vîrstii plinirii lui Hristos.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 55, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 282-284.

20. f. 134-137. *Același,* Cum că nu să cuvine folosul postului numai întru întîia săptămînă a păreasimilor cu sîrguință să-l păzim și să-l înbrățișăm, ci pre cea întocma și aceaiași sîrguință întru toate săptămînile păreasimilor nevoe urmează celor sîrguitori să o păzească. Cuvîntul 12.

Inc. Fraților și părinților, să cădea adecă noao ceale ce vor să se zică acum de noi către dragostea voastră în Dumineca cea trecută să le zicu.
Sf. Și înplinitori ai poruncilor lui Dumnezeu ne voim arăta.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 76, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 417-419.

21. f. 137-141. *Același,* Pentru înfrînare și pentru răbdarea întru lucrarea faptelor bune în vreamea postului. Și pentru sîrguința. Și cum că să cade în tot postul a povățui pre cei ce să nevoesc întru adevăr. Cuvîntul 13.

Inc. Fraților și părinților, eu adecă și cu sufletul și cu trupul.
Sf. Merinde să mi să facă mie cînd către viiața cea de acolo mă voiu duce.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

In versiune neogreacă, Cuvîntul 77, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 420-424.

22. f. 141v-144. *Acelaşi,* Pentru înviiarea lui Hristos şi carea iaste sau cum întru noi să face înviiarea lui Hristos şi înpreună cu dînsa înviiarea sufletului. Şi ce iaste taina învierii aceştiia. S-au zis după Paşti luni a doa săptămînă de la Paşti. Cuvîntul 14.

Inc. Fraţilor şi părinţilor, acum Pasha zioa cea de bucurie.
Sf. Zicu adecă de însăşi vedearea lui Hristos să ne îndulcim.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 42, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 196-198.

23. f. 144-146v. *Acelaşi,* 1 : Pentru lucrările Sfîntului Duh şi carea iaste vedearea tainelor lui şi cum celor curaţi cu inima să descoper. 2 : Şi povestire întru început folositoare pentru oare carele poslujnic ce au luoat Duh Sfînt cu rugăciunile duhovnicescului său părinte. Cuvîntul 15.

Inc. Fraţilor şi părinţilor şi fiilor, un tînăr oarecarele mi-au povestit mie zicînd.
Sf. Vom fi lumină şi sare şi spre mare folos.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 86, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 494-496.

24. f. 146v-148v. Pentru vedeare şi descoperire şi rugăciunea cea luminată. Şi în ce chip cel ce s-au coprins de dragos[tea] lui Dumnezeu şi întru adîncul smeritei cugetări au venit, să lucrează de Duhul cel Sfînt. Cuvîntul 16.

Inc. Fraţilor şi părinţilor, multă iaste pogorîrea şi iubirea de oameni a lui Dumnezeu.
Sf. Şi v-au arătat să călătoriţi pre calea mîntuitoarelor poruncilor lui Dumnezeu.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 92, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 528-530.

25. f. 149-158v. *Acelaşi,* Pentru meşteşugirile vicleanului prin care sfătuieşte pre cei mai ascunşi şi tăinuiţi şi iubesc întîiciunile, cînd păstoriul să va duce către Domnul. Cuvîntul 17.

Inc. Frate, deaca preste norod şi preste turmă te-ai pus păstoriu.
Sf. Că Dumnezeul nostru iaste foc ce mistuieşte.

26. f. 158v-161. *Acelaşi,* 1 : Pentru cum că nu să cuvine întru singure cuvintele şi făgăduinţele oamenilor a nădăjdui, ci din lucruri încredinţarea cuvintelor lor să adeverează şi să întăreşte. 2 : Şi carea iaste aşăzarea adevăraţilor dascali şi dragostea către ucenicii lor. Şi carea iaste milostivirea şi grija lor. Şi în ce chip mijlocesc pentru dînşii înnaintea lui Dumnezeu. Cuvîntul 18.

Inc. Fraţilor şi părinţilor şi fiilor, începutul iubirii voastre ceii către mine.
Sf. Că eu de prihănirea cea pentru voi mă dezleg.

27. f. 161v-165. *Acelaşi,* 1 : Pentru lepădarea de lume şi pentru tăiarea voii. Către cei ce au cerut să le scrie lor, cum iaste datoriu cineva să

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

săvîrșască viiața cea pustnicească. 2 : Și cum că bine iaste la acest lucru iscusit povățuitoriu, adecă părinte duhovnicesc să aibă ca să să învețe fapta bună și meșteșugul cel pustnicesc, adecă lucrarea cea cu greu de isprăvit. 3 : Și pentru credința cea către părinții cei duhovnicești. 4 : Și pentru vedearea luminii de la carea tot sufletul luminîndu-să sporește întru dragostea lui Dumnezeu. Cuvîntul 19.

Inc. Fraților miei prea doriți și iubiți, de multe ori ați voit să auziți cuvînt de folos.
Sf. Ci fără de grijă trăind să va mîntui.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 72, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 388-391.

28. f. 165-167v. *Același,* 1 : Pentru pomenirea morții. 2 : Și ce fealiu de bun sfîrșit au avut de trei ori fericitul Antonie fratele lui. 3 : Și la sfîrșit, Cuvînt de îngropare către dînsul. Cuvîntul 20.

Inc. Fraților și părinților, mă rog lui Dumnezeu Celui ce m-au miluit pre mine.
Sf. Intru slava cea nepovestită și întru strălucirea ceaia întru Tată.

29. f. 167v-173. *Același,* Pentru credință și învățătură pentru cei ce zic că nu iaste cu putință în mijlocul celor lumești la săvîrșirea faptelor bune a ajunge. Și povestire întru începutul Cuvîntului foarte folositoare. Cuvîntul 21.

Inc. Fraților și părinților, bun lucru iaste a propovedui noi către toți mila lui Dumnezeu.
Sf. Inpreună cu toți sfinții cei din veac.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 56, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 285-290.

30. f. 173-176v. *Același,* Pentru pocăință și frica lui Dumnezeu. Și care nevoință a sufletului și carea dureare a inimii are cel ce cu duh zdrobit să pocăiaște. Și care sînt acealea pre care le zice cînd să roagă către Domnul. Cuvîntul 22.

Inc. Auziți cuvîntul mieu, fiii miei, cei foarte iubiții miei.
Sf. Ce voesc din tot sufletul să se mîntuiască.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 67, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 364-367.

31. f. 177-183. *Același,* 1 : Pentru că nu să cuvine să ne aflăm cu lenevire către lucrarea poruncilor lui Dumnezeu. 2 : Și pentru ca să răbdăm cu bărbăție ispitele. Cuvînt 23.

Inc. Fraților și părinților, au nu auziți pre Domnul și pre apostolii Lui strigînd.
Sf. Pînă la moarte pentru dorul înpărăției ceriurilor.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 50, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 253-259.

32. f. 183v-190. *Același,* 1 : Pentru făcătoarea de viiață omorîre ceaia ce de la Duhul să face întru cei ce să nevoesc mai nainte de moarte. 2 : Și cum că cei din dar, carii mai pre sus de leage s-au făcut, pre darul dumnezeeștii lumini cu cunoștință îl iau întru sineși. Că cei ce nu au

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

luoat acum pre lumina aciasta în viiața ciastă de acum, nici o au văzut pre dînsa, încă supt umbra legii sînt și să vor judeca de dînsa. 3: Și în ce fealiu să cade să fie preotul carele au luoat de sus stăpînire a lega și a dezlega. 4: Și cum că celui ce cu adevărat lucrează ceale sfinte și de dumnezeiasca lumină iaste prea strălucit, toți oamenii îi sînt prea arătați și însuși cei ce cu Duhul lui Dumnezeu umblă și cei ce încă de omul cel de țărînă nu s-au dezbrăcat. Cuvînt 24.

Inc. Fraților și părinților, vedeți cum auziți.
Sf. Ci veniți cei ce pre lumina cea gîndită întru sinevă o aveți.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 79, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 434-440.

33. f. 190v-193. *Același,* Pentru cum să cade fiește carele a să cerceta pre sineși și cu sîrguință a să iscodi pre sineși deosebi. Și cum să cuvine pre lucrurile sale să le alăture cu poruncile lui Hristos. Cuvînt 25.

Inc. Fraților și părinților, întru cuvîntul de învățătură cel ce au trecut.
Sf. Și întru toate următori ai Tatălui Său și Dumnezeu.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 70, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 380-382.

34. f. 193-195. *Același,* Pentru hulă. Cuvîntul 26.

Inc. Fraților și părinților, tot păcatul, (zice prea sfințitul cuvînt al Mîntuitoriului).
Sf. Putincioase noao aceastea și lesnicioase le-au lucrat.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 64, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 340-342.

35. f. 195-199. *Același,* 1: Pentru înpărtășirea Sfîntului Duh. 2: Și cum că cu neputință iaste într-alt fealiu să se adevereaze lucrurile faptei bune, fără numai prin venirea Duhului, fără de carele niminea către fapta bună nu să îndreptează, nici pre alții nu poate să-i folosească sau gînduri streine să priimească. 3: Și pentru că deopotrivă întru toate și aseamenea iaste Dumnezeirea cea în trei ipostasuri. Cuvîntul 27.

Inc. Fraților și părinților, foc iaste Dumnezeu.
Sf. Izvorul și viiața cea deapururea vie și nemuritoare.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 59, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 309-313.

36. f. 199-205v. *Același,* Cum că nu iaste cu putință (ci de primejdie lucru) a ascunde talantul cel dat noao de la Dumnezeu, că să cuvine a-l arăta pre dînsul și tuturor a-l descoperi și facerile de bine ale lui Dumnezeu cu bună cunoștință a le propovedui spre folosul auzitorilor, măcar de și nu le place oare cărora. Cuvîntul 28.

Inc. Fraților și părinților și fiilor întru Hristos Dumnezeu.
Sf. Însuși bunul și făcătoriul de bine Dumnezeul nostru.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 89, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 511-516

37. f. 205v-209v. *Același,* 1: Cum au pierdut omul adevărul după ce s-au scos afară din raiu. Care iaste cuvîntul lui Dumnezeu. 2: Și care

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

iaste păcatul diiavolului și care iaste păcatul lui Adam. 3 : Și cum că tot omul iaste păcătos dintru însăși zămislirea lui. 4 : Și cum de a doa oară să naște întru Duhul Sfînt prin sfîntul Botez. 5 : Și care sînt acealea pre care mulți proroci și înpărați le-au dorit mai nainte de Hristos. 6 : Și cum că Duhovnicul nu să cuvine pre creștinii cei neînvățați tainele carii să pocăesc de ceale ce au păcătuit și să mărturisesc supt legături de canoane și certări să-i pue, ci să-i înveațe taina credinței și să-i deprinză tainele creștinătății. 7 : Și cum că tot creștinul are trebuință de dumnezeiască schimbare, că aciasta iaste săvîrșirea. Cuvîntul 29.

Inc. De vreame ce Adam au crezut diiavolului acestuia ce au minții.
Sf. Deșartă le iaste și credința cea întru Hristos.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 37, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 177-181.

38. f. 209v-212v. *Același,* Cum că să cade mai întîiu a să înputernici omul de la Hristos prin sfîntul botez și atuncea a lucra poruncile lui Hristos. Că sfîntul botez, ori neporniți, ori cu greu porniți cătră cel rău îi face. Precum și al doilea botez al pocăinții carele prin dumnezeiasca și îngerească shimă să face. Și carii sînt cei ce au crezut întru adevăr lui Hristos. Și în ce fealiu să cade să fie slujitorii și preoții și arhiereii și povățuitorii sufletelor. Cuvîntul 30.

Inc. Cela ce zice cuiva, fă aciasta și aciasta să nu o faci.
Sf. Și prin nevoințele care facem să-l creaștem înlăuntru nostru.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 51, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 259-262.

39. f. 212v-217. *Același,* 1 : În ce fealiu și cîte sînt fealiurile cunoștinței de Dumnezeu. 2 : Și cum că ni să cade a cunoaște că iaste Dumnezeu, iară ce iaste nu ni se cade a căuta. 3 : Și cum să cuvine să crează creștinul întru Dumnezeu și să se boteaze. 4 : Și carele și să zice și iaste creștin. Și carele să zice adecă creștin, dar nu iaste. 5 : Că cel ce nu face voia lui Hristos, nu iaste creștin. 6 : Și cum că decît iudeii cei nedrepți, creștinii cei nedrepți mai răi sînt. Cuvîntul 31.

Inc. Cinci sînt fealiurile cunoștinții de Dumnezeu.
Sf. De care surgunie din înpărăția ceriurilor nu vor fi vreadnici.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 30, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 152-156.

40. f. 217-221v. *Același,* 1 : Cum că tot cela ce ceare neștiind ce ceare, în zadar ceare. Iară deși știe ce ceare, dar nu va ajunge să ia aceaia ce ceare, nimic nu să folosește. 2 : Și carea iaste înpărăția lui Dumnezeu. 3 : Și cum o iau pre dînsa creștinii. 4 : Și carele iaste cel rău, și cum poate cineva să se izbăvească de robiia celui rău. 5 : Și cum și prin care lucruri să face învierea sufletului. Cuvîntul 32.

Inc. Mulți din creștini ori carii poartă chipul .
Sf. Măcar multe, măcar puține de ar fi.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 29, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 146-151.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

41. f. 222-224. *Același,* Pentru cei ce sînt datori să se cuminece cu dumnezeeștile taine. Și carele iaste carele cu nevrednicie mănîncă și bea Trupul și Sîngele lui Hristos, dupre cum zice apostolul. Cuvîntul 33.

Inc. Zic părinții cum că precum omul cel de bun neam și bogat.
Sf. Carele vreadnic fiind nu s-au apropiiat cu vrednicie.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 33, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 163-165.

42. f. 224v-227v. *Același,* Cum că oamenii să vînează și să domnesc de bani de dulciață și de slavă deșartă. Cuvîntul 34.

Inc. Trei sînt cu care să vînează tot sufletul ce vine în viiață.
Sf. Pentru mila lui Hristos întru carele creadem.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 23, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 126-129.

43. f. 228-231. *Același,* 1 : Cum că doao sînt pricinile, una adecă a peirii, iară alta a mîntuirii. 2 : Și cum că mîndriia înpreună creaște cu oamenii. 3 : Și cum că semnul creștinului iaste smerita cugetare. 4 : Și cum că de nevoe iaste să se cunoască fiește carele pre sineși, că iaste un nimic. 5 : Și cum că doao jertve sînt bine priimite lui Dumnezeu întîia și a doa, fără de care nu iaste mîntuire. 6 : Și carele iaste semnul celui ce să apropie de Dumnezeu. Cuvîntul 35.

Inc. Doao sînt toate întru viiața ciastă de acum.
Sf. Iaste mintea ceaia ce să află întru întunerecul nepriceaperii.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 31, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 157-160.

44. f. 231-232v. *Același,* 1 : Carele iaste cel nelegiuit, carele cel fără de leage, carele păcătos și carele păgîn. 2 : Și cum că Hristos pentru păgînătățile și păcatele oamenilor au murit ca pre aceastea să le vindece. 3 : Și cum că a ne numi numai creștini iaste și să trage dupre neam. Cuvîntul 36.

Inc. Nelegiuit, fără de leage, păcătos, păgîn.
Sf. Carele iaste strămoșasca și adevărata cinstire de Dumnezeu a lor.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 28, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 144-145.

45. f. 232v-236. *Același,* 1 : Pentru cum că Dumnezeu n-au făcut pre niminea rob al oamenilor, cu cît mai vîrtos al dracilor. 2 : Și pentru mînie și pofta cea necuvîntătoare și de unde le pătimește pre aceastea sufletul. 3 : Și cum că precum vedearea cea trupească are trebuință de simțiri nevătămate, de măsuraiică mișcare, de măsurată depărtare, de aer curat și de soare să-i răsară, așa și vedearea minții are trebuință gînditoriu de aceastea. Cuvîntul 37.

Inc. In veacul cest de acum, adecă în viiața ciastă de acum.
Sf. Carii au trebuință de înfocarea și arderea cea veacinică de acolo.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 24, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 130-133.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

46. f. 236v-239. *Același,* 1 : Cum că cel ce să pocăiaște pentru păcatele sale ceale mai denainte, nimic nu să folosește, deaca și pre vindecarea neputinței lor prin pocăință nu o va lua de la Hristos. 2 : Cum că tot omul cîte face în viiața aciasta, deaca nu ajută și nu folosesc la sănătatea sufletului său, deșarte sînt. Pentru aciasta să cade a să vindeca boalele. 3 : Și cum să face păcatul cel de voe și cum cel fără de voe. Cuvîntul 38.

Inc. A plînge cineva și a să întrista și a ruga pre Dumnezeu.
Sf. Iar fuga nu într-alt fealiu să face fără numai prin a nu pofti.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 12, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 81-83.

47. f. 239-242. *Același, 1* : Cum că tot ori ce bine face omul, pentru sineși îl face. 2 : Și de unde să cunoaște postul, milosteniia, rugăciunea, că le-au priimit Dumnezeu. 3 : Și cum să cuvine să cînte cineva. 4 : Și cum că sfințirea și slobozeniia prin credință să dăruesc. 5 : Și cum că chiar cîntare de psalmi iaste smerita cugetare. 6 : Și care sînt acealea care sting darul lui Dumnezeu. Cuvîntul 39.

Inc. Frate cînd auzi pre sfinții părinți zicîndu-ne noao.
Sf. Și va lucra prin trupul lui pre ceale mai reale decît ceale mai dintîi.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 17, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 100-103.

48. f. 242v-247v. *Același,* 1 : Pentru cum că cinci științe mari are diiavolul. 2 : Și cum că tot orice bine va face omul către Dumnezeu, ori rugîndu-să, ori mulțămire înplinind va face. 3 : Și cum cel ce dorește întru adevăr să să mîntuiască, să cade să se nevoiască a să mîntui. 4 : Și al cărora iaste înpărat și al cărora nu iaste, Înpăratul tuturor și Dumnezeu. Cuvîntul 40.

Inc. Duh gîndit fiind diiavolul și avînd îndrăzneală către firea oamenilor.
Sf. Așa și omul cel ce creade întru Dînsul să se facă Dumnezeu.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 44, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 203-208.

49. f. 248-251v. *Același,* 1 : Carea iaste stăpînirea pre carea o au luat Hristos după înviiare. 2 : Și cum că să cade mai întîiu a ne înpărtăși de darul lui Hristos și așa să metahirisim petreacerea cea dupre Dumnezeu. 3 : Și ce lucru iaste păcatul și ce iaste dreptatea ? 4 : Și pentru cel trupesc și duhovnicesc. 5 : Și care iaste capul faptelor bune și care picioarele. Cuvîntul 41.

Inc. Zice David : «Cine iaste omul carele va fi viu.
Sf. Că ceaia ce am fost datori să o facem, o am făcut.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 22, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 122-126.

50. f. 251v-254v. *Același,* 1 : Cum că a ținea cineva în minte cuvintele dumnezeeștilor Scripturi care le citește iaste cu totul al lui Dumnezeu. 2 : Și pentru rugăciune și cetire. 3 : Și cum să cade să cînte creștinul. Cuvîntul 42.

Inc. Cel ce învață deaca nu va ținea minte pre ceale ce s-au învățat.
Sf. Că nici o înpărtășire nu iaste luminii cu întunearecul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

În versiune neogreacă, Cuvîntul 8, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 58-61.

51. f. 254v-257. *Același,* 1 : Cum că pentru covîrșirea dragostii au supus Dumnezeu pre om în multe primejdii. 2 : Și cum că lipsa, facere de bine iaste a lui Dumnezeu. 3 : Și cel ce fuge de lipsă, fuge de creștinătate. 4 : Și cum că hotărîrile lui Dumnezeu firi sînt și toate necazurile mulțămire ne învață. 5 : Și pentru ce iaste păcat și boale și moarte. Cuvîntul 43.

Inc. Cu frici multe și cu primejdii de multe fealiuri au înpresurat Dumnezeu pre om.
Sf. Și în necazuri și în strîmtorări și în scîrbe să cădem.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 7, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 55-57.

52. f. 257v-261v. *Același,* 1 : Cum că cine iaste creștin întru adevăr. 2 : Și cum că creștinul cel ce poftește bani și dezmierdări sau slavă nu iaste creștin. 3 : Și cum că spre a să vindeca aceastea de la Hristos să cuvine să pătimească rău și să se nevoiască pustnicii. 4 : Și cum că tot lucrul bun acest sîrșit are, ca să se înpărtășască de sfînteniia lui Hristos. 5 : Și cum că a cînta cu priceapere iaste, dar de la singur Dumnezeu. 6 : Și cum să face vrajbă între Dumnezeu și între oameni. Cuvîntul 44.

Inc. Creștin iaste cel ce prin căci au mărturisit înnaintea lui Dumnezeu și a îngerilor.
Sf. Că știe Dumnezeu să nu auză pre cei ce nu știu ce cer.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 16, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 95-99.

53. f. 261v-265v. *Același,* Pentru schimbările sufletului și ale trupului, care din aer, din stihii, din bucate și care de la draci să pricinuesc noao. Cuvînt 45.

Inc. Datoriu iaste creștinul nu numai pre schimbările ceale ce să fac în suflet.
Sf. Să se înveațe tainele ceale adînci ale Duhului.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 43, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, *I*, p. 199-202.

54. f. 265v-269. *Același,* Pentru cunoștința duhovnicească și cum că comoara Duhului cea ascunsă în slova dumnezeeștii Scripturi nu tuturor celor ce voesc iaste arătată, ci numai singuri acelora ce au căștigat înlăunt[r]ul lor pre Hristos, Cel ce le deschide pre mintea lor ca să înțeleagă Scripturile. Cuvînt 46.

Inc. Să aseamănă cunoștința cea duhovnicească, o fraților, unii case.
Sf. Cu haina cea luminată a nestricăciunii Duhului.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 49, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 249-252.

55. f. 269-275. *Același,* 1 : Pentru făcătoarea de viiață omorîre ceaia ce de la Duhul să face și mai nainte de moarte întru credincioșii cei ce să nevoesc. 2 : Și cum că cei din dar mai pre sus de leage făcîndu-să pre darul dumnezeeștii lumini cu cunoștință întru dînșii îl iau. Că cei ce nu au luat de acum lumina aciasta din viiața ciastă de acum, nici curat o văd pre dînsa, încă supt umbra legii sînt și să vor judeca de dînsa. 3 : Și cum

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

să face înpărtășirea Sfîntului Duh întru cei credincioși și sfînteniia și nepătimirea cea desăvîrșit. Cuvîntul 47.

Inc. Cercați Scripturile au zis Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos.
Sf. Și îndulcirea și desfătarea bunătăților celor cerești să ni-o dăruiască.

56. f. 275v-281. *Același,* 1 : Cum că să cade a lua seama de avem pre fericirile lui Hristos întru însine. Că aceastea sînt semnul peceții lui Hristos și osebirile haractirului Lui. 2 : Și cum că cu neputință iaste cel ce nu s-au însemnat cu semnul lui Hristos și pre haractirul Lui întru dînsul nu-l poartă întru înpărăției ceriurilor să între. Cuvîntul 48.

Inc. Cîți sîntem nepecetluiți cu pecealea Domnului.
Sf. Și scîrbă veți avea în veacul cel nemărginit.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 3, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 35-40.

57. f. 281-290. *Același,* 1 : Ce iaste aceaia adecă : Cel ce va creade și să va boteza mîntui-să-va, iară cel ce nu va creade osîndi-să-va. 2 : Și care sînt seamnele dragostii ceii cătră Dumnezeu și cătră aproapele ? 3 : Și pentru dragostea cea desăvîrșit și carea iaste lucrarea aceștiia. 4 : Și cum că deaca nu ne vom sîrgui acum de aicea să dobîndim dragostea și să ne înpărtășim de darul Prea sfîntului Duh, nici credincioși, nici creștini nu putem să fim, încă nici fii nici feți ai lui Dumnezeu nu ne vom face, ci ca niște necredincioși mai vîrtos în zioa judecății ne vom osîndi. Cuvîntul 49.

Inc. Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Hristos, Fiiu fiind adevărat.
Sf. Că nu puteți, zice Domnul, fără de Mine să faceți nimica.

58. f. 290-293v. *Același,* 1 : Pentru lepădarea de lume și pentru tăiarea voii. 2 : Și cum iaste datoriu cineva să săvîrșască viiața cea pustnicească. 3 : Și cum că bun lucru iaste și de folos a avea întru aciasta povățuitoriu iscusit, adecă părinte duhovnicesc ca să se înveațe de la dînsul lucrurile faptei bune și lucrarea cea cu greu de isprăvit a meșteșugului pustnicesc. 4 : Și pentru credința cea cătră părinții cei duhovnicești. 5 : Și pentru vedearea luminii, de carea tot sufletul luminîndu-să sporește întru dragostea lui Dumnezeu. Cuvîntul 50.

Inc. Frate, deaca în viiața de obște ședzi, să nu voești a te face.
Sf. Ci fără de grijă viețuind să va mîntui.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 72, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 388-391.

59. f. 294-300. *Același,* Cum că să cuvine povățuitoriul turmei lui Hristos cei cuvîntătoare să ia seama și să judece cu deamăruntul întîi ceale pentru sineș. Că să cade mai întîiu el să se înveațe și să lucreaze deapururea voia lui Dumnezeu și așa să înveațe pre alții să facă aceasta, ca cuvîntul dăscăliei lui lucrătoriu fiind, priimit să se facă auzitorilor. Iar deaca nu de a sa mîntuire grijască-să, ca nu pricinuitoriu pierzării sale și celor de supt dînsul să se facă. Cuvîntul 51.

Inc. Domnul nostru și Dumnezeu Iisus Hristos nu pre cel ce învață numai îl fericește.
Sf. Fiindcă Dumnezeul nostru iaste foc ce mistuiaște.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

În versiune neogreacă. Cuvîntul 88, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 506-511.

60. f. 300-305v. *Acelaşi,* Pentru începutul vieţii cel foarte folositoriu şi mîntuitoriu care să potriveaşte celor ce acum de lume şi de ceale din lume să leapădă. Şi învăţătură cătră cei noi începători foarte folositoare. Cuvîntul 52.

Inc. Tot omul, fraţilor, ce acum de curînd s-au lepădat de lume şi de ceale din lume.
Sf. Cel ce ţe-au dat ţie darul Sîntului şi de viiaţă făcătoriului Său Duh.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 71, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 383-387.

61. f. 305v-309. *Acelaşi,* Pentru pocăinţă şi începutul vieţii şi cum cineva cu cale şi dupre rînduială sporind întru fapta bună, prin lucrarea poruncilor, vine întru săvîrşire. Cuvîntul 53.

Inc. Omul cel ce pre toate ceale văzute le-au defăimat.
Sf. Să-L slăvim pre Dînsul şi El ne va slăvi pre noi.

În versiune neogreacă. Cuvîntul 65, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 342-345.

62. f. 309-312. *Acelaşi,* 1 : Pentru aşăzarea cea înpătimită şi necredincioasă şi rea. 2 : Şi carea iaste unirea lui Dumnezeu cu fiii luminii şi în ce chip să face aciasta întru dînşii. 3 : Şi la sfîrşit prihănire şi mustrare a celor ce cu nevrednicie îndrăznesc asupra arhieriei. Cuvîntul 54.

Inc. Deapururea şi totdeauna, fraţilor, unele altora să înponcişază.
Sf. A cărora îndulcirea iaste negrăită şi viiaţa veacinică şi nemuritoare.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 25, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 134-136.

63. f. 312-317v. *Acelaşi,* 1 : Cum că toţi oamenii pre carii Hristos nu i-au luminat orbi sînt şi cu neputinţă iaste ca ei lucrurile luminii să le lucreaze sau pre calea vieţii drept să umble. Pentru aceaia datori sîntem să vedem şi să luom aminte de înşine de întru adevăr pre calea carea duce la ceriuri călătorim, carea iaste poruncile lui Dumnezeu. 2 : Şi cum că cei ce întru păcatele ceale mici să biruesc, robi sînt şi ai celor mari. 3 : Şi prin care fapte poate cineva să se izbăvească de patimi. Cuvîntul 55.

Inc. Precum orbul umblînd nevoe iaste să se policnească.
Sf. Ci dupre glasul Domnului de a priveghiia şi a ne ruga nu vom înceta.

64. f. 318-323v. *Acelaşi,* 1 : Pentru cum că nu să cade a zice, cum că iaste cu neputinţă acum la vîrful faptei bune să vie cel ce voiaşte şi sfinţilor celor de demult să se asemeneaze. 2 : Şi cum că tot cela ce învaţă ceale înprotivnice dumnezeeştilor Scripturi, eres nou celor ce să pleacă lui dogmatiseaşte. 3 : Şi pentru lacrămi, cum că din fire sînt întru noi lacrămile. Cuvîntul 56.

Inc. Fraţilor şi părinţilor, mulţi totdeauna zic, pre carii îi auzim şi noi zicînd
Sf. Inpreună cu toţi cei ce din veac bine I-au plăcut Lui.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 47, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 240-244.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

65. f. 323v-326. *Acelaşi,* Cum că să cade creştinul bărbăteaşte şi cu îndelungă răbdare să sufere năpădirile tuturor ispitelor celor ce îi vin lui asupră. Cuvîntul 57.

Inc. Cei întru adevăr robi ai lui Dumnezeu şi carii Îl iubesc pre Dînsul.
Sf. Ia să răbdăm ispitele ceale ce vin asupra noastră pînă la moarte pentru darul împărăţiei ceriurilor.

66. f. 326-334v. *Acelaşi,* Cuvînt teologhicesc întîiu. Şi împrotiva celor ce zic cum că Tatăl iaste mai întîiu decît Fiiul. Cuvîntul 58.

Inc. A zice pentru Dumnezeu sau a grăi şi a cerca ceale pentru dînsul.
Sf. La limanul cel liniştit al vieţii ceii nestricăcioase.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 60, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 313-320.

67. f. 334v-340v. *Acelaşi,* Bogoslovesc al doilea. Şi asupra celor ce să apucă să bogoslovească fără de Duhul Sfînt. Cuvîntul 59.

Inc. Cei ce au luat de sus pre lauda lui Dumnezeu.
Sf. Şi fii ai lui Dumnezeu vor fi.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 61, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 321-326.

Însemnări de la prima mînă :

f. 1v. În floarea finală : *1804, Ianu[a]r[ie] 1.*
f. 58. În iniţiala F : *Ianu[a]r[ie] 14, 1804.*
f. 90. În josul paginii : *Fevruar[ie] 1, 1804.*
f. 141. În podoaba finală : *Fevr[uarie] 28.*
f. 141v. În iniţiala F : *1804, Fev[ruarie] 28.*
f. 144. Pe margine, la începutul Cuvîntului 15 : *Însuşi sfîntul Simeon iaste acesta şi ca despre altul vorbeaşte.*
f. 158v. În iniţiala F : *Mar[tie] 9, 1804.*
f. 168. Pe margine, la Cuvîntul 21 : *Însuş de sine povesteaşte sfîntul.*
f. 183. În josul paginii : *1804, Mart[ie] 28.*
f. 195. În iniţiala F : *1804, Aprilie 2 zile.*
f. 224v. În iniţiala T : *1804, Ap[rilie] 26. M : ar În săp[tămina] cea lu[minată].*
f. 225v. Pe margine : *Al soborului de la Cartaghen 113.*
f. 239. În iniţiala F : *Mai 6, 1804.*
f. 248. În iniţiala Z : *1804, Mai 18.*
f. 257v. În iniţiala M : *Mai 25.*
f. 266. În iniţiala S : *Mai 28.*
f. 269. Pe margine, la începutul Cuvîntului 47 : *Acest Cuvînt mai tot un fealiu iaste cu Cuvîntul 24.*
f. 281. În iniţiala D : *Iul[ie] 8* (sic).
f. 294. În iniţiala D : *Iunie 16.*
f. 300. În iniţiala T : *1804, Iunie 18.*
f. 305v. În iniţiala O : *1804, Iul[ie] 21.*
f. 312v. În iniţiala P : *Avg[ust] 3, 1804. Pocăiţi-vă că s-au apropiat împărăţia.*
f. 340v. Între podoabele finale : *1804, Oc[tomvrie] 19.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Însemnări de la mîni posterioare :

f. 134. Pe margine, la începutul Cuvîntului 12 : *În simbăta sfîntului Teodor să se cetească.*

f. 137. Pe margine, la începutul Cuvîntului 13 : *Duminecă întru a 2 săptămînă din post.*

f. 269. În inițiala Ce : *1868, Dometian monah.*

12

SFÎNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, Cuvinte, Traducere de Isaac Dascălul. Vol. II

Sec. XIX (1804-1805) ; hîrtie ; f. 341-681 ; formatul 32×23. Scriere cursivă, cerneală neagră ; titlurile, colontitlurile și unele din inițiale cu cerneală roșie. 31 rînduri pe pagină. Copist : *Acachie Ierodiaconul.* Manuscrisul a fost corectat de prima mînă. Legătură veche în piele. A aparținut Mînăstirii Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă : nr. 2252 în Biblioteca Internatului Teologic.

68. f. 341-344. *Același,* Bogoslovesc al treilea. Și cum că aceaia ce iaste Tatăl aciasta și Fiiul și ceaia ce iaste Fiiul aciasta și Duhul cel Sfînt. Și cum că aceste trei feațe sînt un Duh de o cinste, de o ființă și de un scaun. Cuvînt 60.

Inc. Dumnezeu Carele deapururea adecă să laudă și de noi să proslăvească.
Sf. Și întru bogată îndulcirea acestora să ne facem.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 62, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 327-330.

69. f. 344-374. *Același,* Puțină oare carea fisiologhie. Pentru facerea lumii și pentru zidirea lui Adam. Cuvînt 61.

Inc. Deci cele ce să cădea adecă să răspunz și să zic către cei ce să pun împrotivă noaă.
Sf. Ca și întru descoperirea și întru simțirea și întru vederea și întru cîștigarea.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 45. Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 209-236.

70. f. 374-391v. *Același,* Partea 1. Cuvîntul 62, 1 : Îndemnătoriu întru începuturi către pocăință. 2 : Și la cuvîntul apostolului acesta : Pre carii mai nainte i-au cunoscut pre aceștea mai nainte i-au și hotărît, și la celelalalte. 3 : Și împrotiva celor ce îl răzvrătesc și rău îl tîlcuesc pre dînsul și pre toată Scriptura .Cuvînt 62.

Inc. Pre mulți din oameni am auzit zicînd.
Sf. De pocăință cu toată puterea să ne grijim.

În versiune neogreacă. Cuvîntul 26, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 137-141.

71. f. 391v-403. *Același,* 1 : La cuvîntul apostolului întru care zice : Și știu pre unul ca acesta că pănă la al treilea ceriu s-au răpit și au auzit graiuri negrăite, care nu iaste cu putință omului să le grăiască. Și care sînt graiurile acelea negrăitele pre care le-au auzit Pavel. 2 : Și care

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

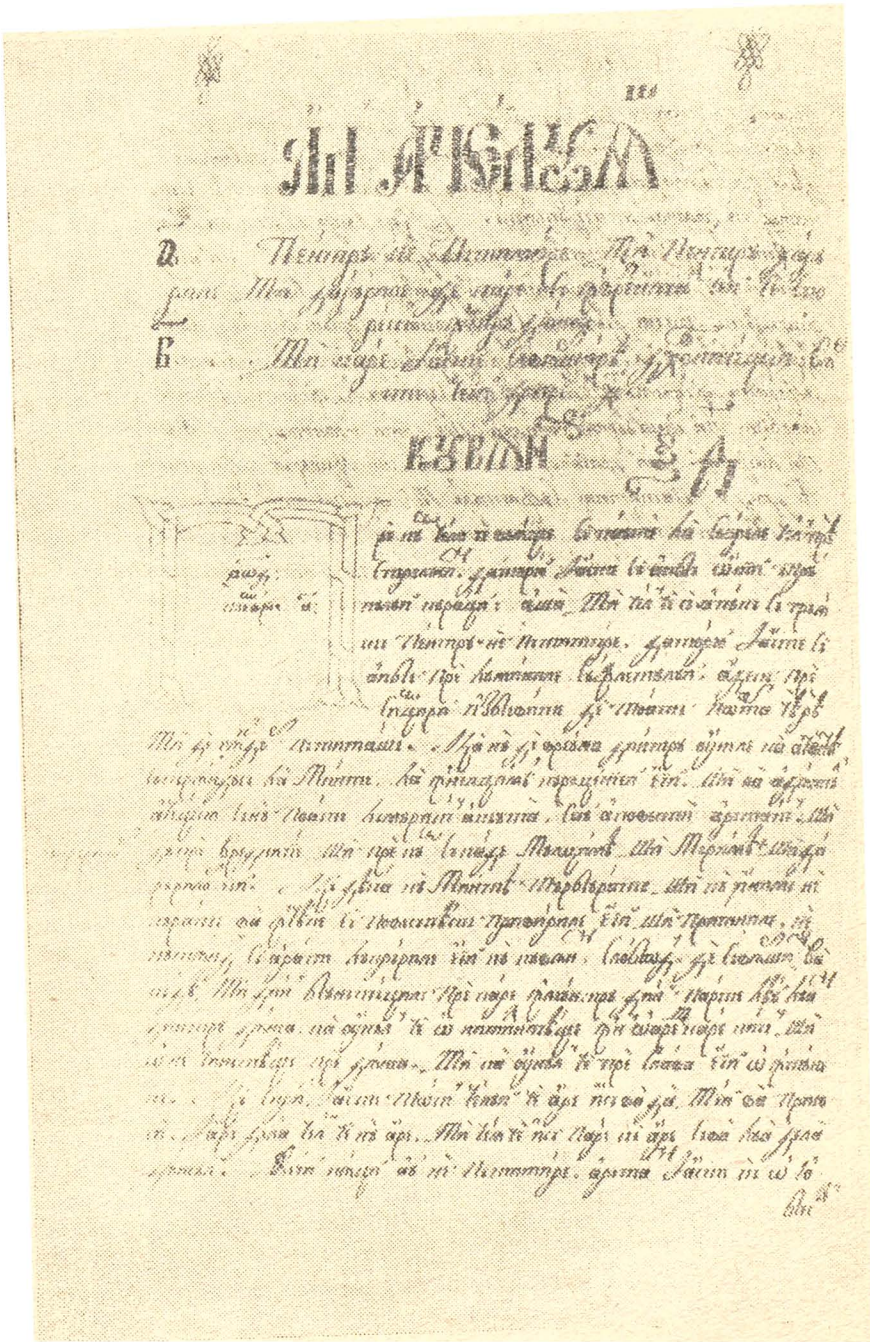

Planșa XV, foaia 403 v din ms. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

sînt bunătățile acelea pre care ochiu nu le-au văzut și ureache nu le-au auzit și la inimă de om nu s-au suit. 3 : Și ce iaste sau cum va fi și în ce chip să află întru noi împărăția lui Dumnezeu. Și carea iaste lucrarea acestiia care să face întru noi. Cuvîntul 63.

Inc. De vreame ce arătat Stăpînul tuturor totdeauna prin Evanghelii strigă.
Sf. Și de tine deapururea purtîndu-să Dumnezeu Cel ce iaste preste toate.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 52, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 263-274.

72. f. 403v-418v. *Același*, 1 : Pentru nepătimire și pentru harurile și darurile de care să învrednicesc cei ce sporesc întru dînsa. 2 : Și care iaste săvîrșirea duhovnicești vîrste ceii dupre Hristos. Cuvînt 64.

Inc. Precum cela ce voiaște să caule la soarele cel prea strălucit.
Sf. Și întru împreunare negrăită, dupre nemincinoasele Lui făgăduințe.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 84, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 475-489.

73. f. 419-428. *Același*, 1 : Pentru cei ce socotesc cum că au întru sineș pre Duhul cel Sfînt fără de cunoștință și nu simt nici de cum lucrarea Lui. Și pentru cei ce zic cum că nu poate nimenea din oameni în viiața ceastă de acum să vază slava Sfîntului Duh. Și dovadă pentru aciasta cu graiuri ale sfintei Scripturi. 2 : Și cum că nu iaste nici o pizmă întru sfinți cînd prin toată sîrguința cea înbunătățită cu aceștea ne vom potrivi. 3 : Și în ce chip veade cineva pre Dumnezeu ; 4 : Și cum că cel ce la niște măsuri ca acestea au ajuns cît să vază dupre cît iaste cu putință pre Dumnezeu, încă de aicea să învață și desfătarea ceia ce va să se dea sfinților în veacul cel viitoriu. 5 : Și cum că cîte ar zice unul ca acesta sau ar face sau ar scrie, nu el, ci Duhul cel Sfînt, Carele grăiaște întru dînsul pre acestea le grăiaște și le scrie. 6 : Și cum că cel ce leapădă cuvintele Lui sau zice că sînt neadevărate și mincinoase înprotiva Duhului lui Dumnezeu, Carele lucrează și grăiaște întru dînsul păcătuiaște și huleaște. Cuvînt 65=Editat de *Irénée Hausherr cu* o traducere în limba franceză, în : *Orientalia christiana*, vol. IX, 2, Num. 36, Roma, 1927, p. 173-209.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 63, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 331-340.

74. f. 428-436v. *Același*, 1 : Pentru nepătimire și viiața cea înbunătățită. 2 : Și cum să cuvine să-și tae cineva voia sa și la înnălțimea săvîrșirii să se sue. 3 : Și pentru unirea lui Dumnezeu cu sufletul și a sufletului cu trupul. 4 : Și pentru prea slăvita unire a celor trei, a lui Dumnezeu, a sufletului și a trupului. 5 : Și pentru duhovnicească vindecare și cum să cuvine să tămăduiască cineva pre cei bolnavi cu sufletul. Cuvînt 66.

Inc. Cu mulți din cei din lume de multe ori vorovind.
Sf. Sau te vei nevoi să-l cîștigi.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 83, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 467-474.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

75. f. 436v-446v. *Acelaşi,* 1 : Pentru cei ce slujăsc lui Dumnezeu, carii sînt şi în ce fealiu să află. 2 : Şi carele iaste cel ce să pocăiaşte şi carea iaste lucrarea lui. 3 : Şi carele iaste cel ce vieţuiaşte viiaţă pustnicească şi carea iaste lucrarea lui. 4 : Şi cine iaste carele slujaşte lui Dumnezeu şi care iaste lucrul lui. 5 : Şi cum că deaca nu vom cîştiga fapte bune, nimic pre noi izbăvirea de patimi nu ne va folosi. Cuvînt 67.

Inc. De vreame ce cît de la dumnezeescul botez creştini pre noi.
Sf. Pănă la sfîrşeniia veacului şi în veaci încă.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 78, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 424-433.

76. f. 447-450v. *Acelaşi,* 1 : Pentru dragostea lui Dumnezeu şi pentru credinţă şi cum cineva cîştigă pre dragostea lui Dumnezeu. 2 : Şi pentru strălucirea şi vederea luminii şi pentru tainica vorbire a Duhului. Cuvîntul 68.

Inc. Să auzim de să pare, o fraţilor, pre Mîntuitoriul nostru.
Sf. Şi deaca nu va priimi în sufletul său pre Prea Sfîntul Duh.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 58, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 306-309.

77. f. 450v-459. *Acelaşi,* 1 : Pentru cunoştinţa cea adevărată. Şi cum că cunoştinţa lui Dumnezeu nu din învăţături, ci din curăţeniia sufletului şi din darul cel de sus să pricinuiaşte întru cei sîrguitori şi înbunătăţiţi. 2 : Şi cum că rău lucru iaste osîndirea. 3 : Şi mustrare a celor ce socotesc că ştiu pre ceale [ale] Duhului fără de Duhul. 4 : Şi pentru sfinţeniia Duhului. 5 : Şi ce fealiu de bunătate iaste credinţa. 6 : Şi cum că cei ce au întru eişi pre comoara Duhului, o cunosc cînd iaste şi întru alţii şi care sînt seamnele sfinţilor şi cum şi prin care să cunosc. 7 : Şi cum că cel ce nu s-au născut de sus nu poate să vază pre Dumnezeu Cel ce l-au născut, nici poate să cunoască pre cel ce în măsura aciasta au ajuns prin Duhul. Cuvînt 69.

Inc. Acum bună vreame iaste să zic cu David.
Sf. Şi atuncea pre sfinţii cei ce au ajuns întru aciasta cu lesnire îi vom cunoaşte.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 80, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 441-449.

78. f. 459-474. *Acelaşi,* 1 : Pentru înfricoşata zi a Domnului şi pentru judecata ceia ce va să fie, cum că şi mai nainte de moarte înlăuntru întru noi cei ce acum ne curăţim prin lacrămi să lucrează şi cum că pre aceia întru carii să face în viiaţa ceastă de acum întru ceaia ce va să fie nu-i întîmpină. 2 : Şi carea iaste zioa Domnului şi cărora fără de veaste să descopere. 3 : Şi cum că credinţa cea întru Hristos nu poate singură să ne mîntuiască pre noi, deaca nu şi ai Sfîntului Duh cu cunoştinţă părtaşi ne vom face. 4 : Şi cum că nu toţi cei ce să botează prin botez iau pre Hristos. 5 : Şi cum poate cineva să cunoască de poartă întru sineşi pre Hristos si s-au făcut părtasiu al Sfîntului Duh. Si tîlcuire ca în treacăt la :

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Intru inceput era Cuvîntul. 6: Şi fericiri către aceia carii din nevoinţă pre venirea asupra lor a Duhului o au priimit. Cuvînt 70.

Inc. Mult iaste, o iubiţilor, cuvîntul nostru cel pentru judecată.
Sf. El pre sineş fieşte carele de nişte bunătăţi ca acestea dupre măsura nelucrării şi a lipsirii poruncilor să lipseaşte.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 57, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 291-305.

79. f. 474-486v. *Acelaşi*, 1: Pentru omorîrea cea de viiaţă făcătoare a lui Iisus şi Dumnezeu, carea deapururea să face cu bună simţire întru cei desăvîrşit. 2: Şi cum că cîştigarea faptelor bune cu sînge să cumpără. Şi care sînt lăcaşurile faptelor bune. 3: Şi cum că cela ce nu prin treapta cea dintîiu dupre rînduială să sue întru înpărăţiia ceriurilor, nici de cum nu va întra întru dînsa. 4: Şi cum că întru cei desăvîrşit bucurie şi veselie iaste, iară nu lacrămi. 5: Şi cum că întru dînşii izvorăsc rîurile cuvîntării de Dumnezeu. 6: Şi la sfîrşit, cum că nu să cade noaă să năvălim asupra dregătoriilor fără de darul carele adeverează pre inimile noastre, cela ce ne chiiamă spre a paşte pre norodul lui Dumnezeu. 7: Şi care iaste lucrul al celor ce au ocîrmuirea norodului şi carea iaste grija înprejurul oilor celor cuvîntătoare şi cum să cuvine a să paşte acestea de păstorii lor. Cuvînt 71.

Inc. Fieşte carele ce aude pentru omorîrea cea de viiaţă făcătoare a lui Iisus şi Dumnezeu.
Sf. Şi toate să vor supune lui Dumnezeu şi Tatălui.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 82, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 456-466.

80. f. 487-490v. *Acelaşi*, 1: La graiul apostolului ce zice: Răscumpărînd vremea că zilele reale sînt. 2: Şi cum răscumpără cineva cu înţelepciune vremea vieţii ceştii de acum. Cuvîntul 72.

Inc. Nimic aşa alt lucru din toate cealelalle mai folositoriu sufletului.
Sf. Bine neguţătorind vremea ceastă de acum a vieţii ceştii de aicea.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 34, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 166-169.

81. f. 490v-495v. *Acelaşi*, 1: La graiul apostolului: Omul cel dintîiu, din pămînt, pămîntesc; al doilea om, Domnul din ceriu. 2: Şi cum de omul cel de pămînt ne dezbrăcăm şi întru Hristos ne înbrăcăm şi rudenii ale Lui şi fraţi ne facem. Cuvînt 73.

Inc. Bine după ce ne-au ospătat pre noi fericitul Pavel.
Sf. Şi sîrguiască-se prin pocăinţă şi măturisire ca să dobîndească bunătăţile ceale veacinice.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 35, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 170-173.

82. f. 495v-500v. *Acelaşi*, 1: Pentru praznice şi cum să cuvine a le prăznui şi ale cărora sînt seamnele ceale ce să săvîrşăsc în praznice. 2: Şi înprotiva celor ce să fălesc întru dînsele. 3. Şi pentru cei ce cu vrednicie sau cu nevrednicie să înpărtăşăsc. 4: Şi carea deosebire iaste întru aceş-

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

tea? 5: Şi la sfîrşit cum să înpreună cineva cu Dumnezeu prin sfînta Cuminecătură şi cum nu să înpreunează. Cuvîntul 74.

Inc. Cela ce poate să priceapă şi să ştie că gol dintru nefiinţă s-au adus.
Sf. Decît care nimic nu iaste mai mare întru înpărăţiia ceriurilor.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 41, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 191-196.

83. f. 500v-504. *Acelaşi,* Pentru linişte. Şi ce fealiu de lucrare iaste datoriu să metaherisească cela ce întru aciasta cu bărbăţie îngăduiaşte. Cuvîntul 75.

Inc. Fiindcă am sîrguinţă să zic puţine oare care cuvinte pentru linişte, carea iaste cea mai desăvîrşit întru faptele bune.
Sf. Şi va răsplăti fieşte căruia dupre lucrurile şi dupre gîndurile şi dupre cuvintele lui.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 85, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 490-493.

84. f. 504-511v. *Acelaşi,* 1: Pentru mărturisire, care s-au scris cătră oare carele fiiu duhovnicesc al lui. 2: Şi oare carii sînt aceia carii au luat stăpînire a lega şi a dezlega păcatele. Cuvînt 76 = Karl Holl, *Enthusiasmus und Bussgewalt beim griechischen Mönchtum,* Leipzig, 1898, p. 110-127.

85. f. 511v-526. *Acelaşi,* 1: Carele s-au scris cătră unul din ucenicii lui mirean. Şi coprinde cu care chip poate cineva să cunoască pre bărbatul cel sfînt. 2: Şi cum şi ce făcînd îl va afla pre dînsul. 3: Şi după ce îl va dobîndi pre unul ca acesta, cum i să cuvine să se afle cătră dînsul. Cuvînt 77.

Inc. Te-am zămislit pre tine, o fiiule, prin învăţătură, am chinuit să te nasc prin pocăinţă.
Sf. Ca printr-însul şi cu însuş Hristos să te înpreunezi.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 11, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 68-81.

86. f. 526-536. *Acelaşi,* Pentru cei ce să fac dascali şi povăţuitori nehirotonisiţi de alţii şi vrednicie apostolească fără de darul cel de sus iau asupra loruş. Şi cum că nu să cuvine mai nainte de a să naşte şi de a să lumina cineva de la părinte duhovnicesc să povăţuiască sau să înveaţe pre alţii nici de cum. Cuvîntul 78.

Inc. Voiam, o iubite frate, pănă întru atîta să mă omoru şi eu despre toată lumea.
Sf. Şi să plîngem întru durerea inimii deaca dorim şi să fim creştini adevăraţi.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 87, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 497-505.

87. f. 536v-539. *Acelaşi,* Carele s-au trimis cătră un frate creştin pentru pocăinţă. Şi care sînt acelea care să cuvine să le facă acela carele au căzut mai nainte în păcate şi au luat obiceaiu rău întru dînsălea şi mai pre urmă s-au mărturisit şi au pus începătură ca să se pocăiască. Cuvînt 79.

Inc. Ne-am învăţat din dumnezeeştile Scripturi, o duhovnicescule frate, cum că

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

nu să cuvine niciodată nici pentru mulțimea păcatelor să ne deznădăjduim.

Sf. Și scrie-ne noaă adease ori pentru sănătatea ta, ca și noi credința ta cea către noi și dragostea văzîndu-o.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 32, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 160-163.

88. f. 539-542v. *Același*, 1 : Carea iaste călcarea de poruncă a lui Adam. 2 : Și cum din călcarea de poruncă a lui s-au făcut tot omul stricăcios și muritoriu. 3 : Și cum milostivul și iubitoriul de oameni Dumnezeu prin înomenirea Sa din stricăciune și din moarte au slobozit pre neamul omenesc. 4 : Și carea iaste taina crucii și a îngropării ceii de trei zile a Domnului și Dumnezeului și Mîntuitoriului nostru Iisus Hristos. Cuvîntul 80.

Inc. Omul cel întîiu zidit încă fiind înlăuntru în raiu.

Sf. Așa și măsura puterii lui Dumnezeu să dăruiaște celor ce să închină crucii de la Dumnezeu.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 1, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 29-32.

89. f. 543-545v. *Același*, Cum că prin nașterea cea de a doa oară a dumnezeescului și sfințitului botez, să înviiază iarăș sufletele credincioșilor și iau pre Duhul cel Sfînt al lui Dumnezeu ca un suflet precum îl avea pre dînsul Adam mai nainte de călcarea poruncii. Cuvîntul 81.

Inc. Cela ce s-au botezat cu dumnezeescul botez să zice luminat.

Sf. Și a sufletului și să rodim rodurile Sfîntului Duh.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 46, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 237-239.

90. f. 545v-549. *Același*, 1 : Cum să înțeleage : Începutul înțelepciunii iaste frica Domnului. 2 : Și care sînt seamnele și lucrurile credincioșilor și ale oamenilor celor ce să tem de Dumnezeu. Cuvîntul 82.

Inc. Scris iaste : Începutul înțelepciunii iaste frica Domnului.

Sf. In ce chip să lipsesc cei ce nu au crezut întru Hristos, de nu i-ar zice cineva că și mai rău.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 39, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 185-188.

91. f. 549v-552v. *Același*, 1 : Cum că pre cei ce nu au cerut să ia darul lui Dumnezeu ca pre niște păcătoș[i] îi va osîndi Dumnezeu în zioa judecății. 2 : Și cum că fără de atotîntrarmarea Sfîntului Său Duh nimenea nu poate să stea înprotiva diiavolului și îngerilor lui. 3 : Și cum că să tăinuiaște de oameni putearea păcatului. 4 : Și cum unelteaște Hristos ca pre niște arme pre mădulările creștinilor. Cuvînt 83.

Inc. Doaă lucruri sînt ale firii omenești, unul adecă a păcatului.

Sf. Mădulările noastre înnaintea lui Hristos arme ascultătoare puterii Lui.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 36, Dionisie Zagoreu, *Op. cit., I*, p. 174-177.

92. f. 553-555v. *Același, 1 :* Cum că să cuvine să știe fieștecarele din noi că iaste Adam ca să se facă Hristos. 2 : Și cum că pentru aciasta taina cea mare a întrupării Fiiului și Cuvîntului lui Dumnezeu s-au făcut,

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

ca cei ce cred întru Dînsul să se prefacă întru nestricăciune şi întru nemurire că al singurii dumnezeeştii puteri iaste lucrul acesta. 3 : Şi cînd hotărîrile lui Dumnezeu să fac firi. 4 : Şi care hotărîri ale lui Dumnezeu să răstoarnă iarăş de Dînsul şi în ce chip. Cuvînt 84.

Inc. Fieşte carele din noi, deaca nu va şti că el iaste Adam.
Sf. Şi să ne aflăm milostivi către cei de aproape şi îndurați.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 38, Dionisie Zagoreu, *Op.* cit., I, p. 182-184.

93. f. 555v-559v. *Acelaşi,* 1 : Ce ceare de la creştin Dumnezeu. 2 : Ce au pătimit omul. Şi ce pătimeaşte de la diiavolul şi nu cunoaşte. 3 : Şi cum că toţi oamenii bolesc sufleteaşte şi nu înţeleg, nici cunosc. 4 : Şi cum că să cuvine mai întîiu aceştea să-şi cunoască boalele sale ca să caute pre doftor. 5 : Şi cum vicleanul pre a sa lucrare ca pre o amăgire o pune înnainte. 6 : Şi pentru carea pricină nu sînt toţi creştinii înbunătăţiţi. Cuvîntul 85.

Inc. Dumnezeu de la creştin ceare mai întîiu ca să-şi mărturisească toate păcatele lui.
Sf. Pentru că acela iaste şi să zice duhovnicesc, carele să lucrează de Sfîntul Duh.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 14, Dionisie Zagoreu, *Op.* cit., I, p. 87-90.

94. f. 560-563. *Acelaşi,* 1 : Cum că patru sînt pricinile prin care greşăsc oamenii : de voe, fără de voe, întru cunoştinţă şi întru neştiinţă. 2 : Şi cum că doftoriia carea tămăduieşte pre suflet una iaste şi nu multe. 3 : Şi cum că nici unul din oameni nu poate cu lesnire ca să se mîntuiască, căci întru singur Dumnezeu iaste mîntuirea. Cuvîntul 86.

Inc. Fiindcă sufletul iaste prost şi din părţi nealcătuit.
Sf. Că să va despărţi sau să va depărta nici odată de la Dumnezeu.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 13, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 84-86.

95. f. 563-565v. *Acelaşi,* 1 : Carii sînt aceia carii întru adevăr iubesc pre Dumnezeu şi de unde să face dragostea cea către Dumnezeu şi cum să arată. 2 : Şi care sînt lucrurile dragostii ceii dupre Dumnezeu către aproapele. 3 : Şi cum că capul legii ceii vechi şi al ceii noaă iaste dragostea. Cuvîntul 87.

Inc. Să minunează oare carii cum cei mulţi din creştini nu iubesc pre Hristos.
Sf. Drept aceaia, noi fraţilor, să ne grijim de dragostea cea desăvîrşit.

In versiune neogreacă, Cuvîntul 20, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.,* I, p. 112-114.

96. f. 565v-568v. *Acelaşi,* 1 : Cum că Dumnezeu n-au făcut pre om dintru început neputincios, ca să păcătuiască din neputinţă precum păcătuieşte acum. 2 : Şi cum că altul iaste păcatul lui Adam şi altele sînt păcatele care păcătuim noi acum. 3 : Şi ce iaste păcatul şi care sînt acelea care s-au dat noaă de la Hristos. 4 : Şi cum că pentru aciasta s-au făcut Dumnezeu om, ca să piiarză lucrurile diiavolului. Cuvîntul 88.

Inc. De ar fi văzut cineva păcatul care au păcătuit Adam.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Sf. De iaste şi aciasta cu putinţă că cum va putea să vază drept mintea cea turburată.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 10, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 65-67.

97. f. 568v-570v. *Acelaşi,* Cum că înfrînarea iaste un rod din roadele Sfîntului Duh. Şi să cuvine cei ce cred întru Hristos să cunoască cum că darurile Sfîntului Duh de la Dînsul le iau, că cei ce nu cunosc că de la Hristos iau darurile în zadar au crezut. Cuvîntul 89.

Inc. Zic de Dumnezeu înţelepţiţii părinţii noştri şi adevărat zic.
Sf. Văpaia să aprinde şi luminează pre vecini.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 40, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 188-190.

98. f. 570v-573. *Acelaşi,* 1 : Cum că mai mare decît toate păcatele iaste a să ruga cineva lui Dumnezeu fără de frică şi fără de evlavie şi fără de luare aminte ; că a cînta cineva lui Dumnezeu numai cu gura, netreabnic lucru iaste. 2 : Şi cum că pentru ca să cunoască cineva pre Dumnezeu are trebuinţă de lumină dumnezeiască. Că deaca nu să va lumina mintea de la Dumnezeu şi nu să va întări întru credinţă, în zadar au crezut acela carele au crezut întru Hristos. 3 : Şi cum că trei sînt acelea prin care păcătuiaşte omul, adecă cu mintea, cu cuvîntul şi cu lucrul. Cuvînt 90.

Inc. Mai mare păcat decît a să ruga cineva lui Dumnezeu fără de frica cea cuviincioasă.
Sf. Şi a cunoştinţii cu care să cunoaşte fieşte carele pre sineş şi pre Dumnezeu.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 9, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 62-64.

99. f. 573-577v. *Acelaşi,* 1 : Cum că sufletul prin credinţă şi prin lucrarea poruncilor lui Hristos să curăţeaşte. 2 : Şi cum că să înbracă cu putearea cea dintru înălţime a Prea Sfîntului Duh şi să învredniceaşte a vedea pre Dumnezeu. 3 : Şi cum că cei ce voesc să dobîndească bunătăţile lui Dumnezeu să cuvine să rabde cu bucurie tot necazul şi reaoa pătimire şi ispita care le vine asupră-le. 4 : Şi cum că să cade fieştecarele să se cerceteaze pre sineş de iaste vreadnic să între întru înpărăţiia lui Dumnezeu. Cuvîntul 91.

Inc. Streine vederi veade mintea ceaia ce s-au unit cu Dumnezeu prin credinţă.
Sf. Şi hrănindu-l cu dulceaţa bunătăţilor acelora ale înpărăţiei Sale.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 19, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 107-111.

100. f. 577v-580v. *Acelaşi, 1 :* Cum că după călcarea de poruncă a omului celui dintîiu, fireaşte odrăsleaşte firea oamenilor păcatul. Şi cum poate omul să păcătuiască. 2 : Şi cum că nu au pus mai nainte Dumnezeu întru oameni aleagerea binelui şi a răului precum oarecarii au socotit. Cuvîntul 92.

Inc. Omul după călcarea de poruncă au auzit : Pămînt eşti şi în pămînt te vei duce.
Sf. Dar numai acelora apropiiată, adecă celor mulţămitori.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

101. f. 580v-583v. *Același,* 1 : Cum că în șapte chipuri să zice credința. 2 : Cum că prin credință vine darul lui Dumnezeu în om. 3 : Și cum că fără de credință cu neputință iaste să placă cineva lui Dumnezeu. Cuvîntul 93.

Inc. Credința iaste a creade cineva întru Dumnezeul cel necoprins.
Sf. Deci ia să ne nevoim și noi fraților să facem toate lucrurile noastre.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 18, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 104-106.

102. f. 583v-586v. *Același,* 1 : Cum că prin întruparea Cuvîntului lui Dumnezeu firea oamenilor iarăși să întoarce întru bine a fi, adecă întru buna aceaia și dumnezeiasca stare carea o avea mai nainte de călcarea de poruncă a lui Adam. 2 : Și carele iaste chipul prin carele poate cineva să vie întru bine a fi. 3 : Și pentru legea cea firească și cea scrisă și cea duhovnicească. 4 : Și prin care lucruri putem să întrăm întru înpărățiia ceriurilor. Cuvîntul 94.

Inc. Fiindcă firea oamenilor prin răotate au pierdut pre bine a fi.
Sf. Să ne facem asemenea lui Hristos prin faptele ceale bune.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 2, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 32-34.

103. f. 586v-590. *Același,* 1 : Cum că ceaia ce iaste trupului boala, aciasta iaste sufletului păcatul. 2 : Și pre cum avem simțire trupească așa să cade să avem și simțire gîndită a sufletului și să simțim cu mintea și boala și sănătatea. 3 : Și cum că creștinul carele nu are simțire gîndită încă nu iaste creștin, de și creștin să numește. Că terminul credinții creștinilor sănătatea sufletului iaste. Cuvîntul 95.

Inc. Boala trupului iaste lipsirea sănătății.
Sf. Să petreacem după cum ni să cuvine, ca să se slăvească Dumnezeu prin noi.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 6, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 52-55.

104. f. 590-594. *Același,* 1 : Cum că șapte rîndueli sînt ale celor ce au trebuință de rugăciune pentru mîntuirea lor. 2 : Și cum că cei ce cer de la Dumnezeu acelea care nu le știu, nu sînt auziți. 3 : Și cum că acum iaste ciasul cînd să cade a ne închina lui Dumnezeu cu duhul și cu adevărul. 4 : Și cum că cei ce nu să roagă cu duhul ca niște neluminați de la Dumnezeu înzadar să ostenesc. Cuvîntul 96.

Inc. Șapte rîndueli sînt ale celor ce au trebuință de mîntuire.
Sf. Deaca nu să vor îndumnezei cei ce să mîntuesc.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 15, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 91-94.

105. f. 594-598. *Același,* 1 : Ce iaste stăpînirea de sineș a omului carea i-o au dăruit Dumnezeu dintru început. 2 : Și după călcarea de poruncă ce au rămas omului dintru stăpînirea de sineși. Cuvîntul 97.

Inc. De vreame ce omul pentru călcarea de porunca lui Dumnezeu.
Sf. Ca să ne facem părtași ai dumnezeeștii firi ceii nestricăcioase și nemuritoare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

În versiune neogreacă, Cuvîntul 5, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 48-51.

106. f. 598-602v. *Același*, 1 : Cum că depărtarea de lume iaste neînpătimirea lucrurilor celor materiialnice și tăiarea omorîrea poftelor celor pătimașă. 2 : Și cum să cade să petreacă cela ce voiaște să între întru înpărățiia ceriurilor. 3 : Și care sînt ceale dăruite noaă de la Hristos spre lăsarea păcatelor. Cuvîntul 98.

Inc. Să ne depărtăm, iubiților frați, de lume, mă rog prin neînpătimirea lucrurilor celor materiialnice.
Sf. Cu aceaiaș voire a face bine și a da milostenie.

107. f. 602v-610. *Același*, 1 : Cum că moartea sufletului iaste despărțirea și depărtarea Sîntului Duh. Și boldul morții iaste păcatul. Și cum că moartea și stricăciunea trupului iaste asemănare a morții și a stricăciunii sufletului. 2 : Și care sînt seamnele sufletului celui mort și ale celui viu. 3 : Și cum să face surpare a stricăciunii și a morții. Și cum că moartea nu s-au omorît acum, ci s-au călcat și s-au defăimat. 4 : Și cum după moarte să proslăvesc trupurile sfinților celor adormiți. Și pentru înviiare. Și pentru dreapta judecată a lui Dumnezeu. Cuvîntul 99.

Inc. Precum despărțirea sufletului iaste moarte a trupului.
Sf. Să ne facem și noi de un chip cu Hristos.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 4, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 41-48.

108. f. 610-615. *Același*, Cum că nu să cuvine să nădăjduim că iaste cu putință să ne mîntuim cu credința numai nefăcînd lucruri bune. Cuvîntul 100.

Inc. Deaca dorim, iubiții miei frați, să dobîndim înpărățiia lui Dumnezeu.
Sf. Ca dupre vrednicie să te încununezi de la Dînsul.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 48, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 245-249.

109. f. 615-616v. *Același*, Sfătuiri foarte de suflet folositoare cătră fiește care creștin. Cuvînt 101.

Inc. Fraților miei întîiu Domnul iubiți, ascultați mă rog ceale ce vă poruncesc.
Sf. Că eu mi-am făcut datoriia mea cu voi.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 27, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 142-143.

110. f. 617-623. *Același*, 1 : Pentru ceale trei chipuri ale luîrii aminte și ale rugăciunii. 2 : Pentru întîiul chip. 3 : Pentru al doilea. 4 : Pentru al treilea. Cuvîntul 102.

Inc. Lesnire au aflat diiavolul cu dracii lui.
Sf. Și așa casa cea duhovnicească o săvîrșim.

În versiune neogreacă, fără introducere și stihuri. Cuvîntul 68, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 368-373.

Introducerea : f. 617, *Inc.* Lesnire au aflat diiavolul cu dracii lui. *Sf.* Pînă cînd să va închipui Hristos întru voi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Stihurile: f. 617-617v, *Inc.* Cela ce voiaşte lumina aceaia să o vază. *Sf.* Pre dragoste, carea iaste capul faptelor bune.

111. f. 623-628. *Acelaşi,* Mulţămire cătră Dumnezeu pentru darurile acelea de care s-au învrednicit să le ia. Şi tîlcuire în ce chip deapururea să arată Dumnezeu celor curaţi cu inima şi întru care lucruri şi semne. Cuvîntul 103.

Inc. Mulţămesc şi mă închin şi eaz la Tine, Doamne al totului.
Sf. Ca toată pricinuirea şi neascultarea dreaptă răsplătire să ia.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 90, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 517-521.

112. f. 628-634. *Acelaşi,* Mulţămire cătră Dumnezeu pentru facerile de bine care i-au făcut lui. Întru care şi pentru rugăciunea cea duhovnicească. Şi pentru sporirea cea întru aciasta. Şi pentru dumnezeiasca strălucire şi vederea cea nerătăcitoare şi dragostea cea cătră Dumnezeu. Cuvîntul 104.

Inc. Mulţămesc Ţie, Doamne al ceriului şi al pămîntului.
Sf. Şi carele aşa ai priimit să Te numeşti dragoste.

În versiune neogreacă, Cuvîntul 91, Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 522-527.

f. 634v. Albă.

113. f. 635-664. *Acelaşi,* Capete 181 lucrătoare şi de Dumnezeu grăitoare = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 531-558.

Comparînd ordinea capetelor din manuscris cu ordinea capetelor din ediţia neogreacă a lui Dionisie Zagoreu, se constată că paralelismul dintre cele două texte se păstrează de la cap. 1 pînă la cap. 63 şi de la cap. 72 pînă la sfîrşit (cap. 181). Restul capetelor prezintă următoarea ordine în cele două texte:

Ms.		D.Z.
64	=	66
65	=	67
66	=	68
67	=	69
68	=	70
69	=	71
70	=	64
71	=	65

114. f. 664v-674v. *Simeon Studitul,* Cuvîntul cest de faţă, carele iaste pustnicesc şi în multe părţi, năravnic şi în capete, nu iaste dintru ale sfîntului Simeon Noului Cuvînt[ător] de Dumnezeu ci al lui Simeon Evlavisului, carele au fost stareţ Noului Cuvînt[ător] de Dumnezeu, pentru aceaia s-au adăogat aicea = Dionisie Zagoreu, *Op. cit.*, I, p. 559-568.

Cuvîntul are 40 de capete.

115. f. 675-681v. *Sf. Simeon Noul Teolog,* Alte capete, care în cărţile dupre care s-au tălmăcit cuvintele şi capetele sfîntului Simeon nu s-au aflat, care s-au tălmăcit din cea slovenească.

Sînt 38 de capete.

Inc. 1. Dumnezeu adecă celor ce văd trupeaşte nicăiri nu iaste.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Sf. Moştenitori adecă ai lui Dumnezeu, dar împreună moştenitori ai lui Hristos.

Însemnări de la prima mînă :

f. 374. În iniţiala P : *1804, maiu 10, Acachie Ier[o]d[iacon].*
f. 403v. În iniţiala P : *1804, noemvrie 1.*
f. 474v. În iniţiala F : *1805, mar[tie] 8. Acachie Ier[o]di[acon].*
f. 504v. În iniţiala A : *1805, aprilie 6.*
f. 539. În iniţiala O : *1805, maiu 17.*
f. 553. În iniţiala F : *1805, iunie 1. Acachie.*
f. 560. În iniţiala F : *1805, iunie 6.*
f. 573v. În iniţiala S : *1805, iunie 20.*
f. 603. În iniţiala P : *1805, avgust 5.*
f. 615. În iniţiala F : *1805, avgust 26.*

Însemnări posterioare :

f. 341 : *De opşte a sfintei mo[nastiri] C[ăldăruşani].*
f. 610 : *Din cea pe prost.*
f. 681v : *Sfirşit şi lui Dumnezeu laudă.*

Pr. D. FECIORU

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

NOTE BIBLIOGRAFICE

EISSFELDT OTTO, *DIE GENESIS DER GENESIS (Formația cărții «Facerea»). Vom Werdegang der ersten Buches der Bibel,* Tübingen, Mohr, 1958, pag. VII+86+1 hartă.

Cartea de față este traducerea în nemțește și apoi completarea unui articol, cu titlul de mai sus, scris de autor pentru «Interpreter's Dictionary of the Bible». In esență, cartea se ocupă cu spinoasa problemă a ființei și formării Genezei și este scrisă în primul rînd pentru marele public, și numai în rîndul al doilea pentru teologi. De aceea vorbește în fraze introductive condensate despre: nume, cuprins și idei, făcînd in același timp și o temeinică critică asupra originii lui Moise, așa cum era ea arătată de părerile tradiționale anterioare (p. 2-4). Cel mai mare spațiu al cărții îl ocupă paragraful despre «Compoziția cărții» (p. 4-41). In ceea ce privește analiza literară, autorul, apreciind diferitele ipoteze, desfășoară teoria celor patru izvoare, care, după cum știm, este astăzi reprezentată de dinsul. El adaugă apoi un rezumat sinoptic al firelor istorisirilor (Erzählungsfäden), care dau posibilitatea cititorului să urmărească și fără «Sinopsa Hexateuhului» înșiruirea amănuntelor.

Relativ la timpul alcătuirii cărții, Eissfeldt se exprimă cu mai multă siguranță decît a făcut-o în a sa «Einleitung in das Alte Testament», 1956. El spune că izvoarele cele mai vechi sînt L, și J și plasează documentul L în timpul domniei lui David sau Solomon, negăsind nici un inconvenient care s-ar putea opune, și, de asemenea socotește foarte justă plasarea lui J cam prin secolul IX în. Hr., și anume cam prin mijlocul lui.

Chestiunile relative la patrie și raportul reciproc al izvoarelor sînt cîntărite cu multă atenție și precauție. Fiindcă este evident că în aceste izvoare și în împletirea lor în cartea de azi a Facerii, au fost prelucrate materiale mai vechi, în cea mai mare parte. Autorul arată lucrul acesta în capitolul imediat următor, intitulat «Preistoria» (p. 41-56). In el este caracterizat acest material: liste, cîntece și proverbe, chestiuni mitologice, legende în mare parte legate de istoria altor țări străine, iar pe de altă parte legende locale canaanite; apoi legende cultice, notițe istorice ale triburilor și poporului, povestiri și nuvele etc.

Cu privire la gingașa chestiune a «istoricității» (p. 56-64), autorul, pe de o parte, extrage din datele triburilor și poporului o serie de indicii istorice, iar pe de alta, din părțile cultice extrage siguranța despre adorarea Dumnezeului El, de către israeliții premozaici, în Canaan.

Cartea e scrisă la un înalt potențial de cunoștință în materie, căci autorul e un savant cu renume mondial. De aceea, numai bibliografia selecționată conține 10 pagini și jumătate. Pentru publicul mare este o nebănuită orientare, iar pentru specialiști o reușită recapitulare a punctului de vedere al lui Eissfeldt, căci trebuie să amintim că autorul e adept al criticii moderate a Vechiului Testament. (G. Fohrer, în *Orientalische Literaturzeitung,* iulie-august, 1959).

DANIÉLOU J., *THÉOLOGIE DE JUDÉO-CHRISTIANISME,* Paris, Desclée et C-ie, 1958, 457 p. (Bibliothèque de Théologie. Histoire des doctrines chrétiennes avant Nicée, 1).

Tratatul acesta este consacrat istoriei teologiei iudeo-creștine în perioada ce se întinde de la începuturile Creștinismului pînă pe la anul 150 al erei noastre. In cursul acestei epoci a existat o teologie arhaică, care utiliza elemente semitice și care a fost aproape totdeauna neglijată, iar acum în zilele noastre este mai bine cunoscută grație descoperirilor de la Marea Moartă și de la Nag Hammadi. Documentele eseniene și gnos-

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

tice au ușurat mult elaborarea unei sinteze ca cea de față a Pr. Daniélou. Cîteva din aceste elemente se află azi în Biserica Siriacă. Autorul, în volumul de față, face mai întîi recensămîntul surselor: apocrifele Vechiului și Noului Testament (Evanghelia lui Petru), scrierile liturgice (Didahiile, Odele lui Solomon), Epistolele lui Barnaba, Păstorul lui Herma, Epistolele Sf. Ignatie etc., și distinge diferitele curente ale Iudeo-Creștinismului eterodox (ebioniți, elkesaiți, gnoze etc.), mai înainte de a aborda metodele exegezei iudeo-creștine și apocaliptica sa (angheologia, demonologia etc.).

Părțile III și IV sînt rezervate studiului doctrinelor (Trinitate și angheologie, Intrupare, Răscumpărare, folosirea crucii ca o categorie teologică, milenarismul etc.), și studiului instituțiilor (inițieri baptismale, Euharistia, viața liturgică, sacerdoțiu local și sacerdoțiu misionar).

Lucrarea se termină cu afirmarea că exista o adevărată teologie iudeo-creștină cu tendință apocaliptică și care se baza pe o exegeză speculativă a primelor capitole ale Genezei. («Bulletin Critique de la Littérature Française, iunie 1958). *(Pr. At. N.)*.

VAUX, R de, O.P., *LES INSTITUTIONS DE L'ANCIEN TESTAMENT. LE NOMADISME ET SES SURVIVANCES. INSTITUTIONS FAMILIALES. INSTITUTIONS CIVILES.* Paris, Les Éditions du Cerf, 1958, 347 p.

Structura socială a poporului Israel, precum și transformările întîmplate în decursul istoriei, sînt obiectul unor stăruitoare cercetări, timp de cîteva decenii. S-au făcut aceste cercetări fie pe plan istoriograf general, fie studiind fragmentar felurite aspecte din istoria culturală a Israelului. Insă o expunere cu totul aparte și complet lămuritoare a *instituțiilor* Israelului, a lipsit. De aceea a fost primită cu mult interes lucrarea lui Père R. de Vaux, director al Școlii Biblice și de Arheologie din Ierusalim, un excelent cunoscător al istoriei israelitene și al antichității orientale și în primul rînd al arheologiei biblice. Autorul și-a propus să înlăture aceste lacune, prin prezentarea celor mai recente rezultate obținute de cercetările arheologice și exegetice, într-o lucrare tipărită la Paris (în decembrie 1958).

Din opera proiectată în două volume a apărut, deocamdată, numai volumul I, cuprinzînd trei părți:

In partea I sînt tratate condițiile istorice ale triburilor de beduini arabi: organizația unui trib, solidaritatea de trib, dezvoltarea organizării în triburi pe pămîntul Israelului, dreptul la azil, răzbunarea sîngelui, continuitatea nomadismului («nomadismul ideal» al profeților) (p. 15-36).

Partea II are ca subiect «Institutiones Familiales»: căsătoria, familia, copiii, poziția femeii și văduvei, succesiunea și moștenirea, moartea și obiceiurile funerare (p. 37-102).

Partea III, care cuprinde două treimi din carte, se ocupă de «Institutiones civiles». După tratarea unor probleme statistice, autorul prezintă diferite grupuri de populații, libere și nelibere. Capitolul cu privire la concepția despre Stat (p. 141-154) este urmat de o expunere asupra principiilor de stăpînire dinastică (cultul regalității absolute), despre stăpîni autocrați, despre finanțe și lucrări publice din acea vreme, despre drept și împărțirea dreptății (cu o valoroasă colecție de legi și specificul lor în codificările Israelului), despre sancțiuni și pedepse, despre proprietate, împrumut, gaj etc. Nu lipsesc nici indicațiile asupra împărțirii timpului, de la vechiul calendar oriental, pînă la acela al epocii eleniste, măsurile și greutățile aflate în uz etc., etc.

Volumul al doilea, aflat sub tipar, va trata despre instituțiile cu caracter militar și religios.

Izvorul principal de care autorul s-a servit din belșug este fără îndoială Biblia, folosind însă o redactare și o prezentare a materiei tratate, care au dat textului o curgătoare expresie literară, înlesnind astfel ușoara pătrundere în atmosfera veridică a evului, reprezentată de instituțiile de tot felul existente în timpul Vechiului Testament. La aceasta contribuie și studierea comparativă a instituțiilor din Israel cu acelea ale popoarelor ve-

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

cine, precum și folosirea celor mai recente rezultate obținute de istoriografii de specialitate de azi.

Autorul subliniază în introducerea cărții că lucrarea «nu-i destinată în primul rînd specialiștilor în cercetări biblice», ci mai curînd ar putea servi ca o lectură premergătoare și edificatoare la aprofundarea Vechiului Testament. Autorul a reușit în totul, fiindcă a realizat o redactare foarte limpede și curgătoare, cu numeroase trimiteri la surse documentare (bibliografice), care nu puteau lipsi, oricît de literar ar fi aspectul aparent al unei lucrări cu fond științific.

Lucrarea *Les Institutions de l'Ancien Testament* este, fără îndoială, o interesantă lectură pentru oricine, dar și un util manual auxiliar pentru cei care studiază Vechiul Testament. *(V. M.)*.

DEL MEDICO H., *LE MYTHE DES ESSÉNIENS*, Paris, Éd. Plon, 1958, 333 p.

Autorul, om de cultură serioasă, s-a consacrat de mai mult timp problemei manuscriselor de la Marea Moartă. Este cunoscută tuturor publicația sa precedentă *L'Énigme des manuscrits de la Mer Morte*. Spre deosebire de majoritatea savanților actuali, Del Medico refuză să atribuie manuscrisele descoperite la Qumran unei comunități eseniene. Raționea majoră a refuzului său se lasă înțeleasă din titlul cu care autorul își intitulează cartea de față. După Del Medico, esenienii n-au existat niciodată. Pentru a dovedi aceasta, el se dedică unei munci de exegeză istorică destul de laborioasă, deși îi stau împotrivă textele clare ale lui Filon, Iosif Flaviu și Pliniu, ce par destul de solide. Del Medico se războiește îndeosebi cu istoria lui Iosif Flaviu, *«Războaiele iudaice»*, pe care o atacă cu ultima energie.

Într-o ultimă parte a lucrării sale intitulată «Cercetarea esenienilor», el ne prezintă operele creștine de la origine pînă în evul mediu. După el, esenienii nu sînt decît un mit, care s-a format, plecîndu-se de la anumite texte inexact înțelese sau voit deformate, de către creștini.

În final, sînt amintite șapte chestiuni relative la ruinele de la Qumran. Ultimele pagini cuprind un index onomastic.

Această lucrare va obliga pe cercetătorii opiniei comune că sectarii de la Qumran sînt esenieni, să reevalueze sursele literare pe care le-au pus la baza raționamentului lor cu privire la manuscrisele de la Marea Moartă. (Dheilly, în «Livres et Lectures», 31 oct. 1958).

HOWLETT DUNCAN, *LES ESSÉNIENS ET LE CHRISTIANISME*. Pref. de A. Dupont-Sommer. Trad. de S. M. Guillemin. Paris, Payot, 1958, (Biblioth. historique).

Lucrarea aceasta cu privire la manuscrisele de la Marea Moartă se distinge prin claritatea stilului său și prin efortul autorului de a vulgariza datele, adesea aride, ale problemelor pe care le ridică descoperirile de la Qumran.

Bine înrormat în ansamblul chestiunii, autorul își dă părerea asupra discuțiilor celor mai dezbătute. De exemplu, pentru el, «Preotul nelegiuit» este regele Alexandru Janeu, care, precum se știe, era și mare preot. Raportul dintre farisei și esenieni este expus într-un mod plauzibil.

O mare parte a lucrării este consacrată Sfîntului Ioan Botezătorul, apoi analogiilor dintre Iisus și esenieni și, în fine, Bisericii creștine primare.

Soluțiile alese sînt ale unui om cumpănit. Traducătorul francez și-a dat osteneala ca, în note, să arate traducerile manuscriselor de la Qumran, unde se poate vedea textul la care se referă autorul.

Cartea de față este un bun ghid pentru cei ce vor să se documenteze asupra descoperirilor de la Marea Moartă. («Bulletin Critique de la Littérature Française», 1959).

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

REYMOND PH., *L'EAU, SA VIE ET SA SIGNIFICATION DANS L'ANCIEN TESTAMENT, Leiden,* E. J. Brill, 1958, XVI+282 p.

Un studiu atît de serios tratat a meritat, pe bună dreptate, să fie inclus în seria ce poartă titlul *Supplements to Vetus Testamentum,* unde el formează vol. VI. Autorul a inventariat nu numai ce spun cărțile vechi-testamentare despre apă, ca element și izvor al vieții, dar el n-a ezitat să atingă și latura teologică a problemei, adoptînd o atitudine rezervată, pentru care merită a fi felicitat. El se ferește să cadă în cursele tipologiei, dar interpretează și el, în mod spiritual, anumite texte, făcîndu-le să vorbească mai mult decît spun ele literar.

Nu mai este nici un dubiu că întîietatea dată apei pe pămînt oriental se explică, în mare parte, prin climatul de acolo și condițiunile meteorologice ale regiunii aride. Ceea ce era just pentru Mesopotamia, nu era și pentru Palestina, care nu dispunea de rezerva de apă nelimitată, furnizată de Tigru și Eufrat. În Palestina, aproape totul se aștepta numai de la cer, și în această privință anumiți ani sînt de-a dreptul catastrofali, cînd ploile sînt foarte rare, puțin abundente și rău distribuite. Autorul a semnalat bine acest fapt, în capitolul II, unde vorbește de ploile de toamnă *(yoreh),* de cele de iarnă *(gheșem),* și de cele din sezonul dinspre primăvară *(maleqosh).* Primele permit semănăturile, următoarele umplu cisternele (bazine săpate în piatra rocii palestiniene), iar ultimele condiționează maturitatea plantelor. Toți cei ce au fost în Palestina știu precis ce înseamnă acolo ploile. Din cauza denivelării solului, apele Iordanului nu pot fi aduse în trupul țării și de aceea, numai de la cer se așteaptă apa, elementul vital pentru om, animal și vegetație. Foarte puține cerințe pot fi împlinite de rarele izvoare, puțuri și cisterne, aflate la mari depărtări unele de altele.

Era, deci, destul de natural ca evreii și apoi israeliții, care au făcut din Yahveh stăpînul elementelor, să recunoască în El pe distribuitorul apei, condiția vieții prin excelență. La drept vorbind, această distribuire putea avea rezultate contradictorii: bune, cînd totul se petrecea normal; nefaste, cînd furtunile puteau devasta totul. De aceea, evreii vedeau binecuvîntare în primul caz, și răzbunare sau act de mînie, în cel de al doilea.

Autorul, care arată că Yahveh «a utilizat elementele creației, pur și simplu, ca semne purtătoare ale cuvîntului său» (p. 41), accentuează totuși că nu este cu putință ca teologia evreilor să nu fi făcut împrumuturi și de la divinitățile mesopotamiene sau canaanene (p. 42 și 51).

Cu privire la lucrările artificiale efectuate pentru a aduna sau a ajunge la apă, azi se cunosc acele lucrări nebănuite, descoperite la Gabaon de expediția lui J. B. Pritchard care confirmă admirabil expresia din Jer. 41, 12 *(maim rabim).*

Autorul s-a ținut în limitele Vechiului Testament, dar a citat totuși și cîteva pasaje din Noul Testament (p. 242-243). Unul din ele are meritul că precizează sensul simbolic al apei în Sf. Scriptură: «Cel ce crede în Mine, rîuri de viață vor curge din el, precum zice Scriptura» (Ioan VII, 38). Mai rară expresie care să arate că apa trăiește și aduce viață peste tot unde se află. Profetul Ezechiel vede această apă vie ieșind din templu și curgînd către Marea Moartă (Ez. XLVII, 1-12), pentru a transforma această regiune blestemată într-un adevărat paradis. *(A. P.,* în «Syria», anul 1959). *(Pr. At. N.).*

ALBRIGHT W. F., *DIE BIBEL IM LICHT DER ALTERTUMFORSCHUNG. Ein Bericht über die Arbeit eines Jahrhunderts. Mit. ein Zeittafel.* Cu prefață de prof. D. Eissfeldt. Editura Calwer, Stuttgart, 1957, 148 p. (Cu mai multe hărți).

Cartea, deși recent apărută, nu este nouă. Inițial a apărut în 1936, sub titlul «Recent Discoveries in Bible Lands», din condeiul aceluiași autor de mare autoritate în materie de cercetări arheologice în jurul Bibliei, profesorul Albright William din Londra. A fost reeditată în 1955, iar acum tradusă în germană de către o editură din Stuttgart. Este cartea tuturor descoperirilor făcute și cu rezultatele obținute de-a lungul unui secol, așa cum spune autorul în subtitlul lucrării. Împărțită în 24 capitole de variată extindere,

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

cuprinde tot ceea ce s-a obținut în ultimii o sută de ani în domeniul arheologiei biblice. În cap. I se vorbește despre metodele de cercetări arheologice, de cine și cînd au fost întreprinse, pentru ca în următoarele șase capitole să dea o cuprinzătoare perspectivă asupra descoperirilor făcute în ținuturile biblice din Egipt, Mesopotamia (Babilonia și Asiria), Palestina, Persia și Arabia. Materialul colectat în aceste șase capitole ca o retrospectivă, dar și ca o inițiere asupra extensiunii unor săpături și filtrat științific, așa cum numai un erudit în materie, ca profesorul Albright o poate face —, este partea cea mai de preț și ocupă o jumătate din întreaga lucrare. În capitolele următoare, autorul sincronizează cele descoperite cu capitole de succesivă naratiune istorică din Biblie, începînd de la facerea lumii. Tratează chiar și dificilul capitol al 14-lea din Geneză. Epoca greco-romană este de asemenea amănunțit expusă în lumina descoperirilor. Intrînd în actualitate, Albright se preocupă cu competență de specialist și de recentele descoperiri de la Marea Moartă, fără însă să se fixeze pe noi și personale puncte de vedere («Ce-a fost în Qumran este foarte greu de a fi precizat», p. 137). În concluzie, însă, ia atitudine, afirmînd că «datorăm maximul de respect față de textele corespunzătoare din Biblia ebraică în paralelă cu descoperirile de la Marea Moartă», și că «încercările de a tot îndrepta pasajele dificile, așa cum se practică în critica biblică modernă, n-ar mai trebui tolerate» (p. 138).

O deosebită mențiune trebuie acordată tabelului sinoptic (detașabil de carte), în care sînt prezentate pe același plan Palestina, Mesopotamia, Egipt și Siria, permițînd o excelentă privire orientativă asupra succesiunii și mersului istoriei ce are adeseori interferență între aceste țări, ca locuri de cercetări biblice. *(V. M.)*.

YEIVIN SH., *ARCHAEOLOGICAL ACTIVITIES IN PALESTINE (1948-1955)*, Jerusalem, 1955.

Din volumul prof. Yeivin aflăm despre numeroasele săpături făcute în diferitele regiuni ale Țării Sfinte de către Departamentul Antichităților, din Palestina. În cei șapte ani de care se ocupă volumul, s-au făcut peste 250 de explorări și sondaje, cărora autorul le face un rezumat estimativ. Cercetările arheologice au avut în vedere să degajeze mai întîi debutul vieții umane (epocile de piatră și bronz), apoi dezvoltarea industriei (epoca de fier) și, în fine, rafinarea gustului estetic (perioadele elenistă, romană și bizantină).

Fiecare cetate explorată este bine studiată sub acest întreit aspect.

În ce ne interesează, edificiile religioase aflate sînt destul de numeroase: 21 biserici creștine, 9 sinagogi și cîteva temple păgîne.

Interesantă este interpretarea *tumuli*-lor din regiunea Manahat, aproape de Ierusalim. Tumuli, precum spune cuvîntul latin, sînt niște mici coline. Ele nu reprezintă niscaiva morminte, ci au fost niște locuri înalte (locuri unde se rugau canaaniții), dărîmate de către regele Iozia și apoi acoperite cu pietre. (Cf. II Cr., cap. 34 și 35).

CROWFOOT J. ș. a., *SAMARIA SEBASTE*, London, Palestine Exploration Fund, 1957, XVII+478 p., 27 planșe, 119 fig.

Cu acest volum se încheie publicarea oficială a rezultatelor săpăturilor făcute în Samaria biblică, între anii 1931-1933. Nu știm cum să subliniem mai mult importanța acestei publicații, superioară din toate punctele de vedere.

După o scurtă introducere asupra celor patru faze esențiale ale istoriei cetății (epocile canaanită, israelită, elenistică și romană), începe descrierea obiectelor găsite, sub următoarele capitole: Inscripțiile, monedele, lucrările sculpturale, figurinele, scarabeii (sigilii în formă de cărăbuș), ceramice, forme de vase, faianța, amulete, pahare, morminte, obiecte diverse. Lucrarea se termină cu patru apendice.

Cartea este foarte importantă pentru cei care se ocupă cu arheologia biblică și cu istoria culturii Orientului antic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

TUFNELL OLGA ș.a., *LACHISH IV (TELL ED DUWEIR). THE BRONZ AGE.* London, O.U.P., 1958, 351 p.+96+A-D fig. și un volum de 96 planșe.

Cu acest al patrulea volum se termină publicarea rezultatelor săpăturilor efectuate de expediția Wellcome-Marston, la renumita cetate biblică Lachish.

Partea I a volumului tratează istoria și arheologia cetății, în cadrul culturii generale antice. Partea II e consacrată industriei, sigiliilor și inscripțiilor.

Partea III e rezervată ceramicei, care începe cu mileniul IV, și arată un amestec de influențe, din care nu lipsesc nici cele cipriote și myceane.

În partea IV sînt studiate cimitirele. Foarte curioase sînt cîteva sarcofagii de formă antropoidă, executate din ceramică (unul are și inscripție), și care, după ipoteza lui Albright, trebuie să fie imitații locale, după modelul egiptean al dinastiilor XVIII-XIX, fixate cronologic în secolele XIII-X în. e. n.).

Monografiile de felul acesteia ajută nebănuit la reconstituirea vieții culturale a Orientului antic, iar în ce ne privește, aruncă multă lumină asupra mediului în care a apărut Biblia.

YADIN Y. ș.a., *HAZOR I. AN ACCOUNT OF THE FIRST SEASON OF EXCAVATIONS 1955.* Jerusalem, The Hebrew University, 1958, XXIV+160 p.; 184 planșe.

Șantierul de săpături de la Hazor, una din cetățile Vechiului Testament, se arată a fie de o însemnătate cu totul deosebită. Expediția dirijată de Yigael Yadin numără pînă acum trei campanii de săpături, dintre care prima datează din vara anului 1955. Despre aceasta au scris mai toate revistele de specialitate. Publicația a cărei prezentare o facem, deschide seria rapoartelor preliminare, deși volumul are bogăția și abundența unei ediții finale.

Localitatea respectivă este numită azi de arabi Tell el Qedah, dar ea a fost identificată cu biblicul Hazor, chiar din 1928, de către prof. Garstang, dacă n-ar trebui să amintim mai întîi identificarea făcută de Porter (1875). Ipotezele lui Garstang și Porter au fost confirmate în chip strălucit.

Obiectele descoperite aduc multă lumină asupra mediului canaaneo-israelit.

Cînd tell-ul (colina) va fi complet săpat, se crede că rezultatele vor fi dintre cele mai utile pentru înțelegerea lumii biblice.

BURROWS MILLAR, *MORE LIGHT ON THE DEAD SEA SCROLLS. New-Scrolls and new interpretations with translations of important recent discoveries.* London, Secker & Warburg, 1958, 448 p., hărți, bibliografie, index.

Este a doua carte scrisă de autor în legătură cu descoperirile de la Marea Moartă. Prima poartă titlul *Dead Sea Scrolls* (Sulurile de la Marea Moartă), și a fost tipărită în 1956. În cartea de față, profesorul Millar de la Winkley, universitatea Yale, pune la punct cercetările sale precedente, descriind ultimele descoperiri, conținutul lor, și traducînd mai multe fragmente noi ale documentelor găsite după publicarea primei sale lucrări.

În această nouă lucrare este scoasă în evidență importanța pe care o au sulurile de la Marea Moartă asupra studiului Bibliei ebraice și originilor Creștinismului. Specialistul va aprecia tratarea critică a cercetărilor unei întregi mari serii de savanți.

În apendice se află o bogată bibliografie, precum și o listă de manuscrisele nebiblice găsite la Qumran. («British Book News», ianuarie 1959). *(Pr. At. N.).*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

BURCHARD CRISTOPH, *BIBLIOGRAPHIE ZU DEN HANDSCHRIFTEN VOM TOTEN MEER*. Editura Töpelmann, Berlin, 1957, XV+118 p. Ca anexă la publicația «Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft».

Descoperirile făcute în deșertul Iuda au fost urmate de o avalanșă de însemnări, descrieri și concluzii la unele cercetări multilaterale, încît au creat necesitatea unei bibliografieri aparte, ca manual indicator și orientativ în această amplă lectură.[1] S-au editat și unele monografii urmate de ghiduri bibliografice,[2] iar unele publicații periodice[3] au ținut de asemenea să înregistreze tot ce s-a scris în jurul descoperirilor de la Marea Moartă. Cu toate acestea, volumul literaturii este în zilnică creștere, încît necesității unei bibliografieri generale, Burchard i-a răspuns întocmind o atare lucrare, la care a pus multă pricepere și mai ales migală, publicată sub titlul «Bibliographie zu den Handschriften vom Toten Meer», la Berlin. Practic întocmită, cuprinde informări și trimiteri care nu se găsesc în celelalte încercări de a totaliza bibliografic literatura respectivă.

Într-o introducere scurtă (XI-XV), autorul arată principiile de speță bibliografică după care s-a ghidat la redactarea lucrării, îmbrățișînd tot ce s-a scris cu privire la descoperirile din jurul Mării Moarte și deșertul Iuda: la Chirbet Qumran și în grotele învecinate, la Wadi Murab Cat, la Chirbet Mird și la Buge ca. Termenul limită al înregistrărilor este 1 ianuarie 1956; totuși, pentru unele studii importante, autorul a cuprins și perioada pînă la 30 iunie din același an.

Bigliografia ține evidența a 1556 publicații (ziare, reviste, studii în volume etc.), precum și 352 recenzii, toate datorită a 616 autori, în 22 limbi. Se indică și specificul celor tratate în aceste publicații (o sumară expunere a conținutului) dacă este o recenzie, un articol, un studiu, o polemică, dacă este însoțită de ilustrații sau hărți, dacă cuprinde și reproducerea vreunui manuscris (facsimilat în original, cu sau fără traducere) etc. Cele apărute în presa zilnică și cu deosebire cele apărute în presa din Israel, au fost supuse unei selecționări, întrucît multe din acestea au urmărit numai senzaționalul, fără a avea vreo valoare științifică.

«Bibliografia» lui Burchard poate fi considerată drept un ghid de încredere în studierea literaturii asupra manuscriselor de la Marea Moartă și va avea o valoare definitiv apreciată abia după apariția «ediției în completare», anunțată de autor pentru anul 1960.

BIRNBAUM SOLOMON ASHER, dr. phil., *THE HEBREW SCRIPTS*, Partea a II-a, fascicolele 1 și 2. Planșe în collotype. Editura Paleographia, London, 1957.

Am crezut necesar să semnalăm apariția acestei lucrări ce iese din comun (de fapt o colecție în fascicole, începută din 1954), apreciindu-i deosebita-i valoare pentru cei care se preocupă de paleografia de specialitate (paleografia ebraică).

Ceea ce a întreprins Birnbaum Solomon este o lucrare temerară, socotită din punct de vedere teritorial, fiindcă presupune o substanțială rezistență financiară prin investițiile într-un tipar costisitor, iar ca sferă de difuzare, un extrem de redus cerc de specialiști în paleografia ebraică. Condiții optime pentru o redacție de indiscutabilă competență au existat, fiindcă autorul (Birnbaum S. A.) deține catedra de paleografie ebraică la Shool of Oriental and African Studies de pe lîngă Universitatea din Londra (singura catedră de acest fel din învățămîntul universitar mondial). Investițiile au fost acoperite de o editură de specialitate pură (Ed. Paleographia), iar tiparul, într-o tehnică costisitoare (collotypul), a fost asigurat de poligrafia a două țări, Germania și Anglia. În ce privește difu-

1. Cele mai cunoscute: I. van der Ploeg, în anuarul *Ex Oriente Lux*, 1949-1956, și W. Baumgartner, în *Theologische Rundschau*, 1949-1954.

2. H. H. Rowley, *The Zadokite Fragments and the Dead Sea Scrolls* (Oxford, 1952), și M. Burows, *The Dead Sea Scrolls* (New-York, 1955).

3. Revistele: „Biblica", „Internationale Zeitschriftenschau für Bibelwissenschaft", „Orientalia", „Revue Biblique" etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

zarea (cartea nu se află de vînzare în circuitul din librării), vînzarea s-a făcut numai prin abonamente achitate pe măsură ce apărea cîte o fascicolă, însă cu obligația de a angaja întreaga lucrare, un fel de «preremunerație» ce ne amintește de începuturile editurii noastre beletristice, cu calendarele și romanele tipărite la Buda.

Care este structura și valoarea deosebită a colecției «The Hebrew-Scripts» («Scrierea cu caractere ebraice)? În cinci fascicole, autorul vrea să prezinte *întreaga evoluție* a scrierii cu semne alfabetice ebraice, precum și ramificarea acestei scrieri, în numeroase variante, urmărite cu ochi și pricepere de specialist pe un interval de nu mai puțin de 3.000 de ani. Patru fascicole, care de fapt sînt patru mape cu planșe, sînt cu reproduceri facsimilate sau imprimate în collotype (o tehnică în fotogravură, fără descompuneri în rețea cu puncte), iar fascicola a cincia va avea textele explicative la mapele premergătoare. Este deci o lucrare de proporții editoriale, iar ca redactare, de cuprinzătoare perspectivă. A fost concepută și trebuia să apară încă din 1933-1940, însă planșele date la tipar în Germania au căzut victimă autodafeurilor hitleriste (autorul evreu, opera ebraică!), încît planul editării și retipăririi ei a fost reluat în anii de după război.

Autorul, cunoscut și ca un specialist în gramatica ebraică, a reușit să-și completeze opera cu noi și noi probe de scriere ebraică, lărgind și spațiul concepției, precum și acela al specimenelor de scriere, fiindcă manuscrisele ebraice descoperite în ultimul timp sînt considerabile ca număr, iar cercetările asupra lor se impuneau imperios.

Studiile paleografice anterioare lui Birnbaum sînt fără îndoială de mare valoare. Dar acestea se rezumau însă numai la cercetări sectorate pe epoci sau perioade din spațiul celor trei milenii, pe care le-a cuprins autorul cu meticuloasa lui prezentare analitică.[1]

Birnbaum începe documentarea cu o inscripție din perioada foinică, aproximativ din anul 975 î. e. n., și alte epigrafe din ținuturile Damascului, în aramaică veche, precum și din valea Iordanului oriental (Moab). Materialul prezentat este reprodus de pe inscripții și din numismatică, deopotrivă. Peste tot intervine însă autorul cu sublinierile lui, prin redesenări proprii privind unele caracterizări de ordin grafic, pentru a demonstra comparativ unele faze de evoluție în specimenele din vechile alfabete ebraice și care, după Birnbaum, toate pornesc de la sursa comună a alfabetului Izribaal Spatula (circa 950 î.e.n.). Din perioada preexilării nu sînt decît inscripții și monede, căci examinarea făcută pe manuscrise propriu zise, începe abia cu reproducerile de pe fragmentele Leviticus și Exodus, și pe care Birnbaum le crede a fi din anul 400 î.e.n., mergînd cu referirea pînă la recentele descoperiri de la Marea Moartă. Este vorba de un manuscris considerat ca fiind cel mai vechi, găsit în grotele de la Vadi Murraba at (un palimpsest[2] pe larg cercetat în *Dix ans de découvertes dans la Désert de Juda*, Paris, 1957, de I. T. Milik).

Perioada cea mai puțin documentată și care apare ca un gol în opera lui Birnbaum este aceea din intervalul de la 400 pînă la aproximativ 150 î.e.n., pentru care autorul nu are decît o reproducere de pe o monedă și un sigiliu, precum și un manuscris aramaic pe papirus, provenit din Egipt.

Mult material numismatic ilustrează perioada celei dintîi (Zelot) și celei de a doua (Ben Kosebah) răscoale împotriva Romei. Urmează apoi reproduceri variate, fără o prea strictă ordine cronologică, din epigrafia samariteană, pe care autorul o prezintă ca o ramură aparte a vechei ebraice. Cu planșa 81, autorul ajunge la așa numita scriere «quadrata», descoperită în 1957 în deșertul israelitean și a cărei reproducere a fost îndeajuns

---

1. Autorul menționează cîteva lucrări, asupra cărora face și observațiuni critice. Sînt unele din cele mai de seamă tratate despre paleografia ebraică, apărute pînă în prezent, și pe care le menționăm și noi pentru valoarea lor de ghid bibliografic.

Mark Lidzbarki, *Altsemitische Texte* (apărut în 1907 la Giesen); același autor: *Ephemeris für semitische Epigraphik*, în 3 volume, ultimul în 1909, tot la Giesen.

Eduard Sachau, *Aramäische Papyrus und Ostraka aus einer jüdischer Millitäskolonie zu Elephantine*, Leipzig, 1911.

Franz Rosenthal, *Die armäistische Forschung*, Leiden, 1949.

Godfrey R. Driver, *Semitic Writing from Pictograph to Alfabeth*, London, 1948, reeditare în 1954.

Carlo Bernheimer, *Paleografia Ebraică*, Florența, 1924, o lucrare cu caracter bibliofil, apărută numai în 300 exemplare.

William F. Albright, *A Biblical Fragment from the Maccabaeam Age*, London, 1937.

2. Palimpsest = Pergament de pe care s-a șters scrierea inițială (s-a ras) și s-a scris din nou, alt text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

de vehiculată în lucrările de specialitate din ultima vreme. Birnbaum pune însă în lumină valoarea paleografică a scrierii «quadrata», pe care o situează între anii 175-125 î.e.n. (Manuscrisul Isaia), însă autorul ține să arate că în privința datării se găsește în controversă cu alți autori (cîțiva au fost citați de noi la nota 1). O precizie mai susținută se va putea urmări abia după apariția ultimei fascicole din *The Hebrew Scripts*.

Probe din vremea creștinării și un număr de specimene descoperite în Siria, Palestina și Egipt (din sec. III-V e.n.) sînt dovada multilateralității grafice a acestui caracter de literă, chiar în scrierea curentă a documentelor.

Opera *The Hebrew Scripts* are o ținută grafică cu totul aparte, încît specimenele prezentate au aspectul actului inedit (de epocă), cu toată autenticitatea ce le-o dă patina vechimii lor, pe care formele de tipar în metalul fotogravat nu le-a denaturat, încît face onoare tiparului din cele două țări care au concurat la realizarea poligrafică.

Greutatea cu care autorul și-a procurat materialul, în parte inedit și în piese originale, în parte fotocopii de pe piesele muzeale, a contribuit de bună seamă la faptul că punerea în pagină a ilustrațiilor din planșe nu are o succesiune perfect cronologică, iar aglomerarea lor în spațiul limitat al planșelor apare oarecum încurcat și tulburător.

În orice caz, lucrarea începută sub aspectul de prost augur în Germania hitleristă, este o operă deschizătoare de drumuri în paleologia ebraică, ceea ce era de așteptat, din moment ce autorul este considerat în cercurile de paleografi, «cea mai autentică autoritate în paleografia ebraică» (prof. William F. Albright). *(V. M.)*

B. SAREVSKAIA, *DESPRE CONFUZIA METODOLOGICĂ ȘI TERMINOLOGICĂ ÎN PROBLEME DE GÎNDIRE PRIMITIVĂ*, în «Sovetskaia etnografia», vol. VI, 1958, pag. 61-75.

Despre originea religiei s-au emis o mulțime de ipoteze și s-au propus o serie întreagă de metode de cercetare. Nici o ipoteză însă n-a reușit să satisfacă neastîmpărul curiozității omenești și nici o metodă de cercetare științifică nu s-a dovedit pînă acum capabilă să rezolve definitiv această problemă. Filozofia culturii și istoria religiilor, înregistrează aceste încercări și le trece la dosar, ca simple piese documentare, ținîndu-le la dispoziția celor care nădăjduiesc într-o bună zi să dezlege, numai cu ajutorul minții omenești, taina originii religiei.

Știința sovietică etnografică reia în discuție această temă, analizînd critic diferitele metode de cercetare și formulînd la rîndul ei, bazată pe învățătura marxistă, o nouă metodă de cercetare, în stare să ajungă la rezultate mai sigure decît cele obținute pînă în prezent.

Discuțiile despre originea religiei au fost provocate de articolul lui A. A. Popov, intitulat *Rămășițele vechilor concepții pre-religioase ale dolganilor cu privire la natură*, publicat în revista «Etnografia sovietică», vol. II, 1958.

A. A. Popov crede că pe baza datelor etnografice culese de el de la dolgani, poate să revizuiască diferitele teze emise pînă acum, referitoare la originea religiei. El propune termeni tehnici noi și o nouă metodă de cercetare numită «psiho-analitică». Pentru operativitatea acestei melode, A. A. Popov recomandă ca cercetătorul să se transpună în psihologia omului primitiv, să studieze direct, la fața locului, populația respectivă și să învețe perfect limba acesteia.

B. Sarevskaia, în studiul pe care-l recenzăm aici, face o analiză judicioasă, constructivă, articolului semnat de A. A. Popov, arătînd premizele false de la care pleacă, întrebuințarea greșită a unor termeni, modul metafizic de a aborra problema, prin explicarea nematerială a fenomenelor, și definiția greșită pe care o dă categoriei «religiosului».

Încercînd să combată pe Levy-Brühl, acuzîndu-l că atribuirea misticismului omului primitiv este rezultatul teoretizării unui savant de cabinet, care niciodată nu a avut de-a face cu obiectul studiat, B. Sarevskaia observă că A. A. Popov nu face altceva decît să se situeze la antipodul lui Levy-Brühl. La Levy-Brühl prezintă conștiința omului primitiv, întreaga lui gîndire, încărcată de misticism, de prelogism, pe cîtă vreme A. A. Popov izgonește orice urmă de misticism din sufletul primitivului, negînd existența unor elemente religioase legate de ideea de supranatural din conștiința omului primitiv.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

A. A. Popov deduce apariția categoriei religiosului din explicarea nematerială a fenomenelor. În locul acestui mod metafizic de a aborda această importantă problemă, B. Sarevskaia propune, cu justețe, modul istoric, analizînd punct cu punct tezele lui A. A. Popov, în lumina definiției date religiei de Engels și a învățăturii marxiste.

Desigur, această controversă științifică, de înalt nivel academic (B. Sarevskaia citează și comentează cu competență marxistă pe Taylor, Frazer, Mannhardt, Laforgue, Plehanov, Levy-Brühl, G. van der Leuw, Djavaharlal Nehru, Maurice Leenhadrt ș.a.), interesează și pe cititorii revistei noastre, sub titlu de informație, fiind vorba despre o problemă despre care s-au emis și continuă să se emită părerile cele mai variate, unele mai apropiate, iar altele mai depărtate de punctul nostru creștin de vedere.

JEAN CAZENEUVE, *LES DIEUX DANSENT A CIBOLA. LES SHALAKS DES INDIENS ZUNIS*, Paris, Gallimard, 1957.

Folclorul religios a devenit în ultima vreme o disciplină științifică cercetată cu mult interes de specialiștii în istoria religiilor. Prezentate științific sau literar, documentele folclorice religioase aduc deopotrivă aceeași contribuție valoroasă la dezlegarea unor probleme de filozofia culturii sau de istoria religiilor.

Interesul cărții lui Jean Cazeneuve îl stîrnește descrierea plină de farmec a sărbătorilor folclorice religioase ale zunișilor, o populație agrară quasi independentă din Noul Mexic. În fiecare an, timp de opt zile, are loc desfășurarea fastuoasă a ceremoniilor, datinilor și riturilor acestor sărbători populare necreștine.

Autorul arată, pe fapte vrednice de crezare, că numai dragostea zunișilor față de sărbătorile lor populare, de credințele și obiceiurile lor strămoșești, a reușit să păstreze intactă individualitatea etnică a acestei populații față de yankei. (A. G. Handricourt, în «La Pensée», Paris, nouvelle série, nr. 83, 1959, p. 138-139). *(Gh. A.)*

M. I. SIUZIUMOV, *UNELE PROBLEME ALE ISTORIEI BIZANȚULUI*, în «Analele romîno-sovietice», seria Istorie, București, 1959, 3, p. 98-122, articol reprodus din «Voprosî istorii», Moscova, 1959, 3.

Răspunzînd unor teze contradictorii, susținute de bizantinologi sovietici și occidentali, Z. V. Udalova, A. P. Kajdan, F. Dölger, cu privire la trecerea de la relațiile sclavagiste la cele feudale în imperiul bizantin, M. I. Siuzimov subliniază rolul lui Constantin cel Mare în întemeierea noului imperiu roman de Răsărit. Deși Constantin cel Mare se numea «inovator», toate măsurile sale, ca și politica succesorilor săi, nu urmăreau decît întărirea relațiilor sclavagiste. Năvălirile slavilor și arabilor pe teritoriul imperiului bizantin au jucat un rol progresist. Sub lovitura puternică a slavilor, pe cea mai mare parte a imperiului, marea proprietate funciară a aristocrației a fost distrusă. Munca sclavilor și colonilor legați de pămînt e înlocuită de aceea a țăranilor liberi, membri ai obștilor și a stratioților în cadrul posesiunii funciare. În timp ce în vestul Europei, în secolele VII-VIII, orașul și-a pierdut esența economiei, transformîndu-se într-un sat sau o fortăreață militară, în Bizanț, orașul a rămas tot timpul un centru economic, politic și cultural. El a apărut ca o categorie economică între secolele X și XI, în urma separării meșteșugurilor de agricultură, iar în Bizanț, orașul a intrat în evul mediu, «de-a gata», adică avînd o producție de mărfuri, cu un drept civil și cu instituțiile economice constituite. În decursul întregii sale istorii, Bizanțul a fost ținta năvălirilor diferitelor triburi, în cea mai mare parte nomade. Multe orașe, între secolele VII-VIII s-au ruralizat, datorită nu simplei descompuneri a orînduirii sclavagiste, ci în mare parte din cauza pericolului extern. Continuitatea tradițiilor de producție a condiționat o puternică predominare a meșteșugului constantinopolitan față de Occident, unde producția de mărfuri a fost redusă la minimum. Trecerea la feudalism în Bizanț a avut loc pe baza societății romane, extrem de dezvoltate, care nu s-a prăbușit asemenea celei gallo-romane din

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Gallia. Față de Occident, unde se exercita exploatarea directă a producătorului nemijlocit, renta feudală nu avea o importanță predominantă în Bizanț.

Transformările sociale din secolele VII și VIII au dus la apariția unei numeroase țărănimi libere, pe baza căreia a devenit posibilă formarea noilor armate ale themelor. Corporațiile bizantine aveau mai puțină independență decît cele vest-europene.

Cu secolul XII, dezvoltarea rapidă a orașelor provinciale face posibilă nașterea treptată a unor elemente ale relațiilor capitaliste, trecîndu-se la ultima etapă a feudalismului — absolutismul —, fără a mai trece prin etapa fărîmițării feudale.

Căderea Bizanțului sub lovitura cruciaților, răscoala zeloților din Tesalonic, evenimentele care au loc sub Paleologi, contribuie la fărîmițarea feudală tipică a imperiului.

Feudalismul bizantin nu poate fi înțeles fără studierea comparativă cu legile succesiunii diferitelor etape ale feudalismului în Europa Occidentală, în Rusia și Orient. Bizantinologia sovietică contribuie la dezlegarea unei serii de probleme dintre care influența bizantină asupra limbilor slave, asupra instituțiilor politice, artei, constituie importante sarcini de rezolvat în cadrul metodologiei marxiste.

M. V. SCEPKINA și T. N. PROTASIEVA, *TEZAURE ALE GRAFIEI ȘI TIPARULUI VECHI. SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA MANUSCRISELOR RUSEȘTI, SLAVE ȘI GRECEȘTI, CUM ȘI ASUPRA TIPĂRITURILOR VECHII ALE MUZEULUI ISTORIC DE STAT.* Sub redacția academicianului M. N. Tihomirov. Moscova, 1958, 90 p.+14 facsimile (în l. rusă).

Prima parte a lucrării cuprinde colecțiile de manuscrise (p. 12-71), iar partea a doua, colecțiile de tipărituri vechi. Prima colecție descrisă este aceea a *Manuscriselor colecției sinodale (patriarhale)*, alcătuită din fondurile manuscriselor slave ale catedralelor Uspenski și Arhanghelski din Kremlinul Moscovei, colecția mînăstirilor Cindovo, Novo-Spaski etc.

Colecția sinodală propriu zisă, formată din 1172 manuscrise slave, conține unul din cele mai vechi texte rusești cu dată: *Izbornicul*, scris în anul 1073, pentru cneazul din Kiev, Sviatoslav Iaroslavici, *Învățăturile lui Chiril de Ierusalim*, — text de la sfîrșitul secolului XI, evanghelii rusești scrise pe pergament, *Evanghelia lui Mstislav*, scrisă pentru Mstislav cel Mare (1125-1132), cneaz de Novgorod, evanghelie ferecată în argint filigranat cu figuri în email, în stil bizantino-rus.

Manuscrisele colecțiilor catedralelor Uspenski, Cindovo, Danski etc., se remarcă prin miniaturile artistice. Un fond aparte îl constituie *Colecția documentelor scrise pe coajă de mesteacăn*, descoperite în 1951, în Novgorod, care ne dezvăluie scrisul de toate zilele în Rusia secolelor XI-XV. O treime din manuscrisele colecției *A. S. Uvarov* (2434 de unități) e formată din manuscrise moldovenești din secolele XV-XVII, dintre care se indică *Tetraevanghelul scris la Neamțu*, în 1498, ca dar al lui Ștefan cel Mare pentru Moldovița, un Triod din 1616 și o Psaltire a lui Anastasie Crimcovici, scrise pe pergament. *Colecția de manuscrise a Muzeului* cuprinde între cele 4136 unități de manuscrise rusești, slave și moldovenești, o *Evanghelie a lui Ștefan cel Mare*, care a fost descrisă de A. I. Iatimirski. E cea mai bogată colecție cu miniaturi din Uniunea Sovietică. *Manuscrisele colecției eparhiale* (1023 unități) sînt cărți de ritual bisericesc din secolele XV-XVI.

Colecția P. I. Sciukin conține peste 1000 manuscrise istorice, sinodice, mînăstirești, și manuscrise moldovenești, scrise pe pergament în semiuncială și ornate. Dintre acestea se specifică trei Evanghelii, datînd din 1530, 1539, 1547.

Partea a doua a lucrării: *Scurtă privire a tipăriturilor vechi* (p. 73-84) cuprinde întîi *Tipăriturile vechi ale colecției P. V. Sciapov* (1600 volume).

E una din cele mai complete colecții în ceea ce privește tipăriturile vechi, începînd cu tipăriturile de la Cracovia din 1491 și sfîrșind cu secolul XIX. *Tipăriturile vechi ale colecției A. I. Hludov* (717 vol.) prezintă etapa inițială a tiparului slav și o selecție sistematică a tipăriturilor de la Moscova și Kiev, din secolele XVII-XVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Tipăriturile vechi ale colecției I. N. Țarski (444 de unități) înfățișează multe exemplare vechi, rare, începînd cu anul 1491. E indicată și Evanghelia slavo-română din 1512. Din cele 28.000 de unități ale Muzeului istoric de Stat, care cu adevărat formează un tezaur al graficei și tiparului vechi, multe manuscrise și volume interesează direct vechea și noua noastră cultură românească. (Damian Bogdan, în *Analele romîno-sovietice*, Seria Istorie, București, 1959, 3, p. 172-176). *(C. B.)*

PETRE DIACONU, *UN PANDANTIV GLOBULAR DESCOPERIT LA BISERICUȚA-GARVĂN*, în «Studii și Cercetări de istorie veche», an. IX (1958), pag. 445-449 și extras.

Autorul descrie singurul pandantiv globular descoperit în țara noastră, la stațiunea arheologică Biserícuța-Garvăn (raionul Măcin, regiunea Galați), și emite o interesantă ipoteză asupra originii acestor obiecte de podoabă.

Lucrate în aur, sau argint, sau chiar din bronz, cum este cel descris de Petre Diaconu, pandantivele globulare, de obicei de formă sferoidală, sînt ornamentate meșteșugit, cu felurite motive geometrice florale sau zoomorfe.

Cele mai multe pandantive globulare s-au descoperit în mormintele slave din sec. IX-X din Cehoslovacia. Se mai întîlnesc făcînd parte din aceeași epocă feudală timpurie, și în Ungaria, Iugoslavia și Germania, dar într-un număr mai redus.

Pandantivul globular de la Biserícuța-Garvăn are diametrul de 0,024 m. și «este ornamentat cu opt grupuri de cîte trei cercuri concentrice, executate în technica filigranului». Ca vechime, el aparține, după toate probabilitățile, secolului XI.

Petre Diaconu nu este de părerea învățatului J. Ponlik, referitoare la originea bizantină a pandantivelor globulare. Mai degrabă este admisibilă părerea lui Preidel, care le socotește opera giuvaergiilor din Bavaria.

Analizînd cu discernămînt critic diferitele teorii despre originea acestor pandative globulare și utilizînd unele informații din cronica lui Nestor, Petre Diaconu ajunge la concluzia, plauzibilă, că pandantivul descoperit la Biserícuța-Garvăn nu poate fi de proveniență bizantină, deoarece dovezile documentare lipsesc cu desăvîrșire, ci el poate a fost adus aici din Boemia sau Slovacia, adică de acolo de unde asemenea obiecte de podoabă s-au răspîndit și în sudul Germaniei, în Iugoslavia și Ungaria.

Documentată, ipoteza lui Petre Diaconu rămîne să fie întărită și cu alte probe arheologice din epoca feudală timpurie, ce se vor mai descoperi, desigur, pe teritoriul patriei noastre. *(Gh. A.)*

ION NISTOR, *SLAVII PE TERITORIUL R.P.R., ÎN LUMINA DOCUMENTELOR ARHEOLOGICE*, în «Studii și Cercetări de Istorie veche», București, 1959, p. 49-64.

După izvoarele istorice scrise, o pătrundere și o așezare în masă a slavilor pe teritoriul nostru nu a fost posibilă decît începînd din a doua jumătate a veacului VI e.n. Cercetările efectuate în regiunile de sud și răsărit ale țării au dat la iveală aspectul cel mai vechi al culturii materiale slave, din perioada expansiunii acestei populații. La Sărata-Monteoru s-a descoperit și cercetat cel mai mare cimitir slav arhaic, cunoscut pînă astăzi. Fibulele găsite aparțin sfîrșitului secolului VI și mai ales veacului VII al erei noastre. În Moldova nu au ieșit la iveală fibule digitate de tip slav. Se constată lipsa totală a fibulelor digitate de tip slav în aria de răspîndire a slavilor occidentali. În Transilvania, cel mai de vreme moment posibil al instalării slavilor e anul 630. Arheologic, faptul nu e documentat. Descoperirile de la Nașfalău și Someșeni-Cluj (1957) ne arată pentru secolele opt și nouă, un grup slav destul de puternic cu legături către vest. Slavii au găsit în această provincie o populație reprezentată prin cultura «gepidică», de tip Morești-Bandul de Cîmpie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

Separarea celor trei mari grupe de slavi, răsăriteni, occidentali și sudici, — e o problemă cu caracter lingvistic și istoric. Nu s-a putut preciza definitiv epoca în care s-a produs separarea.

Elementele de ceramică găsite la Sărata-Monteoru anunță unele trăsături ale ceramicei din perioada ulterioară, considerate a reprezenta o manieră exclusiv slavo-răsăriteană. Pînă în prezent nu avem descoperit un material slav arhaic din secolele VI-VII, — în aria podișului central moldovenesc.

Slavii au jucat un mare rol în etnogeneza poporului nostru. Materialele și așezările de tip așa numit Romen-Borșevo, identificate în ultima vreme în țara noastră în numeroase puncte, Iași, Cipău-Sfîntul Gheorghe pe Mureș, București, sînt din secolele VIII, IX, X. Cu a doua jumătate a secolului X se constată o răspîndire foarte frecventă a unor așezări cu ceramică de caracter «slav tîrziu». Acest nivel arheologic, corespunzător depunerilor arheologice din secolele X-XII de la Dinogetia, are legături cu cultura materială din aceeași vreme de la sud de Dunăre și de la răsărit de Prut. Cultura feudală timpurie românească din secolul XIV e legată de aceste forme. Sondajele de la Dridu pe Ialomița relevă un concept de cultură Dridu și caracterul ei protoromînesc, diferențiată de cea slavă. Cultura slavă arhaică și-a păstrat, în linii generale, caracterul ei propriu, cel puțin pînă spre mijlocul secolului X. Ultimele cercetări de la Dinogetia și Capidava plasează nivelul culturii materiale de aici, începînd cu a doua jumătate a secolului X, fapt arheologic concordant cu cercetările de la Preslav în Bulgaria. Cele două arii de cultură și etnice, slavă și protoromînească, ne ajută să descifrăm începutul procesului prin care simbioza slavo-protoromînă se transformă în ultima etapă a etnogenezei românești. Descoperirea cimitirului de la Sultana pe Mostiștea (1958) definește cultura protoromînească prin ritualul de înmormîntare, specific înhumației. *(C. B.)*

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://bibsinod.ro